

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID

DECANAAT

TIENSESTRAAT 41

3000 LEUVEN

Academiejaar 2018 - 2019

De sociale vangnetten van ex-gedetineerden

Een ervaringsonderzoek naar de ondersteuning van
ex-gedetineerden tijdens hun re-integratie

Promotor: Prof. I. AERTSEN

Begeleidster: H. Muselaers

Verhandeling ingediend door MARJOLEIN ROBERT,
bij het eindexamen voor de graad van MASTER IN DE
CRIMINOLOGISCHE WETENSCHAPPEN

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID

DECANAAT

TIENSESTRAAT 41

3000 LEUVEN

Academiejaar 2018 - 2019

De sociale vangnetten van ex-gedetineerden

Een ervaringsonderzoek naar de ondersteuning van
ex-gedetineerden tijdens hun re-integratie

Promotor: Prof. I. AERTSEN

Begeleidster: H. Muselaers

Verhandeling ingediend door MARJOLEIN ROBERT,
bij het eindexamen voor de graad van MASTER IN DE
CRIMINOLOGISCHE WETENSCHAPPEN

Samenvatting

De re-integratie van ex-gedetineerden vormt een complex traject, waarbij verschillende sociale vangnetten een cruciale rol spelen te hunner ondersteuning. Toch blijkt dat er in de praktijk diverse problemen opduiken omtrent deze ondersteuning. Bovendien ontbreekt in wetenschappelijk onderzoek vaak de focus op de subjectieve beleving van de ex-gedetineerden, hoewel deze focus volgens het *Good Lives Model* wel degelijk van belang is. Daarom werd in dit onderzoek getracht om de ondersteuning door sociale vangnetten tijdens het re-integratieproces in kaart te brengen op basis van de persoonlijke belevingen van ex-gedetineerden. Die belevingen werden bevraagd doorheen interviews met negen ex-gedetineerden. Hierbij werd gepeild naar vier categorieën van bestaande sociale vangnetten, volgens een zelf opgestelde onderverdeling. Daarnaast werd ook gevraagd naar sociale vangnetten die ontbraken voor de ondersteuning van ex-gedetineerden tijdens hun re-integratie. Uit de resultaten bleek dat de ondersteuning door bestaande sociale vangnetten grotendeels als ‘goed’ ervaren werd, hoewel er ook diverse knelpunten en problemen naar voren kwamen. Het meest ondersteunende en minst problematische sociaal vangnet bleek de steun van de (huwelijks)partner. Daartegenover bleek de ondersteuning door inkomen het meest problematisch. Ook bleek dat de respondenten naast deze bestaande sociale vangnetten vooral nood hadden aan een ‘instapklaar’ plan, meer rechtsbijstand en meer ‘wegwijs’ in het hulp- en dienstverleningslandschap in Vlaanderen. Een belangrijke aanbeveling die volgt uit dit onderzoek is dan ook het opstellen van een standaardbrochure voor elke gedetineerde nog voor hij of zij de gevangenis verlaat.

Dankwoord

Om te beginnen zou ik graag mijn begeleidster Helena bedanken voor alle feedback. Zij was zonder twijfel mijn grootste steun gedurende dit hele project. Daarbuiten wil ik graag ook mijn promotor, professor Ivo Aertsen, bedanken voor alle inhoudelijke ondersteuning. Binnen mijn persoonlijke kring gaat vooral dank uit naar mijn lief Rik en mijn mama voor hun aanhoudende motivering om door te zetten. Ook zou ik graag twee bijzondere organisaties bedanken die me geholpen hebben, namelijk De Rode Antraciet (met speciale dank aan Els Tijskens) en Bond zonder Naam (met speciale dank aan Caroline Bruynseels van project Prison Talk). Toch ook een grote bedanking aan Guy en Benny om me in contact te brengen met respondenten. Ik wil graag ook alle *proofreaders* bedanken: mama, Guy, Ingeborg, Isabel, Pauline en Rik. Als laatste – maar daarom niet in het minst – een grote bedanking voor alle dappere respondenten die kwamen getuigen over hun verhaal. Zonder jullie was mijn eindwerk nooit tot stand gekomen. Een bijzonder welgemeende dank aan Ludo, Stijn, Sara, Vik, Lieven, Wouze, Wim, Erik en Ludwig. Ik wil dit dankwoord graag afsluiten met een citaat van één van de respondenten: *“Ik hoop gewoon dat al zo’n dingen, dat dat een beetje verandering teweegbrengt. Daarom doe ik het ook. Ik doe eraan mee voor de generatie die nu in het school zit, die moet het gaan veranderen en jij zit erbij.”* (Stijn, 1 maart 2019)

Inhoudsopgave

Lijst van afkortingen	IV
Lijst van figuren en tabellen	V
Lijst van bijlagen	VI
Inleiding	1
Deel 1: het re-integratieproces van gevangenis naar samenleving.....	4
1. Sociale vangnetten gedefinieerd.....	4
2. Theoretisch kader: het <i>Good Lives Model</i>	5
3. Conceptueel kader: vier categorieën sociale vangnetten	7
4. De sociale vangnetten van ex-gedetineerden in kaart gebracht.....	10
4.1 Verwant- en gemeenschap: steun door familie, vrienden en (huwelijks)partner	11
4.2 Uitmunten in spel en werk: vrijetijdsbesteding en tewerkstelling.....	12
4.3 Uitmunten in agency: huisvesting en inkomen.....	16
4.4 Overlappende categorie: transitiediensten en -programma's georganiseerd door de overheid of andere instellingen	19
5. Conclusie: het re-integratieproces als complex traject	22
Deel 2: probleemstelling	23
Deel 3: methodologie	26
1. Subjectieve beleving/ervaring gedefinieerd	26
2. De keuze voor kwalitatief onderzoek	26
3. Onderzoekspopulatie en pragmatische steekproeftrekking	27
4. Dataverzameling via diepte-interviews	31
5. Data-analyse	33
Deel 4: resultaten.....	36
1. Beleving van de overstap naar de samenleving in het algemeen.....	36
2. Beleving van de ondersteuning door bestaande sociale vangnetten tijdens de re-integratie	37
2.1 Verwant- en gemeenschap.....	37
2.2 Uitmunten in spel en werk.....	40
2.3 Uitmunten in agency.....	43
2.4 Overlappende categorie: ondersteuning door transitiediensten en -programma's.....	46
3. Beleving van ontbrekende vangnetten ter ondersteuning tijdens de re-integratie	50
Deel 5: discussie.....	52
1. Verwant- en gemeenschap.....	52
2. Uitmunten in spel en werk.....	52

2.1	Ondersteuning door vrijetijdsbesteding.....	53
2.2	Ondersteuning door tewerkstelling.....	54
3.	Uitmunten in agency	55
3.1	Ondersteuning door huisvesting	55
3.2	Ondersteuning door inkomen	56
4.	Overlappende categorie: transitiediensten en -programma's georganiseerd door de overheid of andere instellingen.....	57
5.	Ervaren mate van ondersteuning door sociale vangnetten	59
Deel 6: conclusie		62
Bibliografie.....		67
1.	Niet-wetenschappelijke bronnen	67
2.	Wetenschappelijke bronnen.....	68
3.	Wetgeving	73
Bijlagen		74
Bijlage 1. Interviewleidraad voor onderzoeker		74
Bijlage 2. <i>Drop-off</i> voor respondenten.....		77
Bijlage 3. Beschrijvende matrix van respondenten		79
Bijlage 4. Codeboom.....		80

Lijst van afkortingen

CAW – Centrum voor Algemeen Welzijnswerk

CGG – Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg

GLM – Good Lives Model

OCMW – Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn

PSD – Psychosociale Dienst

RNR-model – Risk-Need-Responsivity-model

RVA – Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening

SURB – Strafvuitvoeringsrechtbank

VDAB – Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding

Lijst van figuren en tabellen

Figuur 1. Theoretisch kader: het Good Lives Model.....	7
Figuur 2. Conceptueel kader: vier categorieën sociale vangnetten gekoppeld aan drie primaire goederen	9
Tabel 1. Tewerkstelling van de respondenten na detentie.....	42
Tabel 2. Samenvattende matrix: ervaren mate van ondersteuning door sociale vangnetten	60

Lijst van bijlagen

Bijlage 1. Interviewleidraad voor onderzoeker	74
Bijlage 2. <i>Drop-off</i> voor respondenten	77
Bijlage 3. Beschrijvende matrix van respondenten	79
Bijlage 4. Codeboom.....	80

Inleiding

De transitie van een individu vanuit de gevangenis naar de vrije samenleving is een dynamisch en sociaal traject waarbij verschillende problemen kunnen opduiken (Visher & Travis, 2003, pp. 89-92). Voor velen gaat het om een moeilijk traject aangezien ze simultaan geconfronteerd worden met diverse uitdagingen. Twee voorbeelden uit wetenschappelijk onderzoek zijn de moeilijke zoektocht naar werk of het stigma dat in de gemeenschap leeft omwille van hun strafblad (Davis, Bahr, & Ward, 2012, p. 447). Wegens deze problemen en uitdagingen is het op zich niet verbazend dat re-integratie als thema herhaaldelijk negatief in de actualiteit komt.

In België was de aandacht bijvoorbeeld groot toen een gedetineerde tijdens zijn penitentiair verlof drie mensen doodde in Luik (kv, 19.06.2018; TK, 30.05.2018). Naar aanleiding van dit incident werd in de media de vraag opgeworpen of het toekennen van re-integratiemaatregelen aan gedetineerden, bijvoorbeeld op vlak van penitentiair verlof en uitgangsvergunningen, verstrengd moest worden (TK, 30.05.2018). Toch meenden experts en politici volgens dit persbericht dat deze maatregelen dienen om gedetineerden voorzichtig de eerste stappen opnieuw richting – en letterlijk in – de maatschappij te laten zetten. Dit is belangrijk in het kader van hun re-integratie, opdat ze zich zo kunnen voorbereiden op hun vrijlating en zich kunnen aanpassen aan het huidige maatschappelijke klimaat. Hoewel dus de vraag rond een verstrengd systeem voor re-integratiemaatregelen werd opgeworpen, leken politici eerder te opteren voor meer begeleiding tijdens de straf en een betere opvolging erna (TK, 30.05.2018). Ook uit academisch onderzoek blijkt dat een betere ondersteuning voor gedetineerden tijdens hun re-integratie wenselijk is, ondanks maatschappelijk wisselende tendensen richting een punitiever systeem (Bain & Parkinson, 2010, pp. 63-64).

De hierboven aangehaalde beperkte begeleiding van ex-gedetineerden is één van de redenen waarom het re-integratieproces niet steeds evident verloopt (Davis et al., 2012, p. 447; Visher & Travis, 2003, pp. 89-92). Een belangrijk mogelijks gevolg hiervan is recidive, wat zich zowel nationaal als internationaal manifesteert. In Amerika recidiveert bijvoorbeeld meer dan twee derde van alle ex-gedetineerden (Palermo, 2015, p. 119). Maar ook in België liggen de recidivecijfers relatief hoog. Zo blijkt uit onderzoek dat 46 procent van de reguliere ex-gedetineerden en 24 procent van degenen onder elektronisch toezicht na amper vijf jaar opnieuw gedetineerd zijn (Blokland, Wermink, Robert, & Maes, 2015, p. 51). Hoewel de cijfers per land en onderzoek variëren liggen ze gemiddeld dus heel wat hoger dan maatschappelijk wenselijk is.

In het licht van dit laatste lijkt het logisch dat een groot deel van de wetenschappelijke literatuur rond re-integratie zich richt op herval na de gevangenisstraf. Hoewel recidive inderdaad een veelvoorkomende valkuil is tijdens het re-integratieproces, is het belangrijk om verder te kijken dan enkel dit negatieve en kwantitatief meetbare aspect ervan en het proces te beschouwen als een complex geheel (Visher & Travis, 2003, pp. 106-108). Herhaaldelijk focust onderzoek zich op het risico op herval, zonder in kader te brengen welke subjectieve ervaringen ex-gedetineerden hebben tijdens hun re-integratie en welke zaken mogelijks schuil kunnen gaan achter dit herval (Johns, 2015, pp. 295-296). Een kritieke uitdaging is dus het begrijpen van dit traject. Hierbij is het van belang om niet enkel stil te staan bij zaken die minder goed verlopen, maar is het minstens even belangrijk om ook voldoende aandacht te besteden aan de potentieel ondersteunende aspecten van re-integratie (Visher & Travis, 2003, p. 89). Onderzoek toont daarbij aan dat ondersteuning door sociale vangnetten geassocieerd kan worden met een succesvolle transitie (Graffam & Shinkfield, 2012, p. 898; Moore et al., 2018, p. 976; Visher & Travis, 2003, p. 90). Deze vangnetten worden breed gedefinieerd en omvatten bijvoorbeeld steun van familie, het hebben van huisvesting en een eigen inkomen.

Vanwege deze wetenschappelijke lacune en het belang van sociale vangnetten voor de re-integratie van ex-gedetineerden – als achterliggende mechanismen van een traject dat al te vaak eindigt in herval – zal in dit onderzoek getracht worden het re-integratieproces na de gevangenisstraf vanuit dat oogpunt te bekijken. Vandaar dat er vooral aandacht zal zijn voor de beleving die ex-gedetineerden zelf hebben bij dit proces en de sociale vangnetten die daarbij een rol spelen. Hierbij wordt getracht in kaart te brengen hoe ex-gedetineerden het proces zelf ervaren en meer specifiek welke zaken moeilijk verlopen of net wel ondersteuning bieden. Vanuit de voorgaande argumenten volgen de twee onderzoeksvragen die centraal staan in dit onderzoek: **“op welke manier beleven ex-gedetineerden de ondersteuning door bestaande sociale vangnetten tijdens hun re-integratie?”** en **“welke sociale vangnetten ervaren ex-gedetineerden tijdens hun re-integratie als ontbrekend voor hun ondersteuning?”** Omwille van de klemtoon die deze thesis legt op de subjectieve beleving van het re-integratieproces werd er gekozen voor kwalitatief onderzoek op basis van interviews met ex-gedetineerden.

Deze thesis zal zich richten op Vlaanderen, aangezien het een gebied vormt dat nog weinig onderzocht werd. Bovendien wordt de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden op Vlaams niveau georganiseerd. Hierbij gaat het om het aanreiken van concrete handvaten ter voorbereiding op de terugkeer naar de samenleving, zoals begeleiding rond tewerkstelling, het

behalen van een diploma et cetera (Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin Vlaanderen).

Dit onderzoek vangt aan met een literatuurstudie die ingaat op het re-integratieproces dat ex-gedetineerden doormaken en de sociale vangnetten die daarbij een rol spelen. Binnen dit deel zullen sociale vangnetten eerst kort gedefinieerd worden, waarna het theoretisch en conceptueel kader besproken worden. Vervolgens wordt dieper ingegaan op de literatuur per sociaal vangnet om uiteindelijk het eerste deel af te sluiten met een conclusie. Daarna volgt als tweede deel de probleemstelling die dieper ingaat op het belang van dit onderzoek en de onderzoeksvragen. Vervolgens handelt deel drie over de methodologie, waarbij meer uitleg wordt geboden bij het gevoerde empirisch onderzoek. Hierbinnen wordt ingegaan op de keuze voor kwalitatief onderzoek, onderzoekspopulatie en pragmatische steekproeftrekking, dataverzameling en -verwerking en uiteindelijk een kritische reflectie over het gevoerde onderzoek. Vervolgens worden de resultaten behandeld, die ingaan op de voornaamste bevindingen die naar voor kwamen uit de interviews met ex-gedetineerden. Dat deel wordt gevolgd door de discussie die deze bevindingen in een kritisch licht plaatst en de terugkoppeling maakt met de literatuur. De thesis wordt afgesloten met een conclusie.

Deel 1: het re-integratieproces van gevangenis naar samenleving

Dit deel behandelt eerst de definiëring van sociale vangnetten. Daarna komt het *Good Lives Model* (GLM) als theoretisch kader van deze thesis aan bod. Vervolgens wordt het conceptueel kader besproken, waarna dieper wordt ingegaan op de wetenschappelijke literatuur rond elk van de vier categorieën sociale vangnetten. Uiteindelijk wordt het volledige deel afgesloten met een conclusie van de literatuurstudie.

1. Sociale vangnetten gedefinieerd

In de eerste plaats is het belangrijk om het hoofdconcept ‘sociaal vangnet’ te definiëren. In de literatuur, die voornamelijk Engelstalig is, worden verschillende concepten gehanteerd, zoals *support mechanisms*, *social support*, *support networks*... Hierbij is geen eenduidige vertaling naar het Nederlands mogelijk. Daarom werd ter ondersteuning van het gekozen Nederlandstalige concept gebruik gemaakt van de synthetische definitie van *social support*, die ontstond op basis van een synthese van het wetenschappelijk onderzoek over dit thema (Lin, 1986, p. 18). Deze definitie luidt als volgt: “*the perceived or actual instrumental and/or expressive provisions supplied by the community, social networks, and confiding partners*” (Lin, 1986, p. 18). Er werd binnen dit onderzoek geopteerd voor deze definitie, aangezien er zowel in ouder als in recent wetenschappelijk onderzoek steeds naar wordt gerefereerd (bijvoorbeeld Zimet, Dahlem, Zimet, & Farley, 1988; Zwick, 2018).

Deze **synthetische definitie** legt eerst en vooral de nadruk op het feit dat voor een individu zowel de gepercipieerde als de eigenlijke steun belangrijk en niet per se gelijk zijn (Lin, 1986, pp. 19-20). Dit sluit aan bij het belang van de klemtoon die deze thesis legt op de subjectieve beleving van ex-gedetineerden. Daarenboven zijn er twee verschillende types steun mogelijk. Instrumentele steun gaat hierbij over het bereiken van een doel door het gebruik van de relatie, bijvoorbeeld een werkgever binnen de gemeenschap die tewerkstelling voorziet. Bij expressieve steun daarentegen is de relatie zowel een middel als een doel. Hierbij gaat het over emotioneel welzijn, bijvoorbeeld vrienden als sociaal netwerk die elkaar onderling opvangen bij moeilijkheden. Deze twee vormen van steun kunnen geboden worden door verschillende sociale banden (Lin, 1986, p. 20). Daarnaast zijn deze banden ook onderverdeeld in diverse lagen, waarbij *confiding partners* het dichtst bij het individu staan.

2. Theoretisch kader: het *Good Lives Model*

Nadat het hoofdconcept van dit onderzoek werd afgebakend, is het belangrijk om in te gaan op het theoretisch kader dat gebruikt zal worden voor dit onderzoek. Dit kader zal namelijk dienen om de hierboven gedefinieerde sociale vangnetten meer concreet in te vullen en de operationalisering ervan in het conceptueel kader (zie verderop) te ondersteunen. Als theoretisch kader zal het *Good Lives Model* (GLM) gehanteerd worden (Ward & Brown, 2004).

Dit model stelt binnen een criminologische context dat het bieden van middelen opdat individuen een meer bevredigend leven kunnen leiden, de belangrijkste manier is om recidive te verlagen (Ward & Brown, 2004, pp. 244-246). Ex-gedetineerden willen namelijk net als iedereen een gewaardeerd en volwaardig gemeenschapslid zijn. Risicomanagement is hierbij een noodzakelijke, maar op zich onvoldoende voorwaarde voor de rehabilitatie van ex-gedetineerden (Ward & Brown, 2004, pp. 244-246). Vandaar dat het ***Risk-Need-Responsivity-model*** (RNR-model) – dat zich enkel richt op de negatieve aspecten van rehabilitatie – volgens deze auteurs te beperkt is. Het RNR-model focust zich bijvoorbeeld niet op de motivatie van ex-gedetineerden en hanteert geen individuele aanpak (Ward & Brown, 2004, p. 245). Dit sluit opnieuw aan bij de klemtoon die dit onderzoek legt op de individuele beleving van ex-gedetineerden en de focus op ondersteunende sociale vangnetten – dus positieve aspecten – als achterliggende mechanismen van het re-integratieproces.

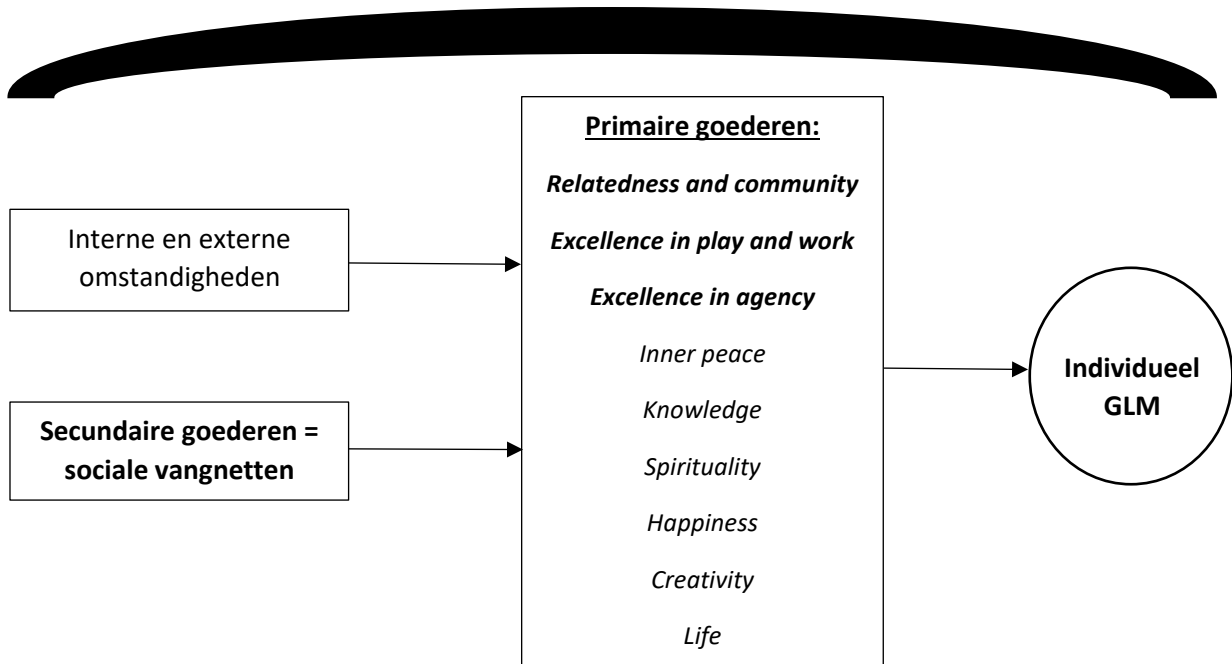
In tegenstelling tot het RNR-model richt het GLM zich eerder op de sterktes van ex-gedetineerden, die hen kunnen helpen om primaire menselijke goederen op een persoonlijk betekenisvolle en sociaal aanvaardbare manier te bereiken (Ward & Brown, 2004, pp. 246-248). Zo zijn er volgens hen negen **primaire menselijke goederen** waarnaar alle individuen en dus ook ex-gedetineerden streven, namelijk *relatedness and community, excellence in play and work, excellence in agency, life, knowledge, inner peace, spirituality, creativity* en *happiness* (Ward & Brown, 2004, p. 247). Deze goederen ontstaan uit basisbehoeften en kunnen zorgen voor menselijk welzijn en *good lives*; vandaar dat ze alle negen gecombineerd kunnen worden tot een GLM. Daarentegen voorzien **secundaire of instrumentele goederen** concrete manieren om die primaire goederen te bereiken. Binnen dit model wordt gesteld dat problemen ontstaan wanneer de verkeerde secundaire goederen gebruikt worden om primaire goederen te verkrijgen, bijvoorbeeld een gewelddadige relatie om intimiteit te bereiken. Bovendien hangt het bereiken van primaire goederen ook af van interne en externe omstandigheden (Ward & Brown, 2004, p. 247). Interne omstandigheden zijn bijvoorbeeld individuele *skills*. Bij externe omstandigheden gaat het dan bijvoorbeeld om mogelijkheden die een individu aangeboden

krijgt. Hierbij kan kritisch bemerkt worden dat de auteurs niet duidelijk definiëren waar de grens ligt tussen externe omstandigheden en secundaire goederen.

Sociale vangnetten – zoals uitgelegd in het vorige hoofdstuk – kunnen gezien worden als secundaire goederen die dienen om primaire goederen te bereiken. Op die manier kunnen ze dus bijdragen tot het welzijn van ex-gedetineerden. In dit onderzoek zal de klemtoon liggen op **drie van de negen primaire goederen**: *relatedness and community*, *excellence in play and work* en *excellence in agency*. Dit zijn namelijk eerder concrete behoeften, waartoe concrete sociale vangnetten kunnen bijdragen. Die laatste worden toegelicht in het volgende hoofdstuk. Daartegenover slaan de overige zes primaire goederen eerder op ruimere basisbehoeften. Deze zes primaire goederen kunnen dus moeilijker gekoppeld worden aan concrete vangnetten, hoewel bijvoorbeeld steun door familie ook in bredere zin kan bijdragen tot *happiness*. Bovendien moest er hierbij een grens getrokken worden wegens de beperkte *scope* van een thesisonderzoek. Natuurlijk gaat het wel om een afbakening en dus ook een beperking van het huidige onderzoek, waarvan de onderzoeker zich bewust is.

De **samenhang tussen primaire en secundaire goederen** in het GLM wordt het best uitgelegd aan de hand van een voorbeeld. Indien tewerkstelling als vangnet ontbreekt, kunnen er problemen ontstaan om het primaire goed *excellence in play and work* te bereiken (Ward & Brown, 2004, pp. 246-248). Bovendien is het mogelijk dat één vorm van tewerkstelling bij de ene persoon wel leidt tot het vervullen van de basisbehoefte *excellence in play and work* en bij de andere dan weer niet. De exacte combinatie van de negen primaire goederen tot een GLM is dus voor iedereen anders. Vandaar dat het van belang is dat rehabilitatie zich richt op de individuele ex-gedetineerde en zijn of haar specifieke GLM. Dit kan gelinkt worden aan de invalshoek die dit onderzoek hanteert, namelijk de individuele beleving van de ondersteuning door sociale vangnetten. Hoewel dit onderzoek zich dus in hoofdzaak zal focussen op de secundaire goederen – sociale vangnetten – die kunnen dienen om de desbetreffende primaire goederen te bereiken, werden in de interviewleidraad ook drie vragen opgenomen rond die primaire goederen. De interviewleidraad is in detail beschikbaar onder Bijlage 1. Om het theoretisch kader duidelijker te maken, volgt hierna een visuele voorstelling. De begrippen die hierbij in het vet werden aangeduid zullen centraal staan in deze thesis.

Good Lives Model

Figuur 1. Theoretisch kader: het Good Lives Model

Uit deze figuur kan afgeleid worden dat zowel interne en externe omstandigheden als secundaire goederen kunnen bijdragen tot het bereiken van primaire goederen. Van die laatste werden de drie meest specifieke geselecteerd om de link te leggen met concrete sociale vangnetten. Ten slotte kunnen de negen primaire goederen voor ieder persoon gecombineerd worden tot één specifiek GLM.

3. Conceptueel kader: vier categorieën sociale vangnetten

Binnen het GLM werden – zoals hiervoor uitgelegd – drie concrete primaire goederen geselecteerd: *excellence in play and work*, *excellence in agency* en *relatedness and community*. Deze primaire goederen zullen hier dienen als categorieën om de sociale vangnetten, die volgens de literatuur het meest relevant zijn, op een betekenisvolle wijze in te delen en zo tot een conceptueel kader te komen. Het is namelijk opmerkelijk dat bepaalde sociale vangnetten in meerdere onderzoeken terugkeren. Dit kan erop wijzen dat deze vangnetten belangrijke factoren vormen voor de re-integratie van ex-gedetineerden.

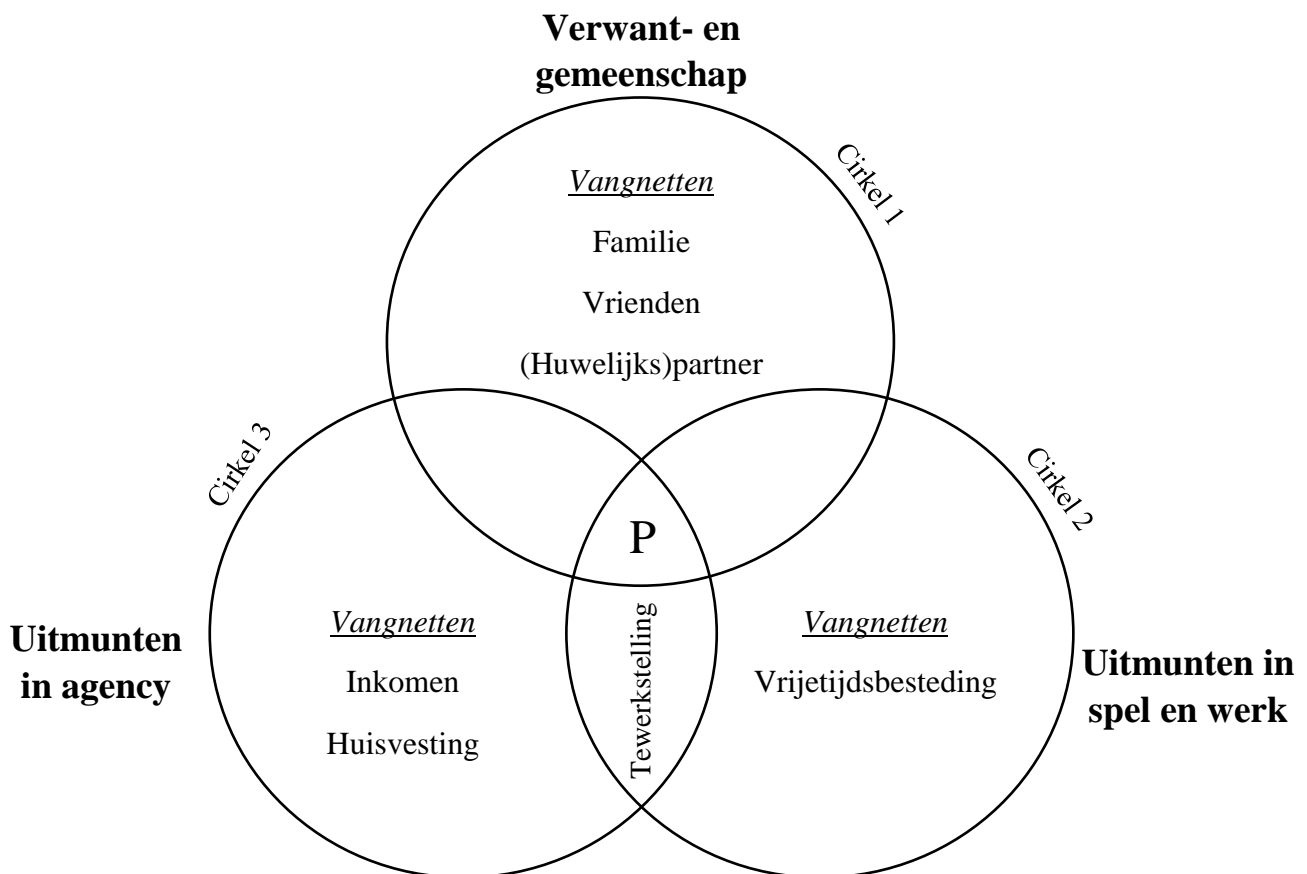
Om de meest relevante sociale vangnetten in beeld te brengen, werd er beroep gedaan op onderzoeken die een onderverdeling maken naar factoren die re-integratie mogelijk beïnvloeden. Het gaat hierbij om vier onderzoeken die geselecteerd werden omwille van deze

reden en tevens gepubliceerd werden na het jaar 2000. Verschillende minder recente en andere onderzoeken werden dus niet betrokken. Om te beginnen wijzen Visser en Travis (2003, p. 92) op **vier dimensies** die belangrijk zijn voor de re-integratie van ex-gedetineerden, namelijk individuele kenmerken of omstandigheden, familie, gemeenschap en overheidsbeleid. Davis et al. (2012, p. 450) daarentegen vonden in hun onderzoek **zes factoren** die een invloed kunnen hebben op re-integratie en *desistance*: middelengebruik, werk, steun van familie, type vrienden, persoonlijke motivatie om te veranderen en leeftijd. In vergelijking daarmee delen Moore et al. (2018, p. 980) gemeenschapsintegratie op in **zes aspecten**: werk, voornaamste bron van inkomen, residentiële stabiliteit, burgerlijke staat, vrijwilligerswerk en opleiding. Tot slot maken Graffam en Shinkfield (2012, p. 898) een onderverdeling in **drie ecologische domeinen** waarbinnen de factoren die een succesvolle re-integratie beïnvloeden zich situeren. Intrapersoonlijke condities om te beginnen betreffen middelengebruik, fysieke gezondheid en mentale gezondheid. Onder onderhoudscondities vallen dan weer inkomen, tewerkstelling en huisvesting. Ten derde wijzen steuncondities op sociale steun, steundiensten en strafrechtelijke ondersteuning. Bij dit laatste onderzoek moet opgemerkt worden dat hun onderverdeling in drie domeinen ook al voorkwam in een eerder uitgevoerd onderzoek, waarna de specifieke factoren aangepast werden (Shinkfield & Graffam, 2009, p. 30).

In het conceptueel model van dit onderzoek werden de sociale vangnetten die naar voor kwamen uit de literatuur van de voorgaande paragraaf hernomen, maar werden alle **individuele factoren** – bijvoorbeeld middelengebruik en leeftijd – weggelaten. Deze thesis legt namelijk de klemtoon op sociale vangnetten en dus niet op individuele factoren. Vanwege pragmatische redenen valt het buiten de reikwijdte van een thesisonderzoek om alle factoren die kunnen samenhangen met het re-integratieproces te onderzoeken. Alle weerhouden vangnetten werden vervolgens ingedeeld in categorieën op basis van de geselecteerde drie primaire goederen.

Uit een synthese van het voorgaande werd het conceptueel kader bekomen dat doorheen deze thesis gebruikt zal worden om de overzichtelijkheid te bewaren. De keuze voor een **zelf vormgegeven model** houdt natuurlijk ook beperkingen in waarvan de onderzoeker zich bewust is. Zo zullen er bijvoorbeeld bepaalde vangnetten niet opgenomen zijn en werd ervoor gekozen om geen individuele factoren te weerhouden. Bovendien is het mogelijk dat er een overlap is tussen de verschillende categorieën, bijvoorbeeld indien de familie van de ex-gedetineerde zorgt voor een tijdelijke huisvesting. Hoewel er dus beperkingen verbonden zijn aan het hanteren van een zelf samengesteld conceptueel kader, is de onderzoeker van mening dat de meerwaarde ervan overweegt. Dit zelf samengesteld kader zorgt namelijk voor een duidelijk

overzicht van de belangrijkste sociale vangnetten. Daarenboven wil de onderzoeker, door een synthese te maken van diverse onderverdelingen in de literatuur en hieraan een eigen invalshoek te koppelen – namelijk de toepassing van het GLM – een innovatieve en relevante bijdrage leveren aan de bestaande literatuur. De figuur die het conceptueel kader vertegenwoordigt, wordt eerst toegelicht. Daarna wordt per categorie van vangnetten dieper ingegaan op de voornaamste bevindingen uit het huidige wetenschappelijk onderzoek.

Figuur 2. Conceptueel kader: vier categorieën sociale vangnetten gekoppeld aan drie primaire goederen

Het eerste belangrijke primaire goed *relatedness and community* werd vertaald naar ‘**verwant- en gemeenschap**’. Daaraan werden de vanuit de literatuur relevant gebleken vangnetten gekoppeld, namelijk steun door familie, vrienden en (huwelijks)partner (Davis et al., 2012, p. 450; Graffam & Shinkfield, 2012, p. 898; Moore et al., 2018, p. 980; Visher & Travis, 2003, p. 92). Deze worden vertegenwoordigd door cirkel één.

Het tweede belangrijke primaire goed *excellence in play and work* werd vertaald naar ‘**uitmuntten in spel en werk**’. Daaraan werden de vanuit de literatuur relevant gebleken vangnetten gekoppeld, namelijk tewerkstelling en vrijetijdsbesteding (Davis et al., 2012, p. 450; Graffam & Shinkfield, 2012, p. 898; Moore et al., 2018, p. 980). Deze worden

vertegenwoordigd door cirkel twee. Tewerkstelling werd in het overlappende gebied tussen cirkel twee en drie geplaatst aangezien dit vaak samenhangt met het verwerven van een inkomen en in die zin ook kan bijdragen tot *excellence in agency*. Bovendien kwamen beide begrippen ook vaak samen voor in eenzelfde onderzoek (Graffam & Shinkfield, 2012, p. 905; Markson, Losel, Souza, & Lanskey, 2015, p. 432; Moore et al., 2018, p. 980; Ramakers, Van Wilsem, Nieuwbeerta, & Dirkzwager, 2015, p. 668; Western, Braga, Davis, & Sirois, 2015, p. 1516). Vrijtijdsbesteding kwam niet als bredere categorie naar voor uit de literatuur, maar vrijwilligerswerk wel en dit kan gerekend worden tot vrijtijdsbesteding (Moore et al., 2018, p. 980). Bovendien toonden andere onderzoeken het belang van vrijtijdsbesteding als bredere categorie aan (zie verder bij de literatuur over dit vangnet).

Het derde belangrijke primaire goed *excellence in agency* werd vertaald naar **'uitmunten in agency'**, bij gebrek aan een betekenisvol alternatief voor het Engelse woord *agency*. Daaraan werden de vanuit de literatuur relevant gebleken vangnetten gekoppeld, namelijk huisvesting en inkomen (Graffam & Shinkfield, 2012, p. 898; Moore et al., 2018, p. 980). Deze worden vertegenwoordigd door cirkel drie. Volgens Ward en Brown (2004, p. 247) staat dit primaire goed voor *autonomy and self-directedness*. De onderzoeker is van mening dat huisvesting en inkomen kunnen zorgen voor het desbetreffende zelfonderhoud en voor zelfstandigheid, wat ook bevestigd wordt door de hiernavolgende literatuur over deze categorie vangnetten.

Buiten deze drie categorieën vangnetten is er nog een vierde overlappende categorie, die vertegenwoordigd wordt door de P in het overlappende gebied van het venndiagram. Deze P staat voor **transitiediensten en -programma's georganiseerd door de overheid of andere instellingen** (Graffam & Shinkfield, 2012, p. 898; Visher & Travis, 2003, p. 92). Het gaat om een overlappend gebied van de drie andere cirkels, aangezien het betrekking kan hebben op alle vermelde sociale vangnetten en de bijbehorende drie primaire goederen. Zo bestaat het conceptueel model dus uiteindelijk uit **vier – drie plus overlap – categorieën sociale vangnetten**.

4. De sociale vangnetten van ex-gedetineerden in kaart gebracht

Dit hoofdstuk van de literatuurstudie is thematisch opgebouwd volgens de werkwijze van Ferfolja en Burnett (2002, p. 3), op basis van de vier verschillende categorieën sociale vangnetten. Zo ontstaat er per categorie een overzicht van de voornaamste conclusies in de literatuur. Binnen elke categorie wordt er om te beginnen ingegaan op de situering van het sociaal vangnet binnen het re-integratieproces. Vervolgens wordt gekeken naar problemen

omtrent het vangnet en als laatste naar eventuele manieren om met deze problemen om te gaan. Hoewel in dit hoofdstuk dus verschillende onderzoeken niet werden opgenomen, is een afbakening noodzakelijk om het geheel overzichtelijk te houden. Na het overlopen van de literatuur per categorie sociale vangnetten volgt nog een conclusie.

4.1 Verwant- en gemeenschap: steun door familie, vrienden en (huwelijks)partner

Relationele banden werden op diverse manieren omschreven in de literatuur: vrienden, familie, (huwelijks)partner, totaal aantal steunfiguren... Onafhankelijk van welke relationele band onderzocht werd, bleek dit in elk geraadpleegd onderzoek een **belangrijk** vangnet ter **ondersteuning** van het re-integratieproces (Graffam & Shinkfield, 2012, pp. 899-900; Markson et al., 2015, pp. 425-426; Moore et al., 2018, p. 976; Naser & Visher, 2006, p. 20; Shinkfield & Graffam, 2009, pp. 30-31; Wallace et al., 2016, p. 4; Western et al., 2015, pp. 1514-1515). Familie, vrienden en (huwelijks)partner kunnen de ex-gedetineerde namelijk steun bieden op meerdere vlakken: financieel, tijdelijke huisvesting, positief sociaal contact et cetera (Graffam & Shinkfield, 2012, p. 906; Naser & Visher, 2006, p. 21; Shinkfield & Graffam, 2009, pp. 30-31; Wallace et al., 2016, pp. 4-5; Western et al., 2015, p. 1515).

Hoewel het dus gaat om een belangrijk vangnet, bleek uit de meerderheid van de geraadpleegde onderzoeken dat dit vangnet vaak **problematisch** is in de praktijk (Graffam & Shinkfield, 2012, pp. 899-900; Moore et al., 2018, p. 976; Naser & Visher, 2006, p. 20; Wallace et al., 2016, p. 4; Western et al., 2015, pp. 1514-1515). Met problematisch wordt bedoeld dat het een belangrijke factor is ter ondersteuning van het re-integratieproces, die vaak onvoldoende aanwezig is. Bij dit laatste kan het gaan om een totaal gebrek, een kwantitatief tekort of een kwalitatief tekort aan steun door relationele banden. Slechts twee geraadpleegde onderzoeken spraken deze bevinding tegen (Markson et al., 2015, pp. 431-432; Shinkfield & Graffam, 2009, pp. 33-37). In het eerste onderzoek bleek sociale steun in het algemeen sterk aanwezig te zijn, zowel vlak na de vrijlating als een paar maanden daarna (Shinkfield & Graffam, 2009, pp. 33-37). In het tweede onderzoek werd hetzelfde geconcludeerd, maar dan specifiek voor familiale banden (Markson et al., 2015, pp. 426, 431-432). Deze afwijkende resultaten kunnen eventueel te wijten zijn aan een korte detentieperiode. Hoewel deze variabele belangrijk is om te bespreken, werd in het eerste onderzoek niet vermeld hoe lang de respondenten in detentie verbleven (Shinkfield & Graffam, 2009, pp. 33-37). Bij het tweede onderzoek bestond de steekproef uit ex-gedetineerden die tussen de zes maanden en zes jaar in detentie verbleven, wat relatief kort is (Markson et al., 2015, pp. 426, 431-432).

Toch waren de andere geraadpleegde onderzoeken niet consequent in het concluderen van welke banden nu juist het **meest problematisch** waren. Bij twee onderzoeken was dit steun van een (huwelijks)partner (Moore et al., 2018, pp. 991-994; Western et al., 2015, pp. 1537-1541). Bij een ander onderzoek was dit steun van de bredere familie (Graffam & Shinkfield, 2012, pp. 907-910). Naser en Visher (2006, pp. 26-27) concludeerden dat familieleden wel steun verleenden, maar dat dit moeilijk was voor de meeste familieleden en dat het hen stress bezorgde. Familieleden gaven aan dat ze hierbij meer hulp nodig hadden, maar dat het vooral belangrijk was dat ex-gedetineerden meer hulp kregen vanuit andere hoeken. Desondanks lijken de huidige voorzieningen voor gedetineerden in **Vlaanderen** zich voornamelijk te focussen op de periode in detentie (Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin Vlaanderen). Specifiek voor de familie van gedetineerden is er begeleiding mogelijk vanuit de Centra voor Algemeen Welzijnswerk (CAW's), maar ook deze begeleiding is voornamelijk gericht op de periode waarin hun naaste zich nog in detentie bevindt (Centrum Algemeen Welzijnswerk, 2019). Aangezien de meeste geraadpleegde onderzoeken het er wel over eens zijn dat sociale steun voor ex-gedetineerden te weinig of niet aanwezig is in de praktijk, zou het wenselijk zijn om in Vlaanderen de initiatieven na detentie uit te breiden.

4.2 Uitmunten in spel en werk: vrijetijdsbesteding en tewerkstelling

Binnen dit thema wordt ingegaan op de vangnetten vrijetijdsbesteding en tewerkstelling die beide secundaire goederen vormen die het bereiken van het primaire goed 'uitmunten in spel en werk' kunnen bevorderen of verhinderen. Beide vangnetten worden apart besproken om het geheel overzichtelijk te houden. Tewerkstelling wordt dus enkel hier besproken en niet verderop bij de vangnetten die samenhangen met 'uitmunten in agency'.

4.2.1 *Vrijetijdsbesteding: een onderbelicht vangnet*

Naar vrijetijdsbesteding bij ex-gedetineerden werd nog **weinig** wetenschappelijk **onderzoek** gevoerd, wat betekent dat de conclusies die gehaald werden uit de geraadpleegde bronnen met de nodige voorzichtigheid behandeld moeten worden. Volgens de onderzoeker is dit sociaal vangnet om deze reden zeker belangrijk om mee te nemen naar de interviews met ex-gedetineerden. Toch kan op basis van de geraadpleegde bronnen voorlopig al geconcludeerd worden dat vrijetijdsbesteding een ondersteunend vangnet kan zijn tijdens de re-integratie van ex-gedetineerden en werden er in de beperkte literatuur geen bronnen gevonden omtrent problemen met vrijetijdsbesteding als vangnet (Farrall, Sharpe, Hunter, & Calverley, 2011; McMay & Cotronea, 2015; Moore et al., 2018).

Ten eerste kan vrijetijdsbesteding bijdragen tot een versterkt **gevoel van thuishoren** in de gemeenschap en op die manier ook in bredere zin tot een goede re-integratie (Moore et al., 2018, pp. 987-992). In het desbetreffende onderzoek werd vrijwilligerswerk – wat gezien kan worden als een vorm van vrijetijdsbesteding – aangehaald als een factor van gemeenschapsintegratie (Moore et al., 2018, p. 980). Toch bleek dat weinig ex-gedetineerden zowel voor als na de straf deelnamen aan vrijwilligerswerk, hoewel er meer ex-gedetineerden waren die vrijwilligerswerk opstartten na de straf dan stopzetten (Moore et al., 2018, pp. 987-992). Er was dus een significante vooruitgang voor de factor vrijwilligerswerk, wat betekent dat ex-gedetineerden vaker deelnamen aan gemeenschapsversterkende activiteiten na detentie. Hierbij kan wel een belangrijke nuance worden gemaakt, namelijk dat de onderzoekers geen data hadden over het al dan niet justitieel opgelegde karakter van het vrijwilligerswerk.

Ten tweede kan vrijetijdsbesteding de vorming van een **nieuw imago** ondersteunen (Farrall et al., 2011, p. 223). In dit onderzoek werd namelijk geconcludeerd dat het spenderen van vrije tijd op bepaalde plekken kan suggereren dat men zich ophoudt met andere individuen die zich wel nog bezighouden met illegale activiteiten. Daartegenover kan het doorbrengen van vrije tijd op ‘goede plaatsen’ zoals kerken, maatschappelijke verenigingen et cetera of een ander constructief gebruik van de vrije tijd, helpen bij het creëren van een hervormd imago.

Hoewel de vierde categorie vangnetten (transitieprogramma’s en -diensten) pas verderop besproken wordt, is één onderzoek van belang om toch bij dit thema te vermelden. Er werd hierin namelijk onderzocht hoe **transitieprogramma’s** beter konden inzetten op het positieve gebruik van vrije tijd, zoals het uitoefenen van hobby’s en ontwikkelen van wenselijke vriendschapsbanden (McMay & Cotronea, 2015, pp. 264-267). Dit aspect bleek volgens de onderzoekers in het verleden te weinig aanwezig in dergelijke programma’s en zou nuttig kunnen zijn om gedetineerden te helpen zich betekenisvol bezig te houden na hun vrijlating. Opvallend was dat de onderzoekers zelf een *template* voor een programma ontwikkelden door de positieve aspecten van zowel het RNR-model als het GLM te integreren. Er werd vooral ingezet op het aanleren van diverse vormen van vrijetijdsbesteding, die de ex-gedetineerde kunnen helpen omgaan met stressoren die kunnen opduiken tijdens het re-integratieproces. Hun *template* werd getest in een pilootproject dat over het algemeen positief ontvangen werd door hun steekproef van gedetineerden (McMay & Cotronea, 2015, pp. 277-279). Na de pilootstudie kwam er ook een verbeterd project waarbij bijvoorbeeld meer aandacht besteed werd aan de mogelijke voordelen van bepaalde activiteiten (zoals het maken van nieuwe vrienden, een nieuwe hobby ontdekken, stress verminderen et cetera).

In het kader van dit laatste onderzoek is in **Vlaanderen** vooral **De Rode Antraciet** op het gebied van vrijetijdsbesteding van belang. Deze organisatie werkt samen met de Vlaamse overheid om sport en cultuur binnen de Vlaamse en Brusselse gevangenissen te voorzien om een maximale interactie te bereiken tussen de gevangenen en de samenleving (De Rode Antraciet, 2015). Volgens de missie en visie van De Rode Antraciet vormt zij een brug tussen de gedetineerden en vrije samenleving, waar beide partijen voordeel uit kunnen halen aangezien dit kan bijdragen tot een goede re-integratie. Op die manier kan een gevangene volgens de vzw volwaardig deel blijven uitmaken van de samenleving en is de kans groter om tijdens de re-integratie opnieuw aansluiting te vinden in de vrije samenleving.

4.2.2 *Tewerkstelling: een problematisch vangnet, maar relationele banden kunnen steun bieden*

Een opvallende bemerking is dat de literatuur niet consequent is wat het mechanisme achter het verband tussen tewerkstelling en **recidive** betreft. Cherney en Fitzgerald (2014, pp. 32-34) concludeerden bijvoorbeeld dat veel ex-gedetineerden het belangrijk vonden om tegenover hun werkgever eerlijk te zijn over hun detentieperiode. Dit zorgde ervoor dat ze het gevoel kregen dat ze verder konden met hun leven. Doordat ze een betekenisvoller leven leiden en kunnen aantonen dat ze veranderd zijn, verhoogt dit mogelijks de kans op *desistance* (zich onthouden van crimineel gedrag). Werk kan dus belangrijk zijn voor het vormen van een nieuwe prosociale identiteit. Daartegenover vond men in een ander onderzoek geen significante verlaging van het risico op een nieuwe opsluiting bij ex-gedetineerden die werk hadden (Tripodi, Kim, & Bender, 2010, pp. 711-714). Degenen die werk hadden bleven wel langere tijd uit de gevangenis. De auteurs menen dus dat *desistance* na een gevangenisstraf niet gezien moet worden als een uitkomst, maar eerder als een proces. Zij boden wel geen verklarend mechanisme voor dit verband. Vanuit de literatuur is het dus duidelijk dat tewerkstelling op verschillende manieren een positieve invloed kan hebben op het re-integratieproces, bijvoorbeeld door het verhogen van *desistance*, het ontwikkelen van een prosociale identiteit et cetera.

Bovendien bleek uit de literatuur het bestaan van een link met de **periode voorafgaand aan de straf**. In deze paragraaf wordt ingegaan op één onderzoek waaruit bleek dat ex-gedetineerden die voor hun detentie tewerkgesteld waren ook erna een grotere kans hadden op het vinden van werk (Ramakers et al., 2015, pp. 677-681). Bovendien liepen ex-gedetineerden die voor hun straf werknemer of zelfstandige waren een minder groot risico op recidive. Nochtans bleek wel dat het moeilijk is om terug te keren naar dezelfde werkgever, aangezien dit slechts in minder dan de helft van de gevallen gebeurde. Toch is het goed wanneer dit lukt omdat *return jobs* vaker zorgen voor vast en fulltime werk, meer tevredenheid en een grotere motivatie. Hoewel

het hier maar om één onderzoek gaat, kunnen de resultaten belangrijk zijn aangezien het onderzoek werd uitgevoerd in Nederland en deze context gelijkaardig is aan die van België.

Ondanks de potentiële ondersteuning die tewerkstelling als vangnet kan bieden tijdens de re-integratie, blijkt uit alle geraadpleegde onderzoeken – op één uitzondering na – dat **werkloosheid veelvoorkomend** is onder ex-gedetineerden (Baldry, McDonnell, Maplestone, & Peeters, 2006, p. 28; Graffam & Shinkfield, 2012, pp. 907-910; Markson et al., 2015, pp. 431-432; Ramakers et al., 2015, p. 677; Shinkfield & Graffam, 2009, pp. 33-37; Western et al., 2015, pp. 1537-1541; Wodahl, 2006, pp. 35-42). De uitzondering op deze bevinding wordt gevormd door een onderzoek waarbij een verbetering na de straf gevonden werd in vergelijking met ervoor wat tewerkstelling als voornaamste bron van inkomen betreft (Moore et al., 2018, pp. 991-994). Volgens de onderzoekers vormen deze bevindingen geen tegenstelling met ander wetenschappelijk onderzoek aangezien de ex-gedetineerden die zij onderzochten een laag tewerkstellingsniveau hadden voorafgaand aan de straf. Ook is het volgens hen mogelijk dat ex-gedetineerden na de straf meer gemotiveerd zijn om te gaan werken en een inkomen te verwerven op legale wijze. Dit staat in contrast met het onderzoek uit de vorige paragraaf waaruit bleek dat de kans op tewerkstelling na de straf toeneemt bij het hebben van tewerkstelling voordien. Het verschil tussen tewerkstelling voor de straf in vergelijking met erna vormt een interessant aspect om mee te nemen naar de interviews met ex-gedetineerden.

Hoewel tewerkstelling dus meestal een problematisch vangnet vormt voor ex-gedetineerden, kunnen zij hierbij **ondersteund** worden **door relationele banden**. Familie, vrienden en (huwelijks)partners kunnen een belangrijke rol spelen bij het vinden van werk, wat meestal gebeurt door werkgevers er van te overtuigen dat hun naaste een betrouwbare en capabele werknemer is (Cherney & Fitzgerald, 2014, pp. 32-34). Dit wordt *vouching for someone* genoemd en kan er bovendien toe bijdragen dat het stigma rond de ex-gedetineerde vermindert. Wanneer ex-gedetineerden beperkte relationele banden hebben, kunnen ze een beroep doen op commerciële jobdiensten voor hulp bij tewerkstelling. Wat ook kan helpen is gevangenisarbeid of training doordat de ex-gedetineerde hierbij vaardigheden opbouwt. Dit werd bevestigd in het onderzoek van Graffam, Shinkfield, en Hardcastle (2008, p. 679) waaruit bleek dat ex-gedetineerden met training meer kans hadden op het vinden van werk dan degenen zonder training. Hierbij kan de link gemaakt worden met de **Vlaamse context** waar de Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling (VDAB) een akkoord sloot om competenties die buiten de klassieke werksfeer ontwikkeld werden ook te valideren. Op die manier kunnen ook dergelijke

competenties helpen bij het vinden van een job (Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding, 09.03.2018).

4.3 Uitmunten in agency: huisvesting en inkomen

Binnen dit thema wordt ingegaan op de vangnetten huisvesting en inkomen. Dit zijn beide secundaire goederen die het bereiken van het primaire goed 'uitmunten in agency' kunnen bevorderen of verhinderen. Dit primaire goed gaat voornamelijk over zelfonderhoud en zelfstandigheid (Ward & Brown, 2004, p. 247). Zowel huisvesting als inkomen (vaak gelinkt aan tewerkstelling) kunnen hiertoe bijdragen indien ze adequaat aanwezig zijn (Baldry et al., 2006, p. 31; Graffam & Shinkfield, 2012, p. 899). Beide vangnetten worden apart besproken om het geheel overzichtelijk te houden.

4.3.1 *Huisvesting: een problematisch vangnet, maar hoop op overgangshuisvesting*

Er bestaat een wetenschappelijke consensus over het **belang** van huisvesting **voor de re-integratie** van ex-gedetineerden (Baldry, McDonnell, Maplestone, & Peeters, 2002, p. 4; Baldry et al., 2006, p. 20; Bradley, Oliver, Richardson, & Slayter, 2001, p. 1; Garland, Wodahl, & Saxon, 2014, p. 19; Graffam & Shinkfield, 2012, p. 898; Markson et al., 2015, pp. 424-425; Shinkfield & Graffam, 2009, p. 30; Western et al., 2015, pp. 1514-1515; Wodahl, 2006, p. 35; Zandbergen & Hart, 2006, p. 4). Enerzijds toont onderzoek aan dat huisvesting samenhangt met andere vangnetten (Wodahl, 2006, pp. 35-42). Zo is het voor een ex-gedetineerde bijvoorbeeld moeilijk om werk te vinden indien een werkgever hem of haar niet kan contacteren wegens het niet hebben van een vaste verblijfplaats. Omwille van deze samenhang speelt huisvesting een cruciale rol in het bestendigen van een stabiel leven (Bradley et al., 2001, p. 1). Anderzijds toont onderzoek aan dat huisvesting samenhangt met recidive. Op die manier kan het dus ook voor de publieke veiligheid van belang zijn dat een ex-gedetineerde een stabiele vorm van huisvesting vindt (Garland et al., 2014, p. 34). Hoewel het niet geheel duidelijk is op welke manier problematische huisvesting exact leidt tot een verhoogd risico op recidive, kan het te maken hebben met de zojuist vernoemde samenhang met andere sociale vangnetten (bijvoorbeeld het moeilijker vinden van werk) (Wodahl, 2006, p. 35).

Net zoals bij steun door familie, vrienden en (huwelijks)partner werden er over dit thema conflicterende resultaten gevonden. Enerzijds bleek huisvesting uit drie onderzoeken in de praktijk stabiel en niet problematisch, aangezien ex-gedetineerden een relatief vaste verblijfplaats hadden (Graffam & Shinkfield, 2012, pp. 907-910; Markson et al., 2015, pp. 431-432; Shinkfield & Graffam, 2009, pp. 33-37). Anderzijds bleek bij de meeste geraadpleegde

onderzoeken wel dat het gaat om een in de praktijk vaak **problematisch** vangnet (Baldry et al., 2002, pp. 17-18; Bradley et al., 2001, pp. 7-8; Western et al., 2015, pp. 1537-1541; Wodahl, 2006, pp. 35-42; Zandbergen & Hart, 2006, pp. 18-20). Hierbij valt op te merken dat twee onderzoeken van dezelfde auteurs het merendeel van de afwijkende onderzoeken uitmaken (Graffam & Shinkfield, 2012; Shinkfield & Graffam, 2009). Dit zou kunnen liggen aan het feit dat beide onderzoeken uitgevoerd werden in Australië en dat deze context verschilt van die van de andere onderzoeken.

Hoewel huisvesting dus op verschillende manieren een positieve invloed kan hebben op de re-integratie en volgens de meeste geraadpleegde onderzoeken in de praktijk problematisch is voor ex-gedetineerden, werd er ook gewezen op het feit dat huisvesting soms al problematisch was **voorafgaand aan de straf** (Baldry et al., 2002, pp. 17-18). Bij vierendertig procent van de ex-gedetineerden uit de steekproef was er al afhankelijkheid van publieke huisvesting en huurbijstand voorafgaand aan de straf. Toch bleken de omstandigheden qua huisvesting na de straf erger dan voordien en erger dan de ex-gedetineerden zelf verwachtten.

De grootste valkuil rond huisvesting voor ex-gedetineerden bleek duidelijk het **gebrek aan steun en informatie** hierrond (Baldry et al., 2002, pp. 17-18; Bradley et al., 2001, pp. 7-8). De grote meerderheid van de respondenten ontving namelijk geen steun of informatie rond het managen van huisvesting na de vrijlating, hoewel ze er behoefte aan hadden (Baldry et al., 2002, pp. 17-18; Bradley et al., 2001, pp. 7-8). Enkele respondenten gaven hierbij aan dat het vooral moeilijk was dat ze niet wisten op welke dag ze exact vrijkwamen, waardoor ze niet de juiste voorbereidingen hadden kunnen treffen (Baldry et al., 2002, pp. 17-18). Andere respondenten wisten dan weer niet welke hulp de overheid hierbij kon bieden, bijvoorbeeld rond publieke huisvesting (Bradley et al., 2001, pp. 7-8). In de praktijk bleek inwonen bij familie vaak slechts een zeer tijdelijke optie, zodat ex-gedetineerden een sterke nood voelden aan degelijke ondersteuning door de overheid of andere instellingen (Baldry et al., 2002, pp. 17-18).

Een mogelijke vorm van hulp die hierbij geboden kan worden betreft **overgangshuisvesting**. Toch bleek uit één onderzoek dat de gemeenschap hier niet altijd positief tegenover staat (Garland et al., 2014, pp. 28-30). Bovendien verkoos de meerderheid van de gemeenschap dat deze overgangshuisvesting ergens anders in de stad of het dorp georganiseerd werd in plaats van in de eigen wijk. In **België** is overgangshuisvesting nog in ontwikkeling, aangezien de Federale Overheidsdienst Justitie in juli 2018 een oproep deed naar kandidaturen voor het uitbaten van een transitiehuis in Vlaanderen of Wallonië (Federale overheidsdienst Justitie,

2018). In april daaropvolgend, werd bekendgemaakt dat het eerste transitiehuis gerealiseerd zal worden in Mechelen (Grommen, 06.04.2019). Specifieke gedetineerden worden geselecteerd om op deze plaats het laatste deel van hun straf door te brengen. Op deze manier zouden ze beter voorbereid worden op hun re-integratieproces en het leven na de straf. Het transitiehuis in Mechelen zal vooral dienen als een proefproject om te zien of het idee effectief succesvol blijkt, waarna nog meer transitiehuizen geopend zouden kunnen worden (Grommen, 06.04.2019).

4.3.2 *Inkomen: een problematisch vangnet, maar de overheid kan steun bieden*

Het hebben van een voldoende hoog inkomen is **belangrijk voor de re-integratie** van ex-gedetineerden omwille van meerdere redenen (Graffam & Shinkfield, 2012, p. 899). Ten eerste kan een moeilijke financiële situatie ertoe leiden dat men afgezonderd raakt van de gemeenschap, bijvoorbeeld door niet te kunnen deelnemen aan activiteiten. Ten tweede kan het ertoe leiden dat men opnieuw in de criminaliteit belandt vanwege financiële drijfveren. Dit laatste hangt voornamelijk samen met de moeilijkheid rond het vinden van werk in het algemeen en meer specifiek het vinden van werk dat voldoende inkomen genereert.

In het licht van de voorgaande bevindingen is het niet wenselijk dat alle geraadpleegde onderzoeken, op één uitzondering na, concludeerden dat een **laag inkomen veelvoorkomend** is onder ex-gedetineerden (Baldry et al., 2006, p. 28; Graffam & Shinkfield, 2012, pp. 907-910; Markson et al., 2015, pp. 431-432; Ramakers et al., 2015, p. 677; Shinkfield & Graffam, 2009, pp. 33-37; Western et al., 2015, pp. 1537-1541; Wodahl, 2006, pp. 35-42). De uitzondering op deze bevinding wordt gevormd door het onderzoek van Moore et al. (2018, pp. 991-994) dat eerder al besproken werd bij het thema tewerkstelling.

Een opvallende conclusie hierrond kwam opnieuw uit een onderzoek van Shinkfield en Graffam (2009, pp. 33-37). Volgens hen zagen ex-gedetineerden een laag inkomen nauwelijks als een probleem. Dit zou volgens de onderzoeker eventueel verklaard kunnen worden door het feit dat zij in de gevangenis ook weinig of geen inkomen hebben en er dus aan gewend raken om met weinig geld rond te komen. Op basis van deze bevinding is het dus mogelijk dat er een discrepantie is tussen wat de meeste onderzoeken schetsen als **problematisch**, namelijk ex-gedetineerden die vaak geconfronteerd worden met een laag inkomen, en wat de ex-gedetineerden zelf ervaren. Ook dit onderscheid is interessant om te bevragen tijdens de interviews en wijst in brede zin op de klemtoon die deze thesis legt op de subjectieve beleving van ex-gedetineerden.

Hoewel een laag inkomen veelvoorkomend is onder ex-gedetineerden, kunnen ze hierbij wel **overheidssteun** bekomen. Dit kan verklaren waarom men toch nog een laag inkomen overhoudt ondanks de grote werkloosheid. In **België** zijn er twee vormen van overheidssteun mogelijk op dit gebied. Ten eerste kan een ex-gedetineerde sociale bijstand krijgen van het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn (OCMW) onder de vorm van een leefloon (Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin Vlaanderen). Ten tweede kan een ex-gedetineerde een werkloosheidsuitkering bekomen van de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening (RVA) (Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, 2012). Toch gelden voor beide vormen van overheidssteun bepaalde voorwaarden, bijvoorbeeld het hebben van een werkelijke verblijfplaats in België voor het verkrijgen van een leefloon¹. Bij deze voorwaarde blijkt het te gaan om het hebben van een gewoonlijke en bestendige verblijfplaats in België op legale wijze (Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn Gent, 2019). In het deel over huisvesting kwam al naar voor dat het hebben van stabiele huisvesting niet altijd evident is voor ex-gedetineerden. Het zal dus zeker interessant zijn om dit verder te onderzoeken.

4.4 Overlappende categorie: transitiediensten en -programma's georganiseerd door de overheid of andere instellingen

Verschillende internationale wetenschappelijke onderzoeken tonen aan dat overgangsprogramma's en -diensten een belangrijk vangnet zijn om een **goede transitie** te maken naar de samenleving. Ze kunnen bijvoorbeeld bijdragen aan het volhouden van *desistance* of overwinnen van een verslaving (Bender, Cobbina, & McGarrell, 2015, pp. 1481-1482; Davis et al., 2012, pp. 461-465). Toch is niet exact duidelijk op welke manier deze zaken in de praktijk ondersteunend kunnen zijn voor ex-gedetineerden (Graffam & Shinkfield, 2012, pp. 909-910). Bovendien kunnen programma's en diensten een zeer **uiteenlopende inhoud** hebben. Enkele voorbeelden hiervan zijn: hulp rond huisvesting, tewerkstelling, mentale gezondheid en middelenmisbruik (Bender et al., 2015, p. 1484), diverse ondersteuning tijdens de gevangenisstraf en erna met een focus op gestructureerde re-integratieplanning (Taxman, Young, & Byrne, 2003, p. 120), et cetera.

Naast deze variatie, verschillen programma's en diensten ook naargelang de **instelling** waardoor ze georganiseerd worden: de overheid (Bender et al., 2015, p. 1484), non-gouvernementele instellingen (Brown & Ross, 2010, p. 39; Day, Ward, & Shirley, 2011, p. 70) of een combinatie van beide (Taxman et al., 2003, p. 102). Opvallend hierbij is dat de non-

¹ Art. 3, eerste lid wet 26 mei 2002 betreffende het recht op maatschappelijke integratie, BS 31 juli 2002.

gouvernementele programma's beide uitgevoerd werden in Australië en de programma's die uitgingen van de overheid beide in Amerika. De keuze voor het nemen van initiatief vanuit de staat of non-gouvernementele instellingen varieert dus van land tot land. In België gaat het initiatief vaak uit van de staat, maar ligt de uitvoering meestal bij organisaties waarmee zij een samenwerking aangaan, zoals programma's of diensten georganiseerd door de CAW's (Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin Vlaanderen).

Ondanks dat programma's en diensten georganiseerd kunnen worden door verschillende instellingen, speelt de **overheid** in het algemeen een belangrijke rol bij de re-integratie van ex-gedetineerden. Aangezien succesvolle re-integratie kan bestaan uit twee componenten – individueel productief leven in de gemeenschap en publieke veiligheid – is het belangrijk dat zowel de samenleving als de ex-gedetineerde zich inzetten om een functionele re-integratie en inclusie te bereiken (Bradley et al., 2001, p. 2; Rolston & Artz, 2014, pp. 861-862). Vermits deze componenten met elkaar verbonden zijn, is het in het belang van de samenleving om de re-integratie zo goed mogelijk te laten verlopen (Bradley et al., 2001, p. 2). De overheid heeft er dus baat bij om te helpen bij deze transitie, bijvoorbeeld door het opzetten van programma's (Davis et al., 2012, pp. 461-465). Hierbij is het belangrijk om aandacht te besteden aan de sociale vangnetten van ex-gedetineerden, zodat ze zich opnieuw een volwaardig lid van de gemeenschap kunnen voelen (Western et al., 2015, p. 1515). Dit kan bijvoorbeeld onder de vorm van ondersteuning bij tewerkstelling. De voorgaande bevinding toont alweer aan dat de subjectieve beleving van ex-gedetineerden van belang is voor hun re-integratie.

Toch zijn er verschillende **voorwaarden** die bepalen of een transitieprogramma of -dienst al dan niet ondersteunend is voor ex-gedetineerden. Ten eerste is het belangrijk dat ex-gedetineerden die aan dergelijke programma's of diensten deelnemen, zelf willen veranderen en **actief participeren** om het eigen leven en de eigen toekomst in handen te nemen (Bender et al., 2015, p. 1495; Day et al., 2011, p. 74). Ten tweede is het belangrijk om ex-gedetineerden het gevoel te geven dat ze ergens met hun problemen **terecht kunnen**; dienstverleners moeten zich dus luisterend en niet veroordelend opstellen (Bender et al., 2015, p. 1492; Day et al., 2011, pp. 70-74). In sommige programma's of diensten krijgen ex-gedetineerden zelfs een mentor of supervisor toegewezen, bijvoorbeeld een sociaal werker (Barry, 2000, pp. 584-586; Bender et al., 2015, p. 1492; Brown & Ross, 2010, pp. 45-46). Ook hierbij is het belangrijk om met deze persoon een band op te bouwen die gebaseerd is op eerlijkheid, vertrouwen, veiligheid en geen veroordeling (Barry, 2000, pp. 584-586; Brown & Ross, 2010, pp. 45-46). Het kan dus helpend zijn indien ex-gedetineerden terecht kunnen bij iemand die niet tot de eigen relationele banden

behoort (Brown & Ross, 2010, pp. 45-46). Zeker indien het gaat om vrijwilligers uit de eigen gemeenschap, omdat ex-gedetineerden op die manier het gevoel kunnen krijgen opnieuw deel uit te maken van de gemeenschap. Ten derde is het belangrijk om niet enkel praktische hulp te verlenen, aangezien er ook nood is aan **brede steun**, namelijk emotioneel en sociaal (Brown & Ross, 2010, pp. 45-46; Day et al., 2011, pp. 70-74).

Een aanvullende voorwaarde zou gevormd kunnen worden door het theoretisch omkaderen van programma's en diensten op basis van het **GLM** (Day et al., 2011, pp. 73-74). In één onderzoek gaven dienstverleners aan dat ze het GLM-kader wilden opnemen in het transitieprogramma. Dit programma richt zich vooral op ondersteunde huisvesting waarbij de ex-gedetineerde tijdelijk terecht kan in een accommodatie van de instelling en ondertussen geholpen wordt met bijvoorbeeld het vinden van werk en een eigen woonst (Day et al., 2011, pp. 73-74). De dienstverleners wilden niet evolueren naar een programma gestuurd door het RNR-model, maar eerder naar een programma dat gericht is op het beoordelen en beantwoorden aan individuele noden. Dit sluit aan bij het theoretisch kader dat gebruikt wordt in deze thesis. Daarenboven beklemtoont het opnieuw het belang van een individuele aanpak, gericht op ieders persoonlijke noden, bij de hulpverlening aan ex-gedetineerden.

Wanneer transitieprogramma's en -diensten precies beschikbaar zouden moeten zijn voor ex-gedetineerden is niet duidelijk vanuit de literatuur. Volgens Western et al. (2015, pp. 1537-1541) zijn zulke interventies vooral nodig net na de vrijlating, omdat ex-gedetineerden dan het meest kwetsbaar zijn. Daartegenover stelt een ander onderzoek dat programma's zelfs al vanaf de aanvang van de straf zouden moeten plaatsvinden (Taxman et al., 2003, p. 119).

Deze paragraaf gaat in op één onderzoek over de specifieke situatie die zich voordoet wanneer een vrouwelijke ex-gedetineerde na detentie het **moederschap** opnieuw opneemt (Brown & Bloom, 2009, pp. 331-334). Dit is meestal een moeilijk proces omdat het gaat om moeders die voorafgaand aan de straf vaak al een problematisch moederschap hadden, bijvoorbeeld door socio-economische problemen (Brown & Bloom, 2009, pp. 331-334). Deze moeders hebben nood aan goede **rehabilitatieprogramma's**, maar die zijn er te weinig. Bovendien zijn dergelijke bestaande programma's onvoldoende ondersteunend. Er is namelijk nood aan een *casemanagement* aanpak waarbij tegelijkertijd steun wordt geboden op meerdere domeinen, bijvoorbeeld huisvesting, tewerkstelling, kinderopvang... Daarenboven kan het moederschap volgens de onderzoekers een ondersteunende rol spelen, aangezien vrouwen hierdoor meer gemotiveerd zijn omtrent een goede re-integratie. Toch kan er bemerkt worden dat het desbetreffende onderzoek werd uitgevoerd in Hawaï, waardoor de rol en het functioneren van

deze programma's kan variëren in Vlaanderen. Dit thema wordt door de onderzoeker meegenomen naar de interviews met ex-gedetineerden om onder andere te weten te komen of ouderschap ook voor ex-gedetineerde vaders een belangrijke rol speelt en op welke manier.

Hoewel deze bevindingen uit de internationale literatuur komen, kunnen ze voor **Vlaanderen** relevant zijn aangezien transitieprogramma's en -diensten ook hier ondersteuning kunnen bieden aan ex-gedetineerden, zoals bij het vinden van werk. Dit kan bijvoorbeeld via de samenwerking tussen de overheid en de VDAB (Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin Vlaanderen). Toch moet opnieuw opgemerkt worden dat hoewel dergelijke programma's en diensten volgens wetenschappelijk onderzoek dus behulpzaam kunnen zijn tijdens de re-integratie, de meeste voorzieningen in Vlaanderen zich lijken te richten op de periode tijdens detentie (Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin Vlaanderen).

5. Conclusie: het re-integratieproces als complex traject

Uit de bovenstaande literatuurstudie blijkt dat het re-integratieproces van (ex-)gedetineerden naar de vrije samenleving een **complex traject** is (Visher & Travis, 2003, pp. 89-92). Verschillende onderzoeken tonen aan dat bepaalde sociale vangnetten ertoe kunnen bijdragen dat dit re-integratieproces goed verloopt. Toch kan het proces ook problematisch verlopen, wanneer een ex-gedetineerde recidiveert en het omgekeerde traject doorloopt, opnieuw richting detentie. Zo werd duidelijk dat er soms ook een link is tussen sociale vangnetten en recidive, bijvoorbeeld wanneer een persoon geen of een te laag inkomen heeft en omwille van financiële drijfveren opnieuw in de criminaliteit belandt.

In deze literatuurstudie kwamen vier categorieën sociale vangnetten naar voor, namelijk verwant- en gemeenschap, uitmunten in spel en werk, uitmunten in agency, en transitiediensten en -programma's. Hoewel elk van deze categorieën belangrijk blijken te zijn voor de re-integratie van ex-gedetineerden, duiken er regelmatig **problemen** op in de praktijk omtrent de ondersteuning die ze bieden. Desondanks kwamen er ook verschillende **oplossingen** naar voor, zoals het uitbouwen van overgangshuisvesting in België. Bovendien werden over de vier categorieën vangnetten heen **specifieke hiaten** bemerkt, zoals de ondersteuning bij het heropnemen van het vaderschap voor een ex-gedetineerde en de eventuele gewenning aan een laag inkomen. Naast deze hiaten werd het ook duidelijk dat verschillende onderzoeken soms tot andere conclusies kwamen, bijvoorbeeld wat het problematische karakter van een laag inkomen betreft of het moment waarop transitieprogramma's en -diensten het best plaatsvinden.

Deel 2: probleemstelling

Vanuit de literatuurstudie werd geconcludeerd dat het re-integratieproces van ex-gedetineerden een complex traject is waarbij sociale vangnetten een cruciale rol spelen. Hoewel ze de nodige ondersteuning kunnen bieden, duiken er meermaals problemen op in de praktijk. Dit kan ervoor zorgen dat ex-gedetineerden in hun dagelijks leven op verschillende uitdagingen en moeilijkheden botsen, bijvoorbeeld in hun zoektocht naar werk (Baldry et al., 2006, p. 28; Graffam & Shinkfield, 2012, pp. 907-910; Markson et al., 2015, pp. 431-432; Ramakers et al., 2015, p. 677; Shinkfield & Graffam, 2009, pp. 33-37; Western et al., 2015, pp. 1537-1541; Wodahl, 2006, pp. 35-42). Daarenboven tonen diverse internationale onderzoeken aan dat moeilijkheden bij de re-integratie ook kunnen leiden tot recidive (Blokland et al., 2015, p. 51; Palermo, 2015, p. 119; Visher & Travis, 2003, pp. 106-108). Bijvoorbeeld wanneer men door het niet vinden van werk een te laag inkomen heeft en wegens financiële motieven recidiveert (Graffam & Shinkfield, 2012, p. 899). Om dit **traject grondig in kaart te brengen** is het noodzakelijk om te weten hoe ex-gedetineerden hun re-integratie zelf ervaren en in welke mate ze zich ondersteund voelen door hun sociale vangnetten. In het kader van het voorgaande is het nodig om dieper in te gaan op de wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie van dit onderzoek.

Wat de **wetenschappelijke relevantie** betreft, kan opgemerkt worden dat er uitvoerig onderzoek werd gedaan naar de re-integratie van ex-gedetineerden, maar dat bepaalde facetten hierbij onbelicht bleven. Er kunnen namelijk drie lacunes worden aangewezen in de wetenschappelijke literatuur. Ten eerste focust een aanzienlijk deel van de onderzoeken zich op het kwantitatief meetbare concept **recidive**, wat begrijpelijk is aangezien het gaat om een internationale problematiek. Hoewel dit dus inderdaad een veelvoorkomende valkuil vormt voor ex-gedetineerden, is het toch belangrijk om hun re-integratie te beschouwen als een complex traject waarbij verder wordt gekeken dan enkel dit negatieve aspect ervan (Visher & Travis, 2003, pp. 106-108).

Ten tweede wordt er onvoldoende aandacht besteed aan de **subjectieve beleving** van ex-gedetineerden omtrent dit traject (Davis et al., 2012, pp. 453-455; Johns, 2015, pp. 295-296). Dit is nochtans cruciaal, aangezien het begrijpen van het traject de kritieke uitdaging vormt in het onderzoek naar re-integratie (Johns, 2015, pp. 295-296). Zo werd in de literatuurstudie bijvoorbeeld duidelijk dat er een discrepantie mogelijk is tussen wat de meeste onderzoeken schetsen als problematisch en wat ex-gedetineerden zelf ervaren. Bovendien wijst het GLM

erop dat het onvoldoende is om de focus te plaatsen op de negatieve aspecten van re-integratie (Ward & Brown, 2004, p. 245). Het is noodzakelijk om rehabilitatie te richten op de individuele ex-gedetineerde en zijn of haar specifieke GLM, aangezien de exacte combinatie van de negen primaire goederen voor iedereen anders is (Ward & Brown, 2004, pp. 246-248).

Ten derde ontbreekt er nog vaak een focus op **sociale vangnetten** als potentieel ondersteunende aspecten van re-integratie, ook in Belgisch onderzoek (Beyens, Dirkzwager, & Korf, 2014, p. 15; Visher & Travis, 2003, p. 89). Nochtans spelen zij een cruciale rol bij het bereiken van een succesvolle transitie (Graffam & Shinkfield, 2012, p. 898; Moore et al., 2018, p. 976; Visher & Travis, 2003, p. 90). Wanneer er wel onderzoek gedaan wordt naar deze vangnetten zijn er nog twee specifieke beperkingen die in het oog springen. Enerzijds zijn er diverse onderzoeken die zich slechts op **één specifiek vangnet** richten, bijvoorbeeld tewerkstelling na een gevangenisstraf (Graffam et al., 2008). Wanneer onderzocht wordt of iemand opnieuw werk vindt, is nog niet duidelijk welke plaats deze tewerkstelling inneemt in het geheel van sociale ondersteuning van deze persoon. Anderzijds zijn er onderzoeken die wel verschillende vangnetten in kaart brengen, maar deze uiteindelijk **niet integreren** tot een geheel van ondersteuning (bijvoorbeeld Moore et al. (2018)). Er worden bevindingen weergegeven per vangnet, maar er wordt niet geconcludeerd of dit geheel aan vangnetten nu al dan niet voor voldoende ondersteuning zorgt.

Deze laatste lacune leidt naar de **maatschappelijke relevantie** van het onderzoek naar sociale vangnetten, waarbij drie hoofdredenen onderscheiden kunnen worden. Ten eerste gaat het om een **actueel** thema dat diverse debatten en vraagstukken creëert in de samenleving (zie inleiding). Op zich is het begrijpelijk dat het thema verschillende mensen bezighoudt, aangezien er aan de re-integratie van ex-gedetineerden ook een recidiverisico verbonden is. Dat zou ervoor kunnen zorgen dat mensen angstig en kritisch zijn omtrent de re-integratie van ex-gedetineerden.

Dit laatste leidt meteen naar de tweede hoofdreden. Aangezien succesvolle re-integratie kan bestaan uit twee componenten – individueel productief leven in de gemeenschap en publieke veiligheid – is het belangrijk dat zowel de **samenleving** als de ex-gedetineerde zich inzetten voor het re-integratieproces (Bradley et al., 2001, p. 2; Rolston & Artz, 2014, pp. 861-862). Vermits deze componenten verbonden zijn, heeft de overheid er baat bij dat de transitie van ex-gedetineerden zo goed mogelijk verloopt, waarbij er vooral aandacht nodig is voor de toegang tot sociale vangnetten (Bradley et al., 2001, p. 2; Davis et al., 2012, pp. 461-465; Western et

al., 2015, p. 1515). Vandaar dat het van belang is dat men via onderzoek meer zicht op krijgt op die sociale vangnetten.

De derde reden heeft te maken met **Vlaanderen**, de context waarop dit onderzoek zich richt. Hulp- en dienstverlening lijkt zich hier namelijk hoofdzakelijk af te spelen tijdens detentie in de gevangenis zelf (Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin Vlaanderen). Hierbij is het doel de re-integratie van ex-gedetineerden te bevorderen wanneer ze vrijkomen. Daarvoor werkt de Vlaamse overheid samen met verschillende partners, bijvoorbeeld de CAW's (Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin Vlaanderen). In dit onderzoek zal dan ook gekeken worden naar de voornaamste noden omtrent ondersteuning via transitiediensten en -programma's van de overheid of andere instellingen in Vlaanderen. Op die manier kunnen aanbevelingen gedaan worden over waar eventuele extra inspanningen zich voornamelijk op zouden moeten richten. Voldoende ondersteuning is namelijk zowel nodig om de ex-gedetineerde zelf te begeleiden tijdens het re-integratieproces, als om een veilige samenleving te handhaven (Bradley et al., 2001, p. 2).

Uit deze probleemstelling die wijst op een maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie volgen de **twee hoofdonderzoeksvragen** die in deze thesis behandeld worden. De eerste hoofdvraag bestaat uit vier deelvragen die peilen naar de vier verschillende categorieën sociale vangnetten uit het conceptueel model. De tweede hoofdvraag is nodig – los van de eerste – aangezien hier wordt gepeild naar andere vangnetten dan dewelke die voorkomen in de deelvragen van de eerste hoofdvraag.

1. Op welke manier beleven ex-gedetineerden de ondersteuning door bestaande sociale vangnetten tijdens hun re-integratie?

1.1 Hoe percipiëren ex-gedetineerden de ondersteuning door familie, vrienden en (huwelijks)partner?

1.2 Hoe percipiëren ex-gedetineerden de ondersteuning door tewerkstelling en vrijetijdsbesteding?

1.3 Hoe percipiëren ex-gedetineerden de ondersteuning door inkomen en huisvesting?

1.4 Hoe percipiëren ex-gedetineerden de ondersteuning door transitieprogramma's en -diensten?

2. Welke sociale vangnetten ervaren ex-gedetineerden tijdens hun re-integratie als ontbrekend voor hun ondersteuning?

Deel 3: methodologie

Met de onderzoeksvragen in het achterhoofd, werden tijdens het onderzoek verschillende methodologische keuzes gemaakt. Eerst wordt ingegaan op de operationalisering van het concept ‘subjectieve beleving’, vervolgens op de keuze voor kwalitatief onderzoek. Daarna worden de onderzoekspopulatie en steekproeftrekking behandeld, gevolgd door de dataverzameling via interviews en de data-analyse. Binnen elk hoofdstuk wordt ook kritisch gereflecteerd over de methoden.

1. Subjectieve beleving/ervaring gedefinieerd

Ter afbakening werd door de onderzoeker een specifieke operationalisering gekozen van het concept ‘subjectieve beleving of ervaring’, dat centraal staat bij beide onderzoeksvragen. Volgens Erkamp (1980, pp. 11-12) is elke ervaring in de eerste plaats een persoonlijke aangelegenheid. Toch is het belangrijk om het begrip verder op te delen in **drie elementen**: het kenniselement, belevingselement en motorisch element (Erkamp, 1980, pp. 11-12). Het kenniselement gaat om de voorstelling of beelden die iemand heeft van een situatie. Het belevingselement daarentegen gaat om de gevoelens en emoties die opgeroepen worden door de voorstelling van de situatie. Als laatste gaat het motorisch element om uitwendig waarneembare handelingen en omgaan met middelen en objecten. Deze drie elementen zijn bij iedere ervaring aanwezig, maar afhankelijk van de ervaring zelf zal het ene element sterker aanwezig zijn dan het andere. Dit laatste werd niet specifiek bevraagd in de interviews om de respondenten niet te verwarren.

Ervaren en beleven zullen in dit onderzoek als **synoniemen** worden gebruikt. Beleven slaat hier dus niet slechts op het belevingselement van ervaren. Ten eerste worden beide begrippen als synoniemen gebruikt, omdat dit volgens de Nederlandse taal zo is (Mijn Woordenboek, 2019). Ten tweede is het een gebruik dat soms voorkomt in wetenschappelijk onderzoek, bijvoorbeeld beleving omschreven als ‘psychologische ervaringen’ (Buijs & Van Kralingen, 2003, p. 20).

2. De keuze voor kwalitatief onderzoek

De onderzoeksvragen in deze thesis leiden duidelijk naar kwalitatief onderzoek, aangezien de focus ligt op de **ervaring en perceptie van de ex-gedetineerden** zelf (Mortelmans, 2013, pp. 21-22). Hierbij staat de dagelijkse werkelijkheid van de respondenten centraal. De onderzoeker wil begrijpen hoe ex-gedetineerden zelf hun re-integratieproces ervaren (hebben) en meer

specifiek de ondersteuning door sociale vangnetten daarbij. Het gaat dus om het inzichtelijk maken van betekenisgeving en om een begrip trachten te krijgen van de realiteit vanuit een *emic* perspectief (Staring & Van Swaaningen, 2018, p. 36). Aangezien beoogd wordt om de betekenisgeving – die een ex-gedetineerde zelf geeft aan zijn of haar re-integratieproces – in diepte te begrijpen, gaat het hier dus voornamelijk om beschrijvend onderzoek (Mortelmans, 2013, p. 103).

Bovendien hangt kwalitatief onderzoek samen met een **flexibel onderzoeksdesign**, waarmee het werkplan voor het onderzoek wordt bedoeld (Mortelmans, 2013, pp. 22-23). Dat is van belang omdat de menselijke natuur niet perfect voorspelbaar is. Tijdens het onderzoek naar ex-gedetineerden kunnen immers onverwachte dingen gebeuren of onverwachte betekenissen naar voren komen. Vandaar dat het onderzoeksdesign best zo open mogelijk en holistisch is. Op deze manier kan meer verdiepend materiaal verzameld worden over ex-gedetineerden. Dit is belangrijk om een voldoende rijk beeld te krijgen van hun subjectieve beleving.

Wanneer kritisch gekeken wordt naar het uitvoeren van kwalitatief onderzoek, is in de eerste plaats de **interne validiteit** van belang. Hoewel de onderzoeker niet trachtte om causale claims te maken, is het belangrijk om zich ervan bewust te zijn dat dit impliciet vaak toch gebeurt (Maesschalck, 2018, pp. 139-141). Hieraan werd specifieke aandacht besteed bij het uitschrijven van de resultaten, discussie en conclusie. Wat de **externe validiteit** betreft, is het in kwalitatief onderzoek vaak niet mogelijk om de resultaten te generaliseren van de steekproef naar de populatie (Maesschalck, 2018, pp. 141-144). Als alternatief hiervoor werd in deze thesis getracht om de resultaten te generaliseren naar theorie. Op deze manier konden de empirische bevindingen vertaald worden naar meer algemeen geformuleerde proposities. Toch gaat het hier slechts om een steekproef van negen respondenten, zodat ook de theoretische generalisatie beperkt blijft in waarde.

3. Onderzoekspopulatie en pragmatische steekproeftrekking

De onderzoekspopulatie wordt gevormd door ex-gedetineerden in Vlaanderen. Het onderzoek wordt beperkt tot **Vlaanderen**, omdat het Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin – dat zich onder andere bezighoudt met het beleid rond de re-integratie van ex-gedetineerden – zich in Vlaanderen bevindt. Voor de afbakening van het **begrip ‘ex-gedetineerde’** werd gebruik gemaakt van een beperkte invulling, namelijk ‘ooit een periode in reguliere detentie doorgebracht hebben’. Hiermee worden personen die enkel onder elektronisch toezicht stonden of in een politiecel verbleven uitgesloten, omdat dezen mogelijk hun detentieperiode heel

anders ervaren. Dit betekent ook dat verschillende respondenten op het moment van het interview nog een enkelband droegen of onder bepaalde voorwaarden stonden. Aangezien het voornaamste doel is om het re-integratieproces van ex-gedetineerden in kaart te brengen vanuit hun eigen beleving, vormden deze zaken geen belemmering. Alle respondenten konden zich namelijk vrij bewegen en waren relatief onbelemmerd in het maken van diverse beslissingen zoals het zoeken naar werk of het betrekken van een woning. Het ging in alle gevallen om minimale beperkingen, hetzij via voorwaarden, hetzij via een enkelband.

Aan de grondslag van deze beperkte invulling ligt voornamelijk een pragmatische reden. Aangezien het gaat om een moeilijk te bereiken populatie van respondenten, werden er **zo min mogelijk beperkingen** gesteld aan de onderzoekseenheden. Zowel mannen als vrouwen werden toegelaten en er werd geen limiet gezet op het aantal jaren in detentie of het aantal jaren na vrijlating. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat het niet stellen van een beperking op deze variabelen ook een invloed kan hebben op de resultaten zelf. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk dat vrouwen het re-integratieproces volledig anders beleven of dat respondenten die al langer vrij zijn ondertussen een stabielere leven hebben opgebouwd dan personen die nog maar net vrij zijn. Het is belangrijk dat de onderzoeker zich hiervan bewust is bij het trekken van conclusies. Om deze reden werden via een *drop-off* (zie volgend hoofdstuk) diverse **achtergrondkenmerken** van de respondenten in kaart gebracht, zodat deze kenmerken achteraf vergeleken konden worden bij uiteenlopende antwoorden. De resultaten van de *drop-off* werden samengebracht in een beschrijvende matrix van respondenten, te vinden onder Bijlage 3. In het kader van de voorgaande argumenten werd dan ook gekozen voor een **pragmatische steekproeftrekking** (Mortelmans, 2013, pp. 163-164). Dit betekent dat de moeilijkheid betreffende het vinden van respondenten ertoe leidde dat de onderzoeker de respondenten niet selecteerde op basis van inhoudelijke criteria, maar op basis van beschikbaarheid (Mortelmans, 2013, pp. 163-164). Om voldoende respondenten te bereiken werd daarom gebruik gemaakt van verschillende kanalen.

Zo werden om te beginnen verschillende **organisaties in Vlaanderen** die werken met ex-gedetineerden gecontacteerd via mail: Bond zonder Naam, CAW (inclusief Brug Binnen Buiten), justitiehuisen, VDAB, Levanto, De Sleutel en Brotherhood Enterprise. Van CAW algemene dienst, justitiehuisen en Brotherhood Enterprise werd geen enkele reactie bekomen. Bovendien werden van de organisaties die wel reageerden enkel via Bond zonder Naam respondenten bekomen. Dit kan een vertekening vormen omdat het gaat om respondenten die na een mail door de onderzoeker aan Bond zonder Naam, aangesproken werden via een

contactpersoon van het project Prison Talk. Hierbij gaan ex-gedetineerden in een bedrijf, school of vereniging spreken over hun ervaringen tijdens en na de gevangenisstraf (Bond zonder Naam, 2019). Dit kan betekenen dat deze ex-gedetineerden eerder een positief re-integratieproces meemaakten of meer ervaren zijn in het spreken over hun belevingen hieromtrent. Toch kan opgemerkt worden dat doorheen de interviews diverse problemen met betrekking tot verschillende sociale vangnetten aan het licht kwamen. Anderzijds kan het ook gaan om mensen die net een negatieve ervaring hebben die ze willen ventileren via dit project. Toch moet erop gewezen worden dat er via dit kanaal slechts twee van de negen respondenten gevonden werden. Ten tweede werd er beroep gedaan op *social media* om de zoektocht naar respondenten kracht bij te zetten. Dit gebeurde via een oproep op de Facebookpagina van De Rode Antraciet en van de onderzoeker zelf. De oproep via De Rode Antraciet leverde twee respondenten aan. Ten slotte werden er ook vijf respondenten bekomen via het **persoonlijke netwerk** van de onderzoeker. Dit laatste kanaal zou voor een vertekening kunnen zorgen, aangezien er op die manier respondenten gevonden werden die een kennis waren van de onderzoeker of een kennis van kennissen van de onderzoeker. Dit zou kunnen betekenen dat bepaalde antwoorden eerder sociaal wenselijk waren of dat de onderzoeker niet volledig objectief bleef bij het afnemen van de interviews.

Desalniettemin kan opgemerkt worden dat de respondenten niets te winnen hadden met hun **deelname aan het onderzoek**, bijvoorbeeld in het kader van de opvolging door een justitie-assistent (aangezien hun voorwaarden nog slechts minimaal waren). Wat dan ook de beweegredenen vormde voor de respondenten om deel te nemen, het is altijd van belang dat de onderzoeker probeert om zich onafhankelijk op te stellen (Beyens, Kennes, & Tournel, 2018, pp. 213-216). Hieraan probeerde de onderzoeker tegemoet te komen door bijvoorbeeld telkens wanneer een respondent vroeg om diens persoonlijke mening, te antwoorden neutraal tegenover het thema te staan.

Het tweede luik van het steekproeftrekkingsproces was een **sneeuwbalsteekproef** (Bryman, 2012, pp. 202-203). Dit type steekproef is in bepaalde opzichten een vorm van de pragmatische steekproef. De onderzoeker werd namelijk bij de zoektocht naar respondenten regelmatig door contactpersonen doorverwezen naar andere contacten die respondenten konden aanbrengen. Die contacten leidden dan weer tot volgende contacten et cetera. Ook was het interessant dat verschillende contacten verwezen naar dezelfde kanalen. Zo werd duidelijk dat de onderzoeker op zoek was naar respondenten in een relevante groep van organisaties en personen, wat de hulp- en dienstverlening aan ex-gedetineerden in Vlaanderen betreft. Anderzijds zou dit ook

kunnen betekenen dat de onderzoeker vooral gelijkgezinde respondenten bereikte, hoewel uit de beschrijvende matrix duidelijk blijkt dat er bij alle achtergrondkenmerken variatie te vinden was onder de negen respondenten.

Om dit laatste punt te staven wordt kort ingegaan op elk van de categorieën (zie Bijlage 3). Eerst wordt gekeken naar de **persoonskenmerken**. Qua leeftijd is er een range van 23 tot 66 jaar. Wat het hoogst behaalde opleidingsniveau betreft, zijn behalve geen opleiding, KSO en hogeschool alle categorieën vertegenwoordigd, namelijk lager onderwijs, ASO, BSO, BuSO, TSO en master. Qua beroep zijn de vaakst voorkomende categorieën vertegenwoordigd, namelijk werkloos, tewerkgesteld, gepensioneerd en invalide. Ook binnen de tewerkgestelden zijn verschillende beroepen vertegenwoordigd. Inzake burgerlijke stand zijn ook de vaakst voorkomende categorieën vertegenwoordigd, namelijk ongehuwd, gehuwd, gescheiden en samenwonend. Wat het aantal kinderen betreft is er een range van nul tot en met drie, maar geen kinderen komt het vaakst voor. Vervolgens wordt gekeken naar de **detentiekenmerken**. Bij het aantal keer detentie is er een range van één tot en met zes keer, maar eenmalige detentie komt het vaakst voor. Wat totale duur (in reguliere detentie) betreft is er een range van twee weken tot en met twaalf jaar. Qua locatie van detentie was het opvallend dat behalve vijf – Beveren, Dendermonde, Oudenaarde, Tongeren en Wortel – alle Vlaamse gevangenissen vertegenwoordigd zijn (Federale overheidsdienst Justitie, 2019). Hierbij komen Gent en Leuven-Hulp het vaakst voor. Inzake feiten waarvoor veroordeeld zijn diverse misdrijven vertegenwoordigd, zowel persoons- als vermogensdelicten, maar drugsfeiten komen het vaakst voor. Hierbij moet vermeld worden dat deze categorie gegevens niet ‘gepleegde feiten’ werd genoemd, aangezien sommige respondenten zeiden dat ze veroordeeld werden voor feiten die ze niet gepleegd hadden. Ook valt op te merken dat verschillende respondenten veroordeeld werden voor meer dan één feit.

De **omvang van de steekproef** hangt in kwalitatief onderzoek idealiter af van het bereiken van theoretische saturatie (Mortelmans, 2013, pp. 168-169). De steekproef is dus volledig wanneer er geen nieuwe relevante data gevonden worden, een bepaalde categorie in al haar dimensies en variaties volledig uitgewerkt is en wanneer de relaties tussen verschillende categorieën gevalideerd werden en duidelijk zijn. Op voorhand valt dus niet te bepalen hoe groot een kwalitatieve steekproef moet zijn, aangezien de theoretische saturatie verschilt van onderzoek tot onderzoek. Toch brengt een thesisonderzoek een beperking in tijd met zich mee, waardoor het niet evident is om saturatie te bereiken. Bovendien was het vinden van voldoende ex-gedetineerden die wilden deelnemen aan dit onderzoek niet vanzelfsprekend, zoals hiervoor al

werd aangehaald. Zelfs bij het vinden van respondenten was het niet altijd eenvoudig om hun deelname te verzekeren, aangezien het een gevoelig onderwerp betreft. Ook kan beargumenteerd worden dat het hier gaat om een kwetsbare doelgroep. Zo haakte één respondent bijvoorbeeld *last minute* af omdat hij hervallen was in een drugsproblematiek, hetgeen ook aanleiding had gegeven tot zijn vorige detentie. Uiteindelijk werden in dit onderzoek negen respondenten bevroegd.

Bij de zoektocht naar respondenten is het belangrijk om de identiteit van iedere respondent te beschermen en de **anonimiteit** te bewaren. Hoewel dit een algemeen gebruik is in wetenschappelijk onderzoek, bleek het voor onderzoek naar ex-gedetineerden nog meer van belang, bijvoorbeeld vanwege angst voor *labeling* (Graffam et al., 2008, p. 677; Markson et al., 2015, p. 428). Er wordt daarom doorheen deze thesis gewerkt met pseudoniemen die de ex-gedetineerden zelf mochten kiezen bij het interview. Het idee om te werken met zelfgekozen pseudoniemen kreeg de onderzoeker via persoonlijke communicatie met een contactpersoon binnen Bond zonder Naam, meer specifiek project Prison Talk (Bruynseels, 18.02.2019). Dit zou volgens de contactpersoon zorgen voor een veiliger gevoel bij de respondenten en is een standaard gebruik binnen het project.

4. Dataverzameling via diepte-interviews

Er werden **negentien *in-depth* interviews** afgenomen om rijke data te verzamelen en een voldoende ruim beeld te verkrijgen van de sociale vangnetten. Aangezien de voornaamste doelstelling van het onderzoek is om ervaringen in kaart te brengen, werd ervoor gekozen om de interviews *face-to-face* af te nemen. Onderzoek toont namelijk aan dat ex-gedetineerden meer openlijk spreken in open interviews dan wanneer ze een vooropgestelde survey dienen in te vullen (Adorjan & Chui, 2012, p. 580).

Meer specifiek was de dataverzamelmethode die gebruikt werd in dit onderzoek een **semigestructureerd interview**. Het voordeel van deze methode is dat er een bepaalde mate van standaardisering is over de verschillende respondenten heen (Mortelmans, 2013, p. 225). Er is dus een duidelijke interviewleidraad die kan worden gevolgd, waarbij de respondenten voldoende ruimte krijgen om zelf hun verhaal te vertellen, terwijl de onderzoeker toch aan elke respondent ongeveer dezelfde vragen stelt (Mortelmans, 2013, pp. 233-234). Dit zorgt ervoor dat de antwoorden meer vergelijkbaar zijn. Er moet wel gelet worden op het feit dat de interviewleidraad niet overmatig gestructureerd is, zodat de vraagstelling niet te kunstmatig verloopt. Hieraan besteedde de onderzoeker specifieke aandacht om ervoor te zorgen dat het

interview voldoende open en flexibel bleef. Dit gebeurde bijvoorbeeld door het tonen van voldoende gevoeligheid rondom vragen naar steun door familie, nadat eerder in het gesprek al duidelijk werd dat dit een moeilijkheid was voor de respondent. De interviewleidraad die gebruikt werd bij iedere respondent kan gevonden worden onder Bijlage 1. Na het afnemen van het eerste interview werd duidelijk dat de volgorde en de bewoording van de vragen op sommige plaatsen lichtelijk gewijzigd moest worden. Die zaken werden aangepast en bij de daaropvolgende interviews werden geen veranderingen meer aangebracht.

Tijdens het interview werd gebruik gemaakt van een **specifieke opbouw** zoals voorgesteld door Mortelmans (2013, pp. 235-240). Eerst werd de doelstelling van het onderzoek herhaald. Daarna volgde een introductie die ondersteund werd door een *drop-off* (zie volgende paragraaf). Vervolgens kwam een inleidingsvraag aan bod die de discussie opende en de respondent stimuleerde om tot een gesprek te komen. Daarna volgden twee transitievragen, waarvan de eerste het gesprek richting re-integratie stuurde en de tweede meer specifiek richting sociale vangnetten. Vervolgens kwamen de sleutelvragen aan bod, die in de diepte peilden naar de vier categorieën sociale vangnetten en bijbehorende primaire goederen. Er werd dus specifiek gevraagd naar de ondersteuning door tewerkstelling en vrijetijdsbesteding. Daarna werd gepeild naar de ondersteuning door huisvesting en inkomen, gevolgd door de steun van familie, vrienden en (huwelijks)partner. Uiteindelijk werd de ondersteuning door transitiediensten en -programma's bevraagd. Om het gesprek af te ronden volgden nog een aantal besluitende vragen, waarbij de respondent ook de kans kreeg om zelf nog een ervaring of onderwerp aan te halen. Als afsluiter volgde een bedanking en werd de respondent aangeboden om de resultaten te ontvangen in de toekomst.

Zoals vermeld in de vorige paragraaf, werd de respondent aan het begin van het interview gevraagd om een *drop-off* in te vullen, een korte schriftelijke vragenlijst (Mortelmans, 2013, pp. 253-254). Deze *tool* heeft twee doelen. Ten eerste verkrijgt de onderzoeker op die manier gestandaardiseerde informatie over bepaalde achtergrondkenmerken van de respondent, wat nadien nuttig kan zijn voor de analyse. Bovendien geeft het de onderzoeker een duidelijk overzicht van de onderzochte steekproef. Ten tweede kan de *drop-off* gebruikt worden als opstap naar het effectieve interview, bijvoorbeeld doordat er eerst *smalltalk* plaatsvindt tussen de onderzoeker en de respondent. *De drop-off* die gebruikt werd bij iedere respondent kan gevonden worden onder Bijlage 2.

Desondanks is het mogelijk dat de *drop-off* geen geschikte *tool* was voor dit onderzoek, aangezien het de respondenten eventueel afschrikte door te peilen naar diverse

achtergrondgegevens. Vooral omdat er ook een reeks vragen specifiek polste naar kenmerken van de detentie. Hieraan probeerde de onderzoeker tegemoet te komen door op de *drop-off* zelf te vermelden dat de respondent enkel die gegevens diende in te vullen waar hij of zij zich comfortabel bij voelde. Dit werd ook steeds verbaal benadrukt door de onderzoeker. Bovendien werd aan de respondent steeds verteld dat de onderzoeker deze antwoorden niet zou bekijken voor het einde van het interview zodat de antwoorden hierop zeker geen invloed zouden hebben. Toch kan opgemerkt worden dat alle respondenten hier redelijk open over waren en weinig tekenen gaven van schaamte of afschrikking. Desalniettemin was het misschien nuttig geweest om de *drop-off* pas op het einde van het onderzoek te laten invullen, zodat ze zich niet geremd voelden tijdens het interview.

Wanneer kritisch wordt teruggeblikt op het **effectieve interview**, bleken er een aantal potentiële problemen op te duiken. Ten eerste werden sommige respondenten emotioneel wanneer vragen gesteld werden over specifieke sociale vangnetten die voor hen gevoelig lagen. Dit plaatste de onderzoeker soms in een lastige situatie omdat het niet evident bleek om objectief te blijven, een neutrale houding te bewaren en door te vragen over de desbetreffende gevoeligheden. Ten tweede vertelden sommige respondenten over de feiten die aanleiding hadden gegeven tot detentie. Ook dit plaatste de onderzoeker meermaals in eenzelfde lastige situatie. Ten derde is het mogelijk dat de onderzoeker de respondenten op sommige punten onbewust stuurde in hun antwoorden. Om de zo veel tijd vatte de onderzoeker namelijk het antwoord van de respondent kort samen om na te gaan of de onderzoeker alles voldoende begrepen had. Anderzijds kan dit ook positief geweest zijn, in die zin dat eventuele misverstanden vermeden werden.

5. Data-analyse

Alle interviews werden na toestemming door de respondent opgenomen met twee apparaten om telkens een back-up te hebben en nadien uitgetypt. Er werd gekozen om de interviews **niet volledig verbatim** uit te typen aangezien dit de dataverwerking overmatig moeilijk zou maken (Mortelmans, 2013, pp. 280-281). Bovendien kan de transcriptietekst hierdoor chaotisch en ongestructureerd worden, waardoor er inhoud en betekenis verloren kunnen gaan. Daarom werden tussenvoegsels zoals ‘euh’, ‘ah’ et cetera niet uitgetypt en werden woorden niet in spreektaal of dialect uitgeschreven, maar in algemeen Nederlands. Toch werd er wel letterlijk spreektaal of dialect uitgeschreven indien dit van belang was voor de subjectieve beleving van de respondenten. Zo werden woorden als ‘gevang’, ‘lossen’ en ‘bak’ wel behouden. Momenten met significante stiltes werden ook gemarkeerd in de transcriptie, omdat deze zouden kunnen wijzen op gevoelige thema’s.

De dataverwerking in dit onderzoek gebeurde met behulp van het computerprogramma **NVivo**. De uitgetypte interviews werden in dit programma onderverdeeld in fragmenten en vervolgens kreeg ieder fragment een code toegewezen (Mortelmans, 2017, pp. 30-31). Na de fase van het open coderen, werd er axiaal gecodeerd waarbij ook een codeboom werd opgesteld. Deze codeboom kan gevonden worden onder Bijlage 4. Uiteindelijk, tijdens de laatste fase van het selectief coderen, werden de verschillende concepten met elkaar verbonden. Er werd gebruik gemaakt van een **cyclische structuur** aangezien niet alle interviews meteen volledig gecodeerd werden (Mortelmans, 2017, pp. 32-34). De onderzoeker startte met drie van de negen interviews, die open en axiaal gecodeerd werden. Daarna werd de volgende set van drie interviews betrokken om deze open te coderen met de vorige axiale codes in het achterhoofd. Hetzelfde gebeurde met de laatste drie interviews. Op die manier is er een wisselwerking tussen de data en de zich ontwikkelende theorie, waarbij nieuw materiaal de al gevonden codes toetst en verder uitwerkt. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat de onderzoeker weinig relevante ervaring heeft met het analyseren van interviews. Dit zou kunnen betekenen dat het coderen weinig kwaliteitsvol was of onvoldoende resultaten genereerde. Om hieraan tegemoet te komen werd de codeermethode zoals voorgesteld door Mortelmans (2013, pp. 420-466) nauwkeurig gevolgd.

Bovendien werd bij het effectief verwerken van de analyses, gebruik gemaakt van twee strategieën om betekenis te genereren en twee strategieën om bevindingen te testen of te bevestigen (Miles & Huberman, 1994, p. 245). Eerst worden de **betekenis genererende strategieën** besproken. De eerste tactiek die in dit kader gebruikt werd is *counting* (Miles & Huberman, 1994, pp. 252-254). Hoewel er verschillende redenen zijn om deze tactiek aan te wenden, gaat het hier vooral om zelf analytisch eerlijk blijven. De onderzoeker had op voorhand bepaalde verwachtingen ten aanzien van de data, namelijk dat er bij de meeste sociale vangnetten een tekort of totaal gebrek zou zijn. Omwille van deze preconceptie is het nuttig om effectief data te tellen en samen te brengen in een matrix. Vandaar dat er gekozen werd om een samenvattende matrix op te stellen die de ondersteuning door de vier categorieën vangnetten en door elk concreet vangnet weergeeft. Zo wordt duidelijk of er een tekort, totaal gebrek of goede ondersteuning vermeld werd door de respondenten. Op die manier ontstaat een duidelijk overzicht van de data en wordt vermeden dat de onderzoeker zich laat leiden door eigen preconcepties. Deze matrix kan verderop gevonden worden bij de discussie onder deel vijf.

Ten tweede werd *making contrasts/comparisons* toegepast (Miles & Huberman, 1994, p. 254). Telkens wanneer de vernoemde samenvattende matrix duidelijke verschillen of gelijkenissen

weergaf, werd nagegaan welke verklaringen hiervoor gevonden konden worden. Deze verklaringen werden gezocht in de codes die toegewezen werden aan de interviews van de desbetreffende personen, maar ook in hun achtergrondgegevens (zie Bijlage 3). Hierbij moet wel gewezen worden op het feit dat deze mogelijke verklaringen in geen geval een causaal verband aantonen.

Toch is het niet voldoende om enkel te focussen op het genereren van betekenis, aangezien kritisch gekeken moet worden naar de validiteit, herhaalbaarheid en juistheid van de gevonden betekenissen (Miles & Huberman, 1994, p. 245). Vervolgens werd binnen de **testende of confirmerende strategieën** als eerste *weighting the evidence* gebruikt (Miles & Huberman, 1994, pp. 267-269). Hierbij werd rekening gehouden met bepaalde omstandigheden die mogelijks een invloed kunnen hebben gehad op de dataverzameling. Sommige data zorgen voor een sterkere conclusie dan andere, omwille van diverse mogelijke redenen. Zo werd het eerste interview hoogstwaarschijnlijk minder goed uitgevoerd dan de daaropvolgende, omwille van stress en een gebrek aan ervaring. Bovendien werden sommige interviews – omwille van de flexibiliteit van de onderzoeker omtrent het comfort van de respondent – uitgevoerd op meer rumoerige locaties dan andere, bijvoorbeeld in een café of in een bibliotheek. Ook moet opgemerkt worden dat tijdens twee interviews (R8 en R9) meer dan één consumptie alcohol genuttigd werd door de respondenten, wat ook een invloed kan hebben op de kwaliteit van de data. Deze redenen werden in het achterhoofd gehouden bij het trekken van conclusies (zie volgende paragraaf).

Als tweede tactiek werd *checking the meaning of outliers* aangewend (Miles & Huberman, 1994, pp. 269-270). Wanneer een bevinding uit de data voortkwam die op bijna alle respondenten van toepassing was, werd specifieke aandacht besteed aan de ‘afwijkende’ ervaringen. Het is belangrijk om niet simpelweg een theorie op te stellen die op bijna alle data van toepassing is, maar ook op zoek te gaan naar condities onder dewelke de theorie functioneert. Uitschieters of ‘afwijkende’ ervaringen kunnen helpen om deze condities in kaart te brengen. Hierbij werd opnieuw gebruik gemaakt van de samenvattende matrix, die overzichtelijk weergeeft welke ervaringen afstaken tegenover de andere. Bovendien werd bij uitschieters gelet op de omstandigheden waaronder het interview plaatsvond, omdat ook deze zouden kunnen verklaren waarom er sprake was van een ‘afwijkende’ ervaring.

Deel 4: resultaten

In dit deel worden de resultaten van de negen interviews met ex-gedetineerden besproken. Hierbij wordt ter inleiding ingegaan op de beleving van de overstap naar de samenleving in het algemeen. Aangezien de beleving van ex-gedetineerden centraal staat in dit onderzoek, achtte de onderzoeker het relevant om hier kort een beeld van te schetsen. Daarna worden de resultaten besproken in volgorde van de onderzoeksvragen.

1. Beleving van de overstap naar de samenleving in het algemeen

De beleving van de transitie naar de samenleving kon op basis van de interviews in drie grote, algemene categorieën onderverdeeld worden, namelijk een makkelijke, een moeilijke en een surreële overstap. Hierbij kan opgemerkt worden dat de beleving van een **moeilijke overstap** het vaakst vermeld werd. Ter verklaring hiervan werden in het algemeen diverse redenen aangehaald door de respondenten. De eerste belangrijke reden hierbij was het hervallen in slechte gewoontes, met name alcoholmisbruik, drugsgebruik en plegen van nieuwe feiten. Regelmatig werd aangehaald dat dit gelinkt was aan gebrekkige ondersteuning door sociale vangnetten. Zo was er bijvoorbeeld onvoldoende opvang na de vrijlating voor een verslaafde ex-gedetineerde en pleegde een andere respondent nieuwe feiten vanuit financiële noodzaak. De tweede belangrijke reden was het ervaren van een stigma in de contacten met de politie, het gerecht en/of de bredere samenleving. Een derde belangrijke reden was het niet akkoord gaan met de veroordeling, namelijk zich te zwaar of onterecht bestraft voelen. Dit leidde ertoe dat men zich na de vrijlating soms wantrouwig voelde tegenover hulp- en dienstverlening en daardoor geen hulp zocht bij problemen. Andere moeilijkheden tijdens de re-integratie, die minder frequent werden aangehaald, waren: doctoraat niet toegestaan door de strafuitvoeringsrechtbank (SURB), elektronisch toezicht functioneert niet naar behoren, intimidatie door het slachtoffer via pers, opnieuw van nul beginnen, rijbewijs kwijtgeraakt als straf, te hoge lat voor zichzelf leggen, en tempoverschil detentie versus vrije samenleving.

Daartegenover gaven een paar respondenten aan dat de overstap op bepaalde punten **relatief makkelijk** verliep. Hierbij bleek de motivatie om zichzelf en het leven te beteren een cruciale factor. Deze beleving werd voornamelijk vernoemd door respondenten die het leven meteen na de straf weer konden opnemen, bijvoorbeeld door het behouden van het werk zoals voorafgaand aan detentie. Toch was er ook een minderheid aan respondenten die de overstap als **surreëel** beschreef, bijvoorbeeld wegens het hebben van weinig verwachtingen over het leven na

detentie. Deze personen hadden wat tijd nodig om te wennen aan het opnieuw plaatsnemen in de vrije samenleving.

Als laatste kan opgemerkt worden dat doorheen de interviews een **eensgezindheid** bleek over het belang van sociale vangnetten voor re-integratie. Het volgende citaat illustreert dit: *“Ja ik denk dat dat sowieso basic dingen zijn ook, waar dat je vooral op moet kunnen bouwen. ... Ja de steunpilaren voor een goede buitenkomst denk ik dat je gevraagd hebt, ik denk dat dat het belangrijkste is dus.”* (Vik, 3 maart 2019)

2. Beleving van de ondersteuning door bestaande sociale vangnetten tijdens de re-integratie

In dit onderdeel wordt ingegaan op de eerste hoofdonderzoeksvraag, onderverdeeld in vier deelvragen naargelang de vier categorieën sociale vangnetten. Binnen elke categorie wordt elk concreet sociaal vangnet beschreven, waarbij telkens wordt ingegaan op zowel de positieve als de moeilijke aspecten die de respondenten aanhaalden.

2.1 Verwant- en gemeenschap

Binnen deze categorie zijn familie, vrienden en (huwelijks)partner van belang. De beleving van de ondersteuning door elk van deze sociale vangnetten wordt achtereenvolgens beschreven.

2.1.1 Ondersteuning door familie

Binnen dit sociaal vangnet werd nog een onderverdeling gemaakt naar steun door broers en zussen, kinderen, ouders en ruimere familie. Als eerste werd gekeken naar **broers en zussen (1)**. Hierbij werden **voornamelijk positieve aspecten** aangehaald. Tijdens detentie bleek volgens drie respondenten vooral hun bezoek van belang. Daartegenover bleken de vormen van steun die broers en zussen kunnen bieden na detentie zeer uiteenlopend. Hierbij werd ‘het terecht kunnen met problemen en vragen’ het vaakst vermeld, namelijk door drie respondenten. Daarbuiten werden nog diverse andere zaken aangehaald. Zo vermeldde één respondent dat zijn broer hielp bij het vinden van werk en een andere respondent haalde aan dat zijn broer hielp bij het behouden van zijn werk. Ook werden twee andere praktische vormen van steun telkens door één respondent aangehaald, namelijk tijdelijke huisvesting en financiële steun. Ten slotte kunnen broers en zussen ook steun bieden door aangenaam sociaal contact, onder de vorm van regelmatig op bezoek komen na detentie of samen ontspannen. Daarentegen werden er ook twee moeilijke aspecten aangehaald door de respondenten. Er waren namelijk ook twee respondenten die helemaal niet bij hun broers en zussen terecht konden met problemen en vragen. Die laatsten

haalden daarmee samenhangend ook het tweede moeilijke aspect aan, namelijk dat dit contact verslechterd is na het proces.

Ten tweede werd gekeken naar de ondersteuning door **kinderen (2)**. Vier van de negen respondenten hebben kinderen. Hiervan hadden drie respondenten geen nood aan hulp bij het heropnemen van het ouderschap. Desalniettemin werden er door de respondenten met kinderen **voornamelijk moeilijke aspecten** aangehaald, zowel tijdens als na de periode in detentie. Ten eerste ging het om moeilijkheden omtrent het kinderbezoek tijdens detentie. Bij één respondent werd het kinderbezoek gebruikt als *shaming* door de ex-partner. Daarnaast haalden ook drie andere respondenten aan dat dit kinderbezoek moeizaam verliep. Een voorbeeld dat hierover gegeven werd, was dat er verschillende vragen kwamen waarop de ouder niet meteen het antwoord had, omdat het een gevoelig thema betreft. Daartegenover haalde één respondent aan dat het wel fijn was dat apart kinderbezoek mogelijk was in de gevangenis. Ten tweede bleek het gemis van de kinderen tijdens detentie pijnlijk. Ten slotte bleek de band met de kinderen na detentie voor twee van de vier respondenten niet goed. Bij één van hen was er zowel voor als na detentie weinig contact en bij de ander was er na detentie zelfs geen contact meer. Opvallend was dat deze laatste respondent toch aangaf voldoende verwant- en gemeenschap te ervaren. Ook werd bij één respondent de detentie als middel gebruikt om grotendeels de voogdij over het kind te bekomen, maar desondanks behielden moeder en kind een goede band. Door na detentie enkel contact met het kind te mogen hebben in de weekends, kon de focus voornamelijk liggen op ontspanning en minder op huishoudelijke taken en huiswerk. Dit laatste werd dan weer wel als positief ervaren.

Ten derde werd ingegaan op de ondersteuning door **ouders (3)**. Hierbij **wogen de positieve aspecten meer door** dan de moeilijke aspecten. Net als bij broers en zussen was tijdens detentie vooral hun bezoek een belangrijke vorm van steun. Na detentie bleek hun steun dan weer zeer uiteenlopend. Het merendeel hiervan kwam neer op drie zaken: tijdelijke huisvesting, terecht kunnen met problemen en vragen en financiële steun. Zoals Erik het beschrijft: “*Maar als het er echt op aan kwam, ons ma die liet ons niet in de steek. Daar konden we altijd terecht.*” (Erik, 10 april 2019) Daarbuiten bleken ouders ook steun te bieden via open ontvangst en emotionele steun. Wanneer gekeken wordt naar de moeilijke aspecten, haalden twee respondenten overbezorgdheid sinds detentie aan. Bij de moeder van één respondent was er ook schaamte omtrent haar dochters detentie. Ten slotte waren er ook twee extreme gevallen waarbij er geen enkele steun aanwezig was van de ouders, maar deze situatie vond ook al voor detentie plaats.

Dit werd door één respondent verklaard door het hebben van een moeilijke jeugd en de daaropvolgend slechte band tussen hem en zijn ouders.

Als laatste werd ingegaan op de ondersteuning door de **ruimere familie (4)**. Ook hierbij **wogen de positieve aspecten meer door**. Opnieuw bleken zij tijdens detentie vooral steun te bieden via bezoek. In de periode na detentie ging het vooral om steun via tijdelijke huisvesting, vervoer naar verplichtingen en open ontvangst. Dit laatste leidt meteen naar een ander positief aspect dat door vijf respondenten werd aangehaald, namelijk dat ze blij waren om geen stigma te ervaren bij de ruimere familie. Zoals Sara het beschrijft:

Maar toen dat ik vrijkwam, als ik toen op bezoek ging bijvoorbeeld, allee merkte ik wel van oké je bent met open armen terug ontvangen geweest. Dus ik ben nog altijd hun nichtje of weet je wel? Ze hebben mij ook niet anders beginnen bekijken of doen. Van oké je hebt een fout gemaakt, maak ze geen 2 keer en dat was het zowat. (Sara, 1 maart 2019)

Het enige moeilijke aspect dat werd aangehaald was dat het bezoeken van de ruimere familie financieel niet haalbaar is voor één respondent, aangezien zijn familie in Nederland woont en hij moeilijk rondkomt.

2.1.2 Ondersteuning door vrienden

Ook bij de ondersteuning door vrienden **wogen de positieve aspecten meer door** dan de moeilijke. Zaken die hiervoor al aangehaald werden bij de ondersteuning door familie bleken ook in het kader van vrienden relevant. Net als bij familie was tijdens detentie vooral bezoek van hun vrienden van belang. Ook gaven twee respondenten aan dat ze vrienden hadden overgehouden aan de detentie zelf. Na detentie betrof de steun van vrienden in het algemeen vooral terecht kunnen met problemen en vragen en bieden van een open ontvangst. Daarbuiten bleken vrienden soms ook te ondersteunen via tijdelijke huisvesting en samen ontspannen.

Net als bij de ruimere familie bleek dat vijf van de negen respondenten tevreden waren met het **niet ervaren van een stigma** bij hun vrienden. Daartegenover beleefde één respondent in het begin wel een stigma, aangezien hij niet meer welkom was in de judoclub en door zijn vrienden daar raar bekeken en gemeden werd. Toch verbeterden deze contacten na verloop van tijd, zoals Ludo het zelf verklaarde: *“Ja nu praat er niemand niet meer van. Er zijn er veel die het nog niet weten denk ik. Dus hoe zeggen ze dat? Tijd heelt de wonden.”* (Ludo, 25 februari 2019) Desalniettemin verbrak zijn beste vriend – ook uit die club – het contact volledig.

Daartegenover werden er **slechts drie moeilijke aspecten** vermeld. Ten eerste gaf één iemand aan weinig vrienden te hebben, aangezien hij voor zijn detentie vooral ‘slechte’ vrienden had

uit het drugsmilieu. Ten tweede gaf één respondent aan dat er een sociale druk was op zijn vrienden om de vriendschap stop te zetten, aangezien deze ook tot de kring van het slachtoffer behoorden. Desondanks gaven zijn vrienden hier niet aan toe. Ten derde bleek diezelfde respondent problemen te hebben met vriendschappen die tijdens detentie ontstaan waren met een aantal vrijwilligers, omdat sommige van hen deze vriendschap slechts uit eigenbelang onderhielden.

2.1.3 Ondersteuning door (huwelijks)partner

Opnieuw ging het **voornamelijk** om **positieve aspecten** bij dit sociaal vangnet. Het meest aangehaalde ondersteunende aspect bleek hier dat de partner een **motivatie** vormde om het goed te doen. Opmerkelijk was dat twee respondenten elkaar ontmoetten tijdens detentie en op dit moment nog steeds een relatie hebben. Beiden werden apart bevraagd om zo weinig mogelijk onderlinge beïnvloeding van elkaars verhaal te bekomen. Bij hen was vooral het wederzijds begrip rond de ervaring van detentie en verslaving een belangrijke ondersteunende factor in de relatie. Daarbuiten werden nog andere positieve aspecten aangehaald, namelijk geen stigma ervaren bij de partner, steun van de familie van de partner en terecht kunnen met problemen en vragen. Ook kregen twee respondenten financiële steun van hun partner. Eén van hen gaf wel aan hierrond schaamte te ervaren.

2.2 Uitmunten in spel en werk

Binnen de categorie uitmunten in spel en werk zijn vrijetijdsbesteding en tewerkstelling van belang. De ondersteuning door elk van deze sociale vangnetten wordt achtereenvolgens beschreven.

2.2.1 Ondersteuning door vrijetijdsbesteding

Wat vrijetijdsbesteding betreft, werden vooral muziek, sport en vrijwilligerswerk aangehaald. Twee respondenten luisteren en/of spelen graag **muziek**, aangezien ze hiervan tot rust te komen. Daartegenover bleek **sport** nog bredere positieve functies te vervullen voor ex-gedetineerden. Het zou namelijk zorgen voor een beter zelfbeeld en een gezonde geest in een gezond lichaam. Daarenboven kan het de focus verleggen, weg van de verslaving. Het kan ook zorgen voor sociaal contact en het bovenhalen van een oud, positiever imago. Dit laatste beschrijft Vik als volgt:

Het was plezant om nog eens oud imago naar boven te halen, aangezien dat ik vroeger bij de jeugd op vrij hoog niveau heb gespeeld. ... Ja, dat dat er terug zo 'n beetje uitkomt

en dat mensen nog eens positief reageren op iets wat dat je doet, weet je? Dat was voor mij een hele toffe. (Vik, 3 maart 2019)

Nochtans vonden de meeste respondenten het woord imago misplaatst of vreemd en vermeldden er weinig om te geven.

Ook deden drie respondenten aan **vrijwilligerswerk**. Dit bleek aangenaam vanwege diverse redenen. Ten eerste zorgt het volgens één respondent voor nieuwe sociale contacten. Ten tweede is het volgens twee respondenten een plaats waar geen stigma is rond de voormalige detentie. Ten derde was het opvallend dat twee respondenten het zagen als een vorm van herstel naar de samenleving toe. Als laatste werd ook één moeilijk aspect aangehaald, namelijk dat er volgens één respondent soms geprofitteerd wordt van vrijwilligerswerk. Er zou soms te weinig waardering en respect voor de vrijwilligers zijn. Bovendien wordt er soms te veel van uitgegaan dat ze automatisch akkoord gaan met de taken en paraat staan.

Buiten die drie specifieke vormen van vrijetijdsbesteding werd ook op café gaan door één respondent aangehaald als uitlaatklep. Voor een andere respondent bleek vrijetijdsbesteding in het algemeen zeer belangrijk, aangezien deze niet kan werken wegens invaliditeit. Slechts **uitzonderlijk** werden er **moeilijke aspecten** rondom dit sociaal vangnet aangehaald. Voor één respondent was vrijetijdsbesteding financieel niet haalbaar. Een andere respondent had dan weer problemen omtrent het uitvoeren van zijn favoriete hobby door het verliezen van zijn motorrijbewijs als straf. Ten slotte deed een eerder extreme situatie zich voor bij één respondent, die niet meer welkom was op zijn vorige hobby sinds de feiten (zie ondersteuning door vrienden, over problemen met de judoclub).

2.2.2 *Ondersteuning door tewerkstelling*

De beleving rond tewerkstelling bleek **ambivalent** in die zin dat er verschillende positieve aspecten werden aangehaald, maar ook ongeveer evenveel moeilijke aspecten. Eerst wordt de tewerkstelling van de respondenten schematisch weergegeven en toegelicht. Daarna wordt dieper ingegaan op de zoektocht naar werk, de situatie op het werk en de kwaliteit van het werk.

	Na detentie tewerkstelling behouden	Na detentie tewerkstelling gevonden	Sinds detentie werkloos
Geen tussenkoms VDAB	2	4	1
Informatie en ondersteuning VDAB	N.v.t.	1	1
TOTAAL = 9	2	5	2

Tabel 1. Tewerkstelling van de respondenten na detentie

Uit de **tabel** kan afgeleid worden dat twee respondenten hun tewerkstelling na detentie konden behouden. Ook waren er vijf respondenten die na detentie opnieuw werk vonden, waarbij dit voor vier respondenten relatief snel en vlot verliep. Daartegenover verliep de zoektocht voor één respondent wat moeizamer, maar hij vond uiteindelijk werk via kennissen. Bovendien kreeg één van deze vier respondenten hierbij informatie en ondersteuning van de VDAB, wat hem relatief snel en vlot aan werk hielp. Daartegenover bleek een andere respondent ondanks informatie en ondersteuning van de VDAB geen werk te vinden na zijn detentie. De tweede respondent die sinds detentie werkloos is, hoeft geen werk te zoeken aangezien zijn voorwaarden hem opleggen dat hij eerst nog in psychiatrische opname moet. Op het moment van de interviews waren slechts vier van de respondenten tewerkgesteld, aangezien er van de zeven personen die werk vonden na hun detentie ondertussen één gepensioneerd is en twee (tijdelijk) invalide zijn.

Als eerste werd gekeken naar de **zoektocht naar werk**. Wat ondersteuning hierbij betreft, werd al aangehaald dat twee respondenten informatie en ondersteuning ontvingen van de VDAB. Bij één van hen ging het om hulp tijdens detentie en bij de ander om hulp na detentie. Beiden verkregen deze hulp wel slechts op eigen initiatief. Eén van deze twee respondenten vond na een eerdere detentie ook al werk met behulp van het OCMW. Toch doken er tijdens de zoektocht ook een aantal moeilijkheden op. Ten eerste haalden de twee oudste respondenten – die ook op latere leeftijd hun detentie beëindigden – aan dat hun leeftijd een drempel vormde bij het aangenomen worden. Ten tweede ervoeren drie respondenten een stigma omtrent hun strafblad tijdens de zoektocht. Ten derde gaf één iemand aan dat de lege tijdsspanne op het cv een uitdaging vormde, aangezien werkgevers hier vraagtekens bij zouden kunnen plaatsen. Ten vierde gaf één respondent aan dat de onzekerheid over de goedkeuring van de tewerkstelling

door de SURB een moeilijkheid vormde. Ten slotte herviel één respondent tijdens haar zoektocht naar ander werk toch in drank- en drugsgebruik door het heropnemen van haar voormalig werk in het uitgaansmilieu.

Vervolgens werd gekeken naar de **situatie op het werk**. Ten eerste ervaaarde één respondent geen stigma bij zijn meerderen op de nieuwe werkplek, maar werd hij wel het slachtoffer van fysieke intimidatie door collega's. Ten tweede haalde één respondent aan dat hij te snel te veel wou werken na detentie, waardoor hij de lat te hoog legde voor zichzelf en onder veel stress kwam te staan. Ten derde ervaaarde één respondent ondersteuning door collega's en meerderen. Ten slotte haalde één respondent aan dat zijn werk functioneerde als remming tegen het piekeren over de periode tijdens detentie.

Als laatste werd gekeken naar de **ervaren kwaliteit van het werk**, wat afgeleid kon worden uit de antwoorden op vragen naar het werk voor en na detentie. Hierbij was het opvallend dat één respondent meer kwaliteitsvol werk bleek te hebben na detentie. Dit in contrast met drie andere respondenten die minder kwaliteitsvol werk vonden in vergelijking met ervoor. Bovendien was er ook één respondent die geen werk meer vond na detentie, hoewel hij ervoor een goede functie bekleedde als ambtenaar. Toch gaf ook die eerste respondent aan niet echt tevreden te zijn met het huidige werk, aangezien ze graag wil verder studeren. Ook twee andere respondenten haalden een bepaalde ontevredenheid en de wil om verder te studeren aan, maar beiden vermeldden dat dit financieel moeilijk ligt.

2.3 Uitmunten in agency

Binnen deze categorie zijn huisvesting en inkomen van belang. De ondersteuning door elk van deze sociale vangnetten wordt achtereenvolgens beschreven.

2.3.1 *Ondersteuning door huisvesting*

Net als bij tewerkstelling bleek de beleving bij huisvesting **ambivalent**, aangezien de respondenten ongeveer evenveel positieve als moeilijke aspecten aanhaalden. De voornaamste **moeilijkheden** werden vernoemd omtrent de periode **tijdens detentie**. Volgens drie respondenten was de informatie en ondersteuning over huisvesting gedurende deze periode namelijk gebrekkig. Hierbij waren de voornaamste problemen dat de gedetineerde zelf moest vragen om informatie en ondersteuning, maar ook dat er lange wachttijden waren om deze hulp te ontvangen. Ten slotte haalde één respondent – net zoals bij tewerkstelling – aan dat de onzekerheid over de goedkeuring van de huisvesting door de SURB een drempel vormde.

Toch **behiel** een groot deel van de respondenten, vier van de negen, **de woning** tijdens detentie. Bij drie van hen betekende dit de woning blijven huren, bij de vierde ging het om het behouden van zijn eigendom. Voor deze respondenten bleek het belangrijk om hun woning te behouden in het kader van een vlotte re-integratie, aangezien ze op die manier niet van nul moesten beginnen en ook hun meubels en dergelijke konden bewaren. De overige respondenten gingen na detentie op zoek naar een woning om te huren of een andere verblijfplaats. Hierbij vond één respondent huisvesting met behulp van een contactpersoon tijdens detentie en een andere met behulp van het OCMW. Toch werd deze laatste ondersteuning pas bekomen na een moeizame zoektocht. Alle anderen zochten en huurden een woning op eigen initiatief. Hierbij werd regelmatig aangehaald dat men dit liever zelf deed en geen nood had aan informatie of ondersteuning, zelfs door één respondent die aangaf dat de zoektocht naar huisvesting moeizaam verliep.

Ten slotte werd gevraagd naar de **ervaren kwaliteit** van de huisvesting. Volgens één respondent was zijn huisvesting na detentie meer kwaliteitsvol dan voordien, aangezien hij toen in het drugsmilieu zat en een weinig stabiel leven had. Voor twee andere respondenten was de huisvesting minder kwaliteitsvol dan ervoor, hoewel beiden er een beter gevoel bij hadden. Bij één van de twee was dit omdat de vorige woning luxueus was vanwege gelden verkregen uit criminaliteit. Daartegenover heeft de tweede respondent nu het gevoel meer zichzelf te kunnen zijn. Uiteindelijk bleek dat huisvesting voor één respondent zowel voor als na detentie niet echt kwaliteitsvol was. Nochtans was het opvallend dat Vik dit zelf enorm relativeerde: *“Nee, ja een vaste slaappleats in de nachtopvang en dan het weekend dat ik hier bij mijn ouders terecht kan. Dus uiteindelijk is dat nog wel vrij stabiel, al is het niet hetgeen wat dat het moet zijn uiteraard.”* (Vik, 3 maart 2019) Bovendien had hij het gevoel dat hij ondanks deze ‘onstabiele’ huisvesting toch kon uitblinken in agency.

2.3.2 *Ondersteuning door inkomen*

Van alle bevroegde sociale vangnetten was dit het **meest problematische**, aangezien vijf van de negen respondenten gedurende minstens één periode na hun detentie moeilijkheden ondervonden om rond te komen. Hierbij werden verschillende bemerkingen aangehaald over **zaken die moeilijk verliepen**. Ten eerste haalden drie van de vijf respondenten aan dat ze te maken kregen met een zware schuldbemiddeling. Daartegenover bleek één respondent wel een goede collectieve schuldenregeling te hebben. Ten tweede werden hoge kosten aangehaald, zoals het betalen van de advocaat en alimentatie. Wat die alimentatie betreft, wees Ludwig ook op het feit dat hij weinig inbreng had hieromtrent, omdat hij een stigma ervaarde bij het gerecht:

“Je hebt eigenlijk ene keer gezeten, ik heb het daarstraks tegen Erik ook nog gezegd. Uw stempel is gedrukt en je wordt nooit niet meer serieus gepakt. En dat is het probleem een beetje zo, weet je wel?” (Ludwig, 10 april 2019) Ten derde bleken basisbehoeften zoals ontspanning en medische hulpverlening niet altijd betaalbaar. Als laatste werd het recidiveren omwille van financiële drijfveren aangehaald door één respondent.

Ondanks de diverse moeilijkheden omtrent het financieel rondkomen, bleek de **ondersteuning** hierbij **gebrekkig**. Slechts drie van de vijf respondenten die hieromtrent ooit problemen ondervonden, kregen overheidssteun. Bij één van hen ging het om een werkloosheidsuitkering van de RVA en bij de twee anderen om een leefloon van het OCMW. Eerst wordt ingegaan op de werkloosheidsuitkering van de **RVA**. Behalve de hiervoor aangehaalde respondent, was er nog een andere respondent die deze overheidssteun ontvangen had. Desondanks gaf deze persoon niet aan ooit moeilijk rondgekomen te hebben, aangezien hij zelf verklaarde sober te leven omwille van morele redenen. Deze *mindset* om sober te leven werd ook door een andere respondent aangehaald. Beide respondenten die een werkloosheidsuitkering ontvingen, gaven aan makkelijk te kunnen voldoen aan de gestelde voorwaarden. Vervolgens wordt ingegaan op het leefloon van het **OCMW**. Volgens één van de twee ontvangers van het leefloon was dit redelijk laag, maar kon hij wel makkelijk voldoen aan de gestelde voorwaarde. Hij moest namelijk enkel akkoord gaan met een door het OCMW opgelegd budgetbeheer. Volgens de ander ging het dan weer om een moeilijke voorwaarde, aangezien hij moest aantonen dat hij dakloos was. Bovendien had deze respondent lang moeten zoeken vooraleer hij de gepaste hulp vond. Toch gaf hij aan dat hij ook voor detentie al moeite had met rondkomen dus dat hij het gewend was om het met weinig te stellen. Ten slotte bleken dus twee van de vijf respondenten met moeilijkheden **geen enkele vorm van ondersteuning** hierbij ontvangen te hebben. Eén van hen gaf aan nooit hulp gezocht te hebben, aangezien hij toch dacht dat de desbetreffende diensten hem niet verder zouden helpen.

Daartegenover haalden de respondenten ook diverse **zaken** aan **die wel goed verliepen**. Ten eerste konden de twee respondenten die hun werk behielden ook hun loon zoals voor detentie behouden. Ook was er één respondent die tijdens zijn drie maanden durende detentie nog de helft van zijn loon behield. Ten tweede haalden drie respondenten aan dat ze konden terugvallen op hun spaargeld, wat een belangrijke buffer vormde. Ten derde haalde één iemand aan dat het hielp om een partner te hebben, die voor een tweede inkomen zorgde. Tot slot gaf één respondent aan dat hij na zijn vrijlating eerst lange tijd moeite had om rond te komen, maar dat dit na verloop van tijd verbeterde en stabiliseerde.

2.4 Overlappende categorie: ondersteuning door transitiediensten en -programma's

Tijdens de data-analyse werd duidelijk dat er binnen deze categorie een verdere onderverdeling vereist was. Daarom werd geopteerd voor de volgende categorieën: begeleiding in het algemeen, praktische begeleiding, psychologische begeleiding en verslavingszorg.

2.4.1 Begeleiding in het algemeen

De twee voornaamste belevingen hierbij waren dat de begeleiding naar buiten toe in het algemeen **gebrekkig** was en dat informatie en ondersteuning enkel mogelijk was op **eigen initiatief**. Beide werden aangehaald door telkens vijf respondenten. Met dit laatste wordt bedoeld dat de respondenten zelf om informatie en ondersteuning moesten vragen en hier zelf naar op zoek moesten. Ze meenden dat het beter zou zijn indien er meer initiatief genomen werd vanuit de hulp- en dienstverlening zelf, aangezien dit de drempel hiertoe zou verlagen. Bovendien haalden drie respondenten aan dat ze het systeem wantrouwden, bijvoorbeeld omdat de psychosociale dienst (PSD) bepaalde uitspraken later tegen de gedetineerde kan gebruiken doordat al het gezegde toegevoegd wordt aan ieders dossier. Er waren ook drie respondenten die aangaven dat ze geen nood voelden aan informatie of ondersteuning.

Daarbuiten werden ook een aantal **concrete knelpunten** aangehaald. Zo voelde één respondent de nood aan directe opvang na de vrijlating, zodat hij niet op straat had moeten slapen die eerste dagen. Een andere respondent haalde dan weer drie uiteenlopende knelpunten aan. Ten eerste voelde hij een nood aan meer uitgangsvergunningen. Op die manier had hij zich beter kunnen voorbereiden op zijn re-integratie. Ten tweede zou er volgens hem een betere samenwerking moeten zijn tussen justitie en de Vlaamse gemeenschap. Hij meent namelijk dat die eerste de inzet qua hulp- en dienstverlening van de Vlaamse gemeenschap tegenwerkt. Als laatste vindt hij dat justitie meer moet inzetten op een kansenbeleid in tegenstelling tot een repressief beleid. Zo'n kansenbeleid zou dan bestaan uit een persoonlijke aanpak, die rekening houdt met ieders interesses en perspectieven. Volgens hem is dit omwille van de volgende reden zeer belangrijk:

Plus bij zo'n kansenbeleid herstel je de menselijkheid van een mens, want als je – zeker na een assisenproces – de gevangenis binnenkomt, dan schiet er geen spaander meer over van u. En als je dan nog als object behandeld wordt, ze moeten een keer buiten dat ze een luchtje kunnen scheppen en voor de rest deur op slot. Dat is geen kansenbeleid, dat is puur regressief en puur punitief. En daar (stilte), daar wordt niemand beter van. Noch de persoon in kwestie noch uiteindelijk de maatschappij nadien, van iemand vol wrok en frustraties de straat op te sturen aan het einde van zijn straf of naar. (Lieven, 5 maart 2019)

2.4.2 Praktische begeleiding

Bij de praktische begeleiding omtrent re-integratie werden vier zaken aangehaald: B.Leave project Ruiselede, CAW, justitie-assistent en OCMW. Hierna wordt kort ingegaan op elk van deze zaken, met als eerste het **B.Leave project in Ruiselede**. Eén respondent nam hieraan deel en gaf aan hierover tevreden te zijn. Hij vond vooral het open regime in Ruiselede aangenaam, evenals de daaraan gekoppelde multolerantie en nodige mate van vertrouwen. Bovendien vormde het project volgens hem een totale ‘klaarstoming’ naar buiten toe, aangezien er werd ingezet op diverse facetten van het re-integratieproces. Toch haalde hij ook twee minpunten aan. Ten eerste dat het ‘bak-imago’ bleef hangen, omdat de deelnemers ’s morgens en ’s avonds opnieuw moesten aansluiten bij de andere gedetineerden. Ten tweede dat sommige deelnemers slechte intenties hadden en dat de *screening* dus beter zou kunnen.

Een tweede vorm van praktische begeleiding werd geboden door het **CAW**. Dit werd aangehaald door twee respondenten. Beiden vonden het aangenaam dat ze het gevoel hadden ergens terecht te kunnen met hun problemen en vragen. Daarbuiten haalde één van hen ook nog aan dat het CAW hem hielp met verder studeren tijdens detentie en het contact heropbouwen met zijn kinderen.

De derde vorm van praktische begeleiding werd geboden door de **justitie-assistent**. Dit werd vernoemd door drie respondenten, die het allen eens waren dat de justitie-assistent hoofdzakelijk een controlerende functie vervult. Voor de rest waren de meningen verdeeld over het al dan niet aangename karakter van deze praktische begeleiding. Eén respondent had hier namelijk niets negatiefs over te bemerken, terwijl dit bij de overige twee wel het geval was. Twee van hen vonden het fijn dat ze bij de persoon in kwestie terecht konden met problemen en vragen. Andere positieve aspecten waren het hebben van een luisterend oor en het doorsturen naar andere diensten. Volgens één iemand was er soms wel weinig begrip voor problemen, afhankelijk van de persoonlijkheid van de assistent zelf. Daartegenover haalde iemand anders dan weer aan dat hij het voornamelijk een nutteloze begeleiding vond. Bovendien gaf hij aan dat hij tijdens het initieel contact door de justitie-assistent geïntimideerd werd, omwille van de feiten waarvoor hij veroordeeld was.

De laatste vorm van praktische begeleiding werd geboden door het **OCMW** en werd maar door één respondent vernoemd. Hij haalde hierbij slechts één positief aspect aan, namelijk het terecht kunnen met problemen en vragen. Dit laatste bleek duidelijk een belangrijk aspect voor alle vernoemde vormen van praktische begeleiding, behalve voor het B.Leave project.

2.4.3 Psychologische begeleiding

Wat de psychologische begeleiding betreft, werden vijf zaken aangehaald: anti-agressie cursus, CAW, psychiatrie, psycholoog Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg (CGG) en ‘slachtoffer in beeld’ project van De Rode Antraciet. Ten eerste gaven twee respondenten aan dat ze een **anti-agressie cursus** volgden, wat een verplichting was voor één van de twee. Hier werd niet verder op ingegaan.

De tweede vorm van psychologische begeleiding die werd aangehaald, werd geboden door het **CAW**. Dit is opvallend aangezien begeleiding door het CAW ook hiervoor al werd vernoemd bij praktische begeleiding. De hulp- en dienstverlening die geboden wordt door het CAW is dus duidelijk veelzijdig. Net als bij de praktische begeleiding werd ook hier aangehaald dat respondenten er terecht konden met problemen en vragen. Deze psychologische begeleiding werd vernoemd door twee respondenten, die hier beiden een heel andere beleving van hadden. Voor de ene ging het om therapeutische gesprekken tijdens detentie, terwijl de ander het opgelegd kreeg als post-detentie voorwaarde. Die eerste respondent ervaarde het dus echt als psychologische ondersteuning. Daartegenover voelde het voor de ander eerder aan als een goede babbel, maar niet echt nuttige begeleiding. Bij hem draaide het vooral om inzicht krijgen in de eigen gebreken. Toch had hij nood aan een meer langdurige opvolging, aangezien de begeleiding simpelweg stopte na een bepaald aantal sessies.

Een derde vorm van psychologische begeleiding die tijdens de interviews vernoemd werd, was **psychiatrische hulp**. Dit werd slechts door één respondent aangehaald. Voor hem vormde het een voorwaarde, aangezien hij zo snel mogelijk na detentie moest opgenomen worden in de psychiatrie. Hierdoor zou hij gepaste hulp krijgen, zowel rond zijn psychologische problemen als zijn drugsverslaving. Toch bleek het in zijn geval een probleem om ergens toegelaten te worden voor opname, onder andere omwille van zijn detentieverleden. Dit was nefast voor zijn re-integratie, aangezien hij een acute nood had aan hulp omtrent zijn verslaving.

Ten vierde werd door vier respondenten verplichte begeleiding aangehaald door een psycholoog van het **CGG**. De meerderheid – drie van de vier – vond deze begeleiding nutteloos. Hierbij haalde Wim zelfs aan dat hij een bepaald wantrouwen voelde omtrent de psycholoog: *“Nee ja, het blijft een wildvreemde. Als ik met een probleem zou zitten, zou ik dat wel tegen iemand anders zeggen die ik ken en die ik vertrouw.”* (Wim, 23 maart 2019) Toch haalde de vierde respondent diverse positieve aspecten aan: inzicht krijgen, luisterend oor, terecht kunnen met problemen en vragen, en begeleiding zowel tijdens als na detentie. De enige zaken die

volgens hem minder goed verliepen, waren vervelende wissels van therapeuten en het zelf zoeken naar een plek en aanvaard worden.

Als laatste werd het ‘**slachtoffer in beeld**’ project van De Rode Antraciet vernoemd door één respondent. Hij ervaaarde dit tijdens zijn detentie als een positieve onderneming. Volgens hem ging het vooral om werken rond empathie voor slachtoffers. Uiteindelijk kregen deelnemers de mogelijkheid om zelf een slachtoffer-dader bemiddeling op te starten, wat hij ook effectief deed.

2.4.4 *Verslavingszorg*

Omtrent verslavingszorg in het algemeen brachten twee respondenten hun beleving naar voor. Volgens één respondent was er volgend op zijn detentie een **acute hulpnood** omtrent zijn drugsverslaving, zoals hiervoor ook al bleek door het niet meteen aangenomen worden binnen de psychiatrie. Daarenboven haalde hij aan dat door de grote concentratie aan drugs in de gevangenis, het moeilijk was om na de vrijlating niet meteen opnieuw op zoek te gaan naar drugs. In samenhang daarmee wees een andere respondent erop dat er tijdens **detentie** zelf **weinig verslavingszorg** mogelijk was.

Wanneer dan gekeken wordt naar de zaken die wel beschikbaar waren omtrent verslavingszorg, bleken er drie van belang: ambulante begeleiding, Plug-INN en therapeutische gemeenschap De Spiegel. Bij die eerste vorm van **ambulante verslavingszorg** werden specifiek De Kiem en Het Alternatief aangehaald. Deze ambulante zorg werd door vier respondenten vernoemd, waarbij het voor drie van hen een voorwaarde vormde. Toch ging het bij één iemand om vrijblijvende hulp, wat hij meteen ook het meest positieve aspect vond. Bij twee respondenten werd het contact met de desbetreffende dienst al gelegd tijdens detentie. Over het algemeen waren de belevingen grotendeels positief. Twee personen haalden aan dat ze er terecht konden met problemen en vragen. Andere positieve aspecten bleken de volgende: goede therapeut, luisterend oor, vertrouwen en langdurige therapeutische begeleiding. Eén respondent haalde wel aan dat de ambulante begeleiding ook aan controle deed in de vorm van urinetests. Dit ervaaarde ze als onaangenaam, omdat de begeleiders soms leken te wantrouwen of iemand wel *clean* was. Daartegenover beleefde iemand anders de wissels van therapeuten dan weer als onaangenaam. Deze bevinding werd eerder ook al aangehaald bij de psychologische hulp van het CGG.

Als tweede werd **Plug-INN** aangehaald door één respondent. Dit is een dienst die zou samenhangen met de ambulante begeleiding van Het Alternatief. Opnieuw was het meest

positieve voor hem hierbij dat het gaat om vrijblijvende hulpverlening, aangezien iemand ernaartoe kan gaan op basis van de eigen noden. Plug-INN bestaat voornamelijk uit een gratis dokterspraktijk, waar onder andere fysieke klachten samenhangend met verslaving besproken kunnen worden. Anderzijds vond de respondent het goed dat hij er terecht kon met diverse problemen en vragen. Bovendien werkt Plug-INN samen met andere diensten wanneer dat nodig is.

Als laatste werd de **therapeutische gemeenschap** De Spiegel aangehaald door één respondent. Hieraan nam hij deel op eigen initiatief, aangezien het bedoeld is als opvang voor ex-verslaafden. Volgens hem was het vooral aangenaam dat de gemeenschap inzet op autonomie en zelfontwikkeling. Anderzijds is het de bedoeling dat de deelnemers op een hoog stressniveau leven, om *coping* hierrond te ontwikkelen, wat hij ervaarde als een moeilijkheid. Ook haalde hij aan dat er nood was aan een meer individueel traject.

3. Beleving van ontbrekende vangnetten ter ondersteuning tijdens de re-integratie

In dit onderdeel wordt ingegaan op de tweede hoofdonderzoeksvraag. Het beantwoorden van de vraag naar ontbrekende sociale vangnetten bleek voor veel respondenten moeilijk. Uiteindelijk reikten drie van de negen respondenten een antwoord aan. Volgens één respondent is er nood aan een '**instapklaar**' **plan** voor ex-gedetineerden. Hierbij gaat het om een plan dat duidelijk maakt aan de persoon in kwestie welke ondersteuningsmogelijkheden er zijn en waar deze gevonden kunnen worden. Volgens hem is het namelijk een moeilijke zoektocht voor iemand die net buiten is om meteen de juiste hulp- en dienstverlening te vinden. De desbetreffende respondent vindt dat dit plan best al tijdens detentie voorgeschoteld wordt, zodat iemand niet pas kan beginnen zoeken vanaf het moment dat hij of zij buitenkomt. Aangezien bij hem de verslavingsproblematiek centraal staat in zijn verhaal en hij hieromtrent een acute hulpnood voelde na de vrijlating, zou dit kunnen betekenen dat een dergelijk plan vooral nodig is voor mensen met zulke problematiek.

Dit antwoord, dat wijst op de moeilijke zoektocht naar de juiste ondersteuning, sloot gedeeltelijk aan bij het gebrek waar de overige twee respondenten op wezen. Volgens hen is er namelijk nood aan meer **rechtsbijstand** en '**wegwijs**' in het systeem van hulp- en dienstverlening in Vlaanderen. Op welke hulp kan een ex-gedetineerde aanspraak maken? Hoe en waar kan die hulp bekomen worden? Volgens één van hen zou het goed zijn als er **één specifieke instantie** is waarbij ex-gedetineerden terecht kunnen met hun vragen en problemen en die van daaruit eventueel kan doorverwijzen naar de relevante diensten. Dit zou voorkomen

dat men van de ene naar de andere dienst wordt gestuurd of meerdere keren eenzelfde documentatie in orde moet brengen. Volgend citaat illustreert dit:

Ja die je echt ook met alle verschillende dingen kan helpen, want je moet naar vier, vijf, zes, zeven, acht verschillende instanties om eigenlijk dingen die met hetzelfde te maken hebben, alles te regelen. Je moet daarheen om dat papier te halen en daarheen om dat papier te halen. (Wouz, 6 maart 2019)

De nood aan een dergelijk vangnet kan ook gelinkt worden aan een bevinding die naar voor kwam bij de begeleiding in het algemeen, namelijk dat informatie en ondersteuning vaak enkel mogelijk zijn op eigen initiatief. Een dergelijke centrale instantie waarbij elke ex-gedetineerde terecht kan met zijn of haar vragen en problemen, zou deze drempel tot hulp- en dienstverlening kunnen verlagen.

Deel 5: discussie

Dit deel werpt een kritische blik op de bekomen resultaten, waarbij ook de terugkoppeling naar de literatuur wordt gemaakt. Net als bij de resultaten is ook dit deel opgebouwd rond de vier categorieën sociale vangnetten. Bij wijze van afsluiting komt een matrix met de ervaren mate van ondersteuning door de vier categorieën sociale vangnetten aan bod.

1. Verwant- en gemeenschap

Volgens de literatuur kunnen familie, vrienden en (huwelijks)partner de ex-gedetineerde **steun** bieden op **meerdere vlakken**, bijvoorbeeld via tijdelijke huisvesting en positief sociaal contact (Graffam & Shinkfield, 2012, p. 906; Naser & Visser, 2006, p. 21; Shinkfield & Graffam, 2009, pp. 30-31; Wallace et al., 2016, pp. 4-5; Western et al., 2015, p. 1515). Dit werd bevestigd in de resultaten van dit onderzoek. Familie, vrienden en (huwelijks)partner bleken belangrijke sociale vangnetten, vooral vanwege de link met andere sociale vangnetten. Ze vormen namelijk een **schakel** die toegang kan bieden tot huisvesting, tewerkstelling, inkomen (via financiële steun) en vrijetijdsbesteding (via samen ontspannen). Daarenboven kunnen deze sociale vangnetten zorgen voor het gevoel dat iemand er niet alleen voor staat en dient de (huwelijks)partner zelfs dikwijls als motivatie om het beter te doen.

Hoewel deze steun dus een belangrijke functie kan vervullen, bleek uit de literatuurstudie dat steun door familie, vrienden en (huwelijks)partner meestal **problematisch** is, op twee geraadpleegde onderzoeken na (Markson et al., 2015, pp. 431-432; Shinkfield & Graffam, 2009, pp. 33-37). Dit dient gerelativeerd te worden in het kader van het huidige onderzoek. Bij alle bevraagde vormen van steun binnen deze categorie vangnetten, behalve bij kinderen, werden namelijk overwegend positieve aspecten aangehaald. Toch bleek dat twee respondenten de steun van bepaalde naasten verloren sinds de feiten of het proces. Dit zou volgens de onderzoeker verklaard kunnen worden vanwege de **aard van de feiten** waarvoor ze werden veroordeeld, aangezien het gaat om persoonsdelicten.

2. Uitmunten in spel en werk

Binnen deze categorie sociale vangnetten worden eerst de bevindingen omtrent vrijetijdsbesteding bediscussieerd. Daarna worden ook de bevindingen omtrent tewerkstelling in een kritisch licht geplaatst.

2.1 Ondersteuning door vrijetijdsbesteding

Aangezien er tot nu toe nog **weinig onderzoek** gedaan werd naar vrijetijdsbesteding bij ex-gedetineerden, leverde het huidige onderzoek een aantal nieuwe inzichten op. In de beperkt aanwezige literatuur werden geen bronnen gevonden omtrent problemen met vrijetijdsbesteding als vangnet (Farrall et al., 2011; McMay & Cotronea, 2015; Moore et al., 2018). Dit komt grotendeels overeen met de bevindingen van het huidige onderzoek, waarin slechts uitzonderlijk moeilijke aspecten aangehaald werden.

Meer specifiek kwamen uit de literatuur drie bevindingen omtrent vrijetijdsbesteding bij ex-gedetineerden naar voor. Ten eerste bleek dat vrijetijdsbesteding kan bijdragen tot een versterkt gevoel van thuishoren in de gemeenschap en op die manier ook in bredere zin tot een goede re-integratie (Moore et al., 2018, pp. 987-992). In het desbetreffende onderzoek werd **vrijwilligerswerk** aangehaald als een factor van gemeenschapsintegratie (Moore et al., 2018, p. 980). Toch bleek dat weinig ex-gedetineerden zowel voor als na detentie deelnamen aan vrijwilligerswerk, hoewel er meer ex-gedetineerden het opstartten na de straf dan stopzetten (Moore et al., 2018, pp. 987-992). Dit sluit aan bij het huidige onderzoek, in die zin dat drie respondenten vrijwilligerswerk opstartten na detentie. Hierbij zagen twee van de drie het als een vorm van herstel naar de samenleving toe. Bovendien zorgde het voor sociaal contact en bleek het een bezigheid zonder een stigma. Deze zaken zouden het gevoel van thuishoren in de gemeenschap kunnen versterken en zo ook bijdragen tot re-integratie in het algemeen. Hoewel de algemene mening hierover voornamelijk positief was, haalde één respondent aan dat er soms geprofiteerd wordt van vrijwilligerswerk. Dit zou kunnen verklaard worden door het feit dat deze respondent na detentie geen werk meer vond en hierdoor voornamelijk vrijwilligerswerk als tijdsbesteding heeft. Dat kan betekenen dat hij op dit gebied meer ervaring heeft dan de andere twee respondenten.

Ten tweede werd in de literatuur vermeld dat vrijetijdsbesteding de vorming van een **nieuw imago** kan ondersteunen (Farrall et al., 2011, p. 223). Hoewel dit specifiek bevraagd werd, bleken de respondenten in dit onderzoek een dergelijk gevoel niet ervaren te hebben. De meeste respondenten vermeldden weinig om hun imago te geven. Opvallend was dat één respondent aangaf dat zijn vrijetijdsbesteding net een oud, positiever imago naar boven bracht.

Als derde was er één onderzoek naar de manier waarop **transitieprogramma's** beter konden inzetten op het positieve gebruik van vrije tijd, bijvoorbeeld het uitoefenen van hobby's (McMay & Cotronea, 2015, pp. 264-267). Dit aspect bleek in het verleden te weinig aanwezig

in zulke programma's en zou nuttig kunnen zijn om gedetineerden te helpen zich betekenisvol bezig te houden na detentie. Toevallig bleek in het huidige onderzoek dat één respondent dit ervaren had tijdens zijn deelname aan het B.Leave project. Hoewel dit project diende als een totale voorbereiding op het leven buiten de muren, werd er specifieke aandacht besteed aan het creëren van nieuwe hobby's zoals lopen. De desbetreffende respondent ervaaarde dit als zeer aangenaam en sporten bleef ook na detentie belangrijk voor hem.

2.2 Ondersteuning door tewerkstelling

Uit één geraadpleegd onderzoek bleek dat ex-gedetineerden die **voor hun detentie tewerkgesteld** waren, ook erna een grotere kans hadden op het vinden van werk (Ramakers et al., 2015, pp. 677-681). Dit komt grotendeels overeen met de resultaten van dit onderzoek aangezien, met uitzondering van één respondent, respondenten die voor de straf werk hadden opnieuw werk vonden. Toch zou het volgens het vernoemde onderzoek moeilijk zijn om terug te keren naar dezelfde werkgever, want dit gebeurde bij minder dan de helft van de betrokken ex-gedetineerden (Ramakers et al., 2015, pp. 677-681). Nochtans zouden *return jobs* vaker zorgen voor vast en fulltime werk, tevredenheid en motivatie. In het huidige onderzoek bleken ook slechts twee van de negen respondenten dezelfde job te behouden na detentie, wat bij beiden inderdaad voor veel tevredenheid zorgde. Bovendien leidde het ertoe dat men het leven na de straf makkelijker opnieuw kon opnemen.

Toch bleek uit alle geraadpleegde onderzoeken – op één uitzondering na – dat **werkloosheid** veelvoorkomend is onder ex-gedetineerden (Baldry et al., 2006, p. 28; Graffam & Shinkfield, 2012, pp. 907-910; Markson et al., 2015, pp. 431-432; Ramakers et al., 2015, p. 677; Shinkfield & Graffam, 2009, pp. 33-37; Western et al., 2015, pp. 1537-1541; Wodahl, 2006, pp. 35-42). De uitzondering op deze bevinding wordt gevormd door een onderzoek waarbij een verbetering na de straf gevonden werd in vergelijking met ervoor wat tewerkstelling en voornaamste bron van inkomen betreft (Moore et al., 2018, pp. 991-994). In tegenstelling tot de meerderheid van de geraadpleegde onderzoeken, kwam werkloosheid in het huidige onderzoek zelden voor. Slechts één respondent vond na detentie geen werk meer. Desondanks bleek de zoektocht naar werk soms moeizaam te verlopen, bijvoorbeeld vanwege het stigma dat bestaat omtrent detentie.

Bovendien werd het contrast tussen de tewerkstelling voor en na detentie meegenomen naar de interviews. Hieruit bleek dat slechts één respondent meer **kwaliteitsvol werk** vond na detentie, in contrast met drie andere respondenten die minder kwaliteitsvol werk vonden en één

respondent die geen werk meer vond. Deze bevinding kan genuanceerd worden door het feit dat die eerste respondent voor detentie in de uitgaanswereld werkte en na detentie haar leven mits wat strubbelingen op de rails kreeg.

Een andere belangrijke factor die in de literatuur vermeld werd, was hulp door familie, vrienden en (huwelijks)partners bij het vinden van werk. Dit zou meestal gebeuren door *vouching for someone*, wat er bovendien toe kan bijdragen dat het stigma rond de ex-gedetioneerde vermindert. (Cherney & Fitzgerald, 2014, pp. 32-34). Toch kwam dit in het huidige onderzoek slechts bij twee respondenten voor. Zo vond één respondent tewerkstelling via kennissen en één via zijn broer. Dit droeg ook bij tot een verminderd stigma bij de werkgever omtrent de detentie van de nieuwe werknemer.

3. Uitmunten in agency

Binnen de categorie uitmunten in agency worden eerst de bevindingen omtrent huisvesting aan een vergelijking onderworpen. Daarna worden ook de bevindingen omtrent inkomen kritisch bekeken.

3.1 Ondersteuning door huisvesting

Uit de meerderheid van de geraadpleegde onderzoeken bleek huisvesting na een gevangenisstraf in de praktijk vaak **problematisch** (Baldry et al., 2002, pp. 17-18; Bradley et al., 2001, pp. 7-8; Western et al., 2015, pp. 1537-1541; Wodahl, 2006, pp. 35-42; Zandbergen & Hart, 2006, pp. 18-20). In tegenstelling tot die bevinding, bleek uit het gevoerde onderzoek dat alle respondenten, op één na, stabiele huisvesting hadden. Vier respondenten behielden zelfs hun woning tijdens detentie. Toch betekent dit niet dat het gaat om een niet-problematisch vangnet, aangezien er ook veel moeilijke aspecten aangehaald werden door de respondenten.

Zo bleek bijvoorbeeld dat de **informatie en ondersteuning** omtrent huisvesting tijdens detentie gebrekkig was, volgens drie respondenten. Voornamelijk omdat de gedetineerde hier zelf om moest vragen en vanwege de lange wachttijden voor dergelijke hulp. Dit sluit aan bij de bevindingen uit de literatuur omtrent het gebrek aan steun en informatie (Baldry et al., 2002, pp. 17-18; Bradley et al., 2001, pp. 7-8). Toch moet opgemerkt worden dat één respondent na detentie wel informatie en ondersteuning ontving van het OCMW, zodat hij uiteindelijk toch een verblijfplaats vond. Bovendien zochten en huurden de overige respondenten liever zelf een woning. Zij voelden dus geen nood tot het verkrijgen van informatie of ondersteuning.

Bovendien werd in de literatuur ook gewezen op het feit dat huisvesting soms al problematisch was **voorafgaand aan de straf** (Baldry et al., 2002, pp. 17-18). Deze vergelijking tussen de situatie pre- en post-detentie werd specifiek bevestigd in het huidige onderzoek. Toch bleek huisvesting slechts bij één respondent zowel voor als na detentie niet echt kwaliteitsvol. Deze ‘onstabiele’ situatie kan verklaard worden door het feit dat de respondent relatief jong is (23) en op het moment van het interview slechts enkele weken de gevangenis verlaten had.

Daarbuiten bleek uit één onderzoek dat **inwonen bij familie** vaak slechts een zeer tijdelijke optie was (Baldry et al., 2002, pp. 17-18). Daarentegen bleek uit het gevoerde onderzoek dat tijdelijke huisvesting bij familie relatief frequent voorkwam. Zo verbleef één respondent tijdelijk bij zijn broer, vier respondenten bij één of beide ouders, en één respondent bij de ruimere familie. Hierbij werd geen enkele melding gemaakt over het feit dat ze deze huisvesting snel dienden te verlaten en alle respondenten bleken hierover tevreden.

3.2 Ondersteuning door inkomen

Volgens de literatuur is het hebben van een voldoende hoog inkomen **belangrijk voor de re-integratie** van ex-gedetineerden vanwege meerdere redenen (Graffam & Shinkfield, 2012, p. 899). Ten eerste kan een moeilijke financiële situatie ertoe leiden dat men afgezonderd raakt van de gemeenschap, bijvoorbeeld door niet te kunnen deelnemen aan activiteiten. Ten tweede kan het ertoe leiden dat men opnieuw in de criminaliteit belandt. Ook in het gevoerde onderzoek werden deze zaken aangehaald. Zo bleek dat ontspanning niet altijd betaalbaar was voor de respondenten. Bovendien haalde één respondent aan dat hij in het verleden recidiveerde vanwege zijn moeilijke financiële situatie. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat deze respondent alcohol consumeerde tijdens het interview, wat de sterkte van zijn uitspraken beïnvloed kan hebben.

Omwillen van de voorgaande bevindingen is het niet wenselijk dat alle geraadpleegde onderzoeken, op één na, concludeerden dat een **laag inkomen veelvoorkomend** is onder ex-gedetineerden (Baldry et al., 2006, p. 28; Graffam & Shinkfield, 2012, pp. 907-910; Markson et al., 2015, pp. 431-432; Ramakers et al., 2015, p. 677; Shinkfield & Graffam, 2009, pp. 33-37; Western et al., 2015, pp. 1537-1541; Wodahl, 2006, pp. 35-42). Deze bevinding werd bevestigd in het huidige onderzoek, aangezien vijf van de negen respondenten gedurende minstens één periode na hun detentie moeilijkheden ondervonden om rond te komen.

Een opvallende conclusie hierrond was dat in één onderzoek bleek dat ex-gedetineerden een laag inkomen nauwelijks als problematisch ervoeren (Shinkfield & Graffam, 2009, pp. 33-37).

Zo zou er dus mogelijks een **discrepantie** kunnen zijn tussen wat de meeste onderzoekers afbakenen als problematisch en wat de ex-gedetineerden zelf ervaren. In het gevoerde onderzoek gaf het merendeel van de respondenten aan dat een laag inkomen wél problematisch was voor hun re-integratie. Toch gaf één iemand, die enkel een werkloosheidsuitkering ontving, niet aan ooit moeilijk rondgekomen te hebben. Hij verklaarde dit zelf vanuit zijn bewuste keuze om sober te leven omwille van morele redenen. Ook een andere respondent gaf aan dat hij nooit veel belang hechtte aan materiële zaken en vrede nam met de situatie zoals ze zich voordeed. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat een dergelijke discrepantie wel ontdekt werd bij andere sociale vangnetten, bijvoorbeeld bij de opvatting van stabiele huisvesting of bij het ervaren van voldoende verwant- en gemeenschap ondanks het niet hebben van contact met de eigen kinderen.

Wat **overheidssteun** hieromtrent betreft, kan een ex-gedetineerde in België een leefloon of een werkloosheidsuitkering ontvangen. In het huidige onderzoek werd vastgesteld dat slechts drie van de vijf respondenten met moeilijkheden dergelijke steun ontvingen. Uit de literatuurstudie bleek ook dat er bepaalde **voorwaarden** gelden voor beide vormen van overheidssteun, die mogelijks niet evident te vervullen zijn voor ex-gedetineerden. Toch bleek uit het gevoerde onderzoek dat de gestelde voorwaarden voor twee van de drie respondenten relatief makkelijk te vervullen waren. De derde respondent moest aantonen dat hij dakloos was. Dit zou kunnen betekenen dat de gestelde voorwaarden vooral moeilijk te vervullen zijn voor mensen met een onstabiele huisvesting, aangezien de overige twee respondenten hieromtrent geen problemen hadden.

4. Overlappende categorie: transitiediensten en -programma's georganiseerd door de overheid of andere instellingen

Uit de literatuur bleken een aantal **voorwaarden** van belang voor transitiediensten en -programma's om effectief ondersteunend te zijn. Ten eerste moet de ex-gedetineerde zelf willen veranderen en actief participeren (Bender et al., 2015, p. 1495; Day et al., 2011, p. 74). Ten tweede is het belangrijk om het gevoel te hebben ergens terecht te kunnen met problemen, onder andere doordat dienstverleners zich luisterend en niet veroordelend opstellen (Bender et al., 2015, p. 1492; Day et al., 2011, pp. 70-74). Als laatste is er niet enkel nood aan praktische hulp, maar ook aan bredere steun (Brown & Ross, 2010, pp. 45-46; Day et al., 2011, pp. 70-74). Deze bevindingen werden bijna allemaal bevestigd in het gevoerde onderzoek. Bij het merendeel van de aangehaalde begeleidingsvormen werd namelijk vermeld dat de respondenten het positief vonden er terecht te kunnen met diverse problemen en vragen. Bovendien bleek ook

een luisterend oor en vertrouwen tegenover de begeleiding van belang. Ten slotte werd duidelijk dat de begeleiding van ex-gedetineerden veel verder ging dan enkel het praktische aspect, aangezien dit slechts één van de aangehaalde vormen was. Het enige aspect dat niet werd aangehaald door de respondenten in dit onderzoek was het belang van de eigen motivatie en actieve participatie. Er werd wel vaak vermeld dat informatie en ondersteuning enkel mogelijk was op eigen initiatief dus in dit kader was de eigen motivatie en participatie dan weer wel hoogstnodig.

Een tweede thema dat uit de literatuur naar voren kwam, was de *timing* van transitieprogramma's en -diensten. Het ene onderzoek stelt dat het vooral nodig is vanaf de aanvang van de straf, het ander stelt dan weer dat het nodig is net na de vrijlating (Taxman et al., 2003, p. 119; Western et al., 2015, pp. 1537-1541). Doorheen het huidige onderzoek werden diverse transitiediensten en -programma's aangehaald, zowel tijdens als na detentie. Slechts één respondent gaf aan een sterke nood te voelen aan directe opvang vlak na de vrijlating, omdat hij zich toen in een kwetsbare positie bevond. Daarbuiten kan wel opgemerkt worden dat vooral de duur van de dienst of het programma relevant bleek. Zo gaf één iemand bijvoorbeeld aan dat de opvolging door het CAW van langere duur had mogen zijn. Bovendien bleken veel van de aangehaalde begeleidingsvormen van langere duur en liepen sommige zelfs tot op vandaag door.

Ten derde kwam uit één onderzoek naar voor dat de specifieke situatie omtrent het moederschap **heropnemen** vraagt om goede rehabilitatieprogramma's (Brown & Bloom, 2009, pp. 331-334). Ook kan het moederschap volgens de onderzoekers zorgen voor meer motivatie omtrent een goede re-integratie. Toch bleek in het huidige onderzoek dat drie van de vier respondenten met kinderen geen nood hadden aan hulp bij het heropnemen van het ouderschap. De uitzondering hierop werd gevormd door één respondent, die na zijn detentie geen contact meer had met zijn kinderen. Hierbij had hij hulp nodig van het CAW om via briefwisseling te bemiddelen met zijn kinderen, om zo eventueel het contact opnieuw op te starten. Tot slot haalde geen enkele respondent aan dat het ouderschap een motivator vormde tot een goede re-integratie.

Als laatste werd tijdens de literatuurstudie aangehaald dat transitiediensten en -programma's in Vlaanderen voornamelijk beperkt lijken te blijven tot de periode tijdens detentie (Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin Vlaanderen). Het gevoerde onderzoek kan dit nuanceren in die zin dat er wel degelijk veel begeleidingsvormen tijdens detentie vernoemd werden, maar ook veel na detentie. De **hulp- en dienstverlening** aan (ex-)gedetineerden in **Vlaanderen** blijkt dus relatief breed te zijn. Toch werden er wel diverse knelpunten ontdekt tijdens het onderzoek.

Zo bleek de begeleiding vanuit detentie naar buiten toe beperkt, onder andere omdat informatie en ondersteuning hoofzakelijk bekomen worden op eigen initiatief. Anderzijds werden bijvoorbeeld lange wachttijden en wantrouwen omtrent het spreken met hulpverleners vernoemd. Ook bleek uit de bevraging omtrent ontbrekende vangnetten dat de ex-gedetineerden in dit onderzoek voornamelijk nood hebben aan meer duidelijkheid. Dit kan bijvoorbeeld in de vorm van een ‘instapklaar’ plan, dat al tijdens detentie voorgelegd wordt. De resultaten omtrent verslavingszorg lijken te suggereren dat dit vooral nuttig zou zijn voor ex-gedetineerden met een verslavingsproblematiek. Ten eerste aangezien één respondent een acute hulpnood voelde na de vrijlating. Ten tweede wees een andere respondent erop dat er tijdens detentie weinig verslavingszorg mogelijk was. Dit zou kunnen bijdragen tot het feit dat er effectief een acute hulpnood is van zodra men de gevangenis verlaat. Bovenal bleek ‘wegwijs’ in het hulp- en dienstverleningslandschap van Vlaanderen een valkuil te zijn voor de bevroegde respondenten en zou het goed zijn om één centrale instantie te organiseren waar ex-gedetineerden met al hun vragen en problemen terecht kunnen.

Toch bleken de **meningen** omtrent de hulp- en dienstverlening in Vlaanderen soms **verdeeld**. Ten eerste bleek bij de praktische begeleiding door de justitie-assistent dat twee van de drie respondenten ook negatieve zaken bemerkten, terwijl dat voor de derde niet het geval was. Dit zou verklaard kunnen worden door het feit dat het gaat om de enige vrouwelijke respondent. Het zou kunnen dat zij meer nood had aan een goede babbel met een begripvol persoon. Ten tweede bleek dat terecht kunnen met problemen en vragen een belangrijk aspect bleek voor alle vormen van praktische begeleiding, behalve het B.Leave project. Dat kan dan weer verklaard worden vanuit het feit dat het gaat om een specifiek project tijdens detentie en niet om een meer algemene vorm van dienstverlening, zoals de overige drie. Ten derde vonden drie van de vier respondenten de begeleiding door de psycholoog van het CGG nutteloos, hoewel de vierde de begeleiding wel nuttig en aangenaam vond. Dit zou verklaard kunnen worden door het feit dat hij misschien meer nood had dan de anderen aan psychologische ondersteuning.

5. Ervaren mate van ondersteuning door sociale vangnetten

Ter conclusie van dit deel wordt de samenvattende matrix van de ervaren mate van ondersteuning door sociale vangnetten besproken. Hierbij is het mogelijk om een overzicht te krijgen van de verschillende respondenten en hun ervaren mate van ondersteuning door de vier categorieën sociale vangnetten én elk apart sociaal vangnet. Bovendien werd de bevrediging van de drie gekozen primaire behoeften erin opgenomen.

	Goed	Tekort	Totaal gebrek
1. Uitmunten in agency	6	3	
Huisvesting	7	2	
Inkomen	4	5	
2. Uitmunten in spel en werk	4	4	1
Tewerkstelling	3	4	1
Vrijtijdsbesteding	7	1	1
3. Verwant- en gemeenschap	6	3	
Familie	4	5	
Vrienden	7	2	
(Huwelijks)partner	4		
4. Transitiediensten en -programma's	6	3	

Tabel 2. Samenvattende matrix: ervaren mate van ondersteuning door sociale vangnetten

Het eerste wat opvalt bij deze matrix is dat het **merendeel** van de respondenten zich in de kolom ‘**goed**’ bevindt, tegen de verwachtingen van de onderzoeker in. Dit zou kunnen betekenen dat de meeste respondenten zich over het algemeen tijdens hun re-integratie voldoende ondersteund voelden door de vier categorieën sociale vangnetten. Toch is het belangrijk om hierbij **twee nuances** te maken. Ten eerste was de meerderheid van de respondenten op het moment van het interview al meer dan een jaar uit detentie. Slechts één respondent was op dat moment relatief recent vrijgelaten. Alle respondenten gaven aan bepaalde uitdagingen en problemen te hebben ondervonden tijdens hun re-integratie. Dit zou erop kunnen wijzen dat de meesten ondertussen een meer stabiel leven hebben, aangezien ze verder gevorderd zijn in het re-integratieproces. Ten tweede viel doorheen de interviews op dat de respondenten andere verwachtingen en maatstaven hanteerden dan de onderzoeker. Zo gaf één respondent bijvoorbeeld aan voldoende verwant- en gemeenschap te ervaren in zijn leven, ondanks dat hij sinds de vrijlating geen contact meer heeft met zijn kinderen. Een ander voorbeeld is dat één respondent doorheen de week overnacht in een nachtopvang, maar toch het gevoel heeft dat hij een relatief stabiele huisvesting heeft en kan uitmunten in agency. Dat zou kunnen betekenen dat de ervaring van detentie ervoor zorgde dat de respondenten lage verwachtingen hadden omtrent hun re-integratie.

Daarna wordt gekeken naar het **aantal tekorten en/of totale gebreken**. Hierbij kan opgemerkt worden dat behalve één respondent – die slechts één tekort ervaarde – de meeste respondenten minstens drie tekorten en/of totale gebreken ervaarden. Het hoogste aantal tekorten en/of totale gebreken ervaren door één respondent bedraagt zeven. Een mogelijke verklaring voor het uitzonderlijk laag aantal tekorten bij die eerste is dat hij enkel in detentie verbleef omwille van

rijden onder invloed. Zelf gaf hij ook aan dat dit geen zwaar misdrijf was en dat niemand hem na detentie hier vreemd om bekeek. Dat zou dan weer kunnen verklaren waarom hij weinig veranderingen ondervond voor en na detentie. De tweede uitschieter met het hoogste aantal tekorten kan mogelijks aan verschillende zaken te wijten zijn. Ten eerste ging het om het eerste interview in het kader van dit onderzoek, wat kan betekenen dat het van een lagere kwaliteit was dan de daaropvolgende, omwille van een gebrek aan ervaring bij de onderzoeker. Ten tweede kan het te wijten zijn aan het specifieke werkmilieu van defensie waarin de respondent zich bevond. Ten derde zou het kunnen betekenen dat zedenfeiten gevoeliger liggen in de samenleving dan andere soorten delicten.

Bovendien bleek uit de matrix ook duidelijk dat het **aantal totale gebreken** beperkt bleef. Slechts één respondent ervaarde een totaal gebrek wat de ondersteuning door tewerkstelling betreft. Dit is logisch toe te wijzen aan het feit dat hij na detentie nooit heeft kunnen werken, ondanks dat hij dit wel geprobeerd heeft. Ondanks dat hij werkloos is sinds zijn detentie, ervaart hij geen totaal gebrek wat de bijbehorende basisbehoefte betreft. Dat kan volgens hem verklaard worden doordat hij wel diverse vormen van vrijetijdsbesteding heeft waar hij zijn passie in kwijt kan. Daartegenover ervaarde een andere respondent dan weer een totaal gebrek aan ondersteuning door vrijetijdsbesteding. Dat kan eventueel toegewezen worden aan het feit dat hij dit niet kan betalen vanwege de zware schuldbemiddeling waar hij in zit. Bovendien ervaart hij op dit moment in zijn leven een totaal gebrek wat de basisbehoefte ‘uitmunten in spel en werk’ betreft, aangezien hij tijdelijk invalide is en dus ook niet kan werken. Hierbij kan wel de nuance gemaakt worden dat deze respondent alcohol consumeerde tijdens het interview, wat de kwaliteit van zijn antwoorden verminderd kan hebben.

Daarbuiten kan ook gekeken worden naar het **minst en meest problematische of ondersteunende vangnet**. Hierbij kan opgemerkt worden dat niemand een tekort of totaal gebrek vermeldde bij de ondersteuning door de (huwelijks)partner. Het gaat hier dus om een voornamelijk ondersteunend en weinig problematisch vangnet, wat ook al bleek uit de hiervoor vermelde resultaten. Een (huwelijks)partner kan er namelijk voor zorgen dat men het gevoel heeft er niet alleen voor te staan, door een motivatie te hebben om het beter te doen na detentie. Daartegenover bleken de meeste problemen zich voor te doen bij de ondersteuning door inkomen, tewerkstelling en familie. Vooral inkomen bleek problematisch, aangezien vijf van de negen respondenten gedurende minstens één periode na detentie moeilijkheden ondervonden.

Deel 6: conclusie

Verschillende nationale en internationale onderzoeken tonen aan dat het re-integratieproces van ex-gedetineerden een **complex traject** vormt (bijvoorbeeld Visher & Travis, 2003, pp. 89-92; Western et al., 2015, pp. 1537-1541). Hierbij vervullen sociale vangnetten een cruciale rol te hunner ondersteuning. Desalniettemin duiken er in de praktijk diverse problemen op hieromtrent. Vanuit deze vaststelling trachtte deze thesis om de sociale vangnetten binnen dit traject in kaart te brengen, met als voornaamste focus de beleving van de ex-gedetineerden zelf. De twee hoofdonderzoeksvragen die hierbij centraal stonden waren: **“op welke manier beleven ex-gedetineerden de ondersteuning door bestaande sociale vangnetten tijdens hun re-integratie?”** en **“welke sociale vangnetten ervaren ex-gedetineerden tijdens hun re-integratie als ontbrekend voor hun ondersteuning?”** Bovendien werd de eerste hoofdonderzoeksvraag opgesplitst naargelang de vier categorieën sociale vangnetten: verwant- en gemeenschap, uitmunten in spel en werk, uitmunten in agency, en transitiediensten en -programma's. Om een antwoord te formuleren op deze onderzoeksvragen, werden negen interviews afgenomen bij ex-gedetineerden in Vlaanderen. De belangrijkste bevindingen hieruit zijn de volgende.

Wat de categorie **‘verwant- en gemeenschap’** betreft, bleek de ondersteuning door familie, vrienden en (huwelijks)partner voornamelijk positief beleefd te worden. Dit in tegenstelling tot de bevindingen van het merendeel van de geraadpleegde literatuur. Hierbij kan wel opgemerkt worden dat deze categorie vooral problematisch was voor respondenten die veroordeeld werden voor persoonsdelicten. Daarenboven was de ondersteuning door kinderen ook overwegend problematisch voor de respondenten. Over het algemeen werd binnen deze categorie vaak aangehaald dat het aangenaam was om geen stigma te ervaren bij zijn of haar naasten. Bovendien bleek dat steun door de (huwelijks)partner van alle bevraagde vangnetten het meest ondersteunende en minst problematische vangnet was, aangezien deze dikwijls dient als motivatie om het beter te doen en er geen enkel tekort of totaal gebrek werd vermeld. Tot slot bleek deze categorie ook de meest belangrijke categorie, aangezien steun binnen deze categorie dikwijls gerelateerd was aan toegang tot andere sociale vangnetten.

Bij de tweede categorie **‘uitmunten in spel en werk’** bleek de beleving van tewerkstelling ambivalent, aangezien er ongeveer evenveel positieve als moeilijke aspecten werden aangehaald. Toch vond het merendeel van de respondenten opnieuw werk na detentie, in tegenstelling tot de conclusie van de meeste geraadpleegde onderzoeken. Desondanks werden

er diverse moeilijke aspecten aangehaald over de zoektocht naar werk, de situatie op het werk en de kwaliteit van het werk. Nochtans bleek tewerkstelling één van de belangrijkste sociale vangnetten, aangezien het gerelateerd is aan het hebben van een inkomen en het kan zorgen voor meer stabiliteit in iemands leven. Daartegenover bleek vrijetijdsbesteding een zeer ondersteunend vangnet, waarbij weinig problemen ervaren werden. Het bevragen van dit sociaal vangnet was een relevante toevoeging van het huidige onderzoek aan de al bestaande literatuur, aangezien hier nog weinig over geweten is. De voornaamste vormen die werden aangehaald waren muziek, sport en vrijwilligerswerk. Hierbij vervulde sport de meest diverse positieve functies.

Binnen de derde categorie ‘**uitmunten in agency**’ werd duidelijk dat inkomen veruit het meest problematisch sociale vangnet vormt. Het merendeel van de respondenten stootte hierbij namelijk op moeilijkheden gedurende minstens één periode na zijn of haar detentie. Ondanks de diverse moeilijkheden omtrent dit sociaal vangnet, bleek de ondersteuning errond gebrekkig. In tegenstelling tot de literatuurstudie werd ontdekt dat de voorwaarden voor overheidssteun meestal relatief makkelijk te vervullen waren en dat de meeste respondenten een laag inkomen wel degelijk als problematisch ervaren. Daartegenover waren de bevindingen rond huisvesting verre van eenduidig en was het voor sommige respondenten eerder problematisch en voor anderen dan weer vooral positief. De voornaamste moeilijkheden deden zich voor tijdens de periode in detentie. Toch behield een groot deel van de respondenten de woning tijdens detentie, wat hielp bij het maken van een vlottere overstap naar de samenleving. Dit in tegenstelling tot het merendeel van de geraadpleegde onderzoeken. Bovendien bleek uit de literatuur dat tijdelijke huisvesting bij naasten vaak beperkt was, hoewel het in dit onderzoek frequent voorkwam en overwegend positief ervaren werd.

Bij de laatste en **overlappende categorie** ‘transitiediensten en -programma’s georganiseerd door de overheid of andere instellingen’ bleek dat er diverse vormen van begeleiding zijn voor ex-gedetineerden. Zo werd ook duidelijk dat het hulp- en dienstverleningsaanbod in Vlaanderen, in tegenstelling tot de literatuurstudie, relatief breed is en zich zowel tijdens als na detentie uitstrekt. Toch bleken er een aantal knelpunten aanwezig te zijn, bijvoorbeeld enkel informatie en ondersteuning tijdens detentie kunnen ontvangen op eigen initiatief. Ook bleek er nood aan meer ‘wegwijs’ binnen het systeem van hulp- en dienstverlening in Vlaanderen, waarop dieper wordt ingegaan bij het antwoord op de tweede onderzoeksvraag. Als laatste kan ook opgemerkt worden dat er vooral nood is aan ondersteuning door transitiediensten en -programma’s bij (ex-)verslaafden, hoewel ook hier een aantal valkuilen ontdekt werden. Eén

van de belangrijkste aspecten bij deze categorie bleek het terecht kunnen bij een instantie of hulpverlener met problemen en vragen. Tot slot bleek, in tegenstelling tot eerder onderzoek, dat de meerderheid van de respondenten geen nood had aan ondersteuning bij het heropnemen van het ouderschap.

Ten slotte werd duidelijk dat de **ondersteuning** door bestaande sociale vangnetten tijdens de re-integratie grotendeels **als ‘goed’ ervaren** wordt. Hierbij moet toch opgemerkt worden dat er tijdens het re-integratieproces wel diverse problemen en uitdagingen opduiken omtrent de diverse sociale vangnetten, maar dat de meeste respondenten na verloop van tijd in een relatief stabiele situatie terecht blijken te komen. Daarnaast moet ook vermeld worden dat er meer dan eens een discrepantie bleek tussen wat de onderzoeker als problematisch zou karakteriseren en wat de respondenten zelf aanvoelden. Het zou dus kunnen dat het beeld van ‘grotendeels goede ondersteuning’ vertroebeld is geraakt door lage verwachtingen en/of maatstaven bij de respondenten. Toch bleek het aantal totale gebreken beperkt, maar haalde behalve één respondent iedereen minstens drie tekorten en/of totale gebreken aan.

Voorgaande bevindingen betroffen de eerste onderzoeksvraag. Daarnaast werd gevraagd naar de sociale **vangnetten** die **ontbraken** voor de ondersteuning van ex-gedetineerden. Hoewel dit voor veel respondenten een moeilijke vraag bleek, werden er toch een aantal antwoorden aangereikt. Er zijn namelijk twee algemene zaken die naar hun ervaring ontbraken. Ten eerste is er nood aan een soort ‘instapklaar’ plan, waardoor de gedetineerde beter voorbereid is op zijn of haar re-integratie. Bovendien zou hiermee duidelijk moeten worden waar iemand terecht kan met bepaalde problemen of vragen. Dit sluit gedeeltelijk aan bij de tweede aangehaalde zaak. Er is namelijk ook vraag naar meer rechtsbijstand en meer ‘wegwijs’ gemaakt worden in het systeem in het algemeen. Hierbij werd de suggestie gedaan tot het oprichten van één centrale instantie voor ex-gedetineerden, waar zij terecht kunnen met al hun gerelateerde problemen en vragen. Dit zou ook voorkomen dat iemand niet de weg vindt naar de ondersteuning of hulpverlening waar hij of zij nood aan heeft. Daarenboven was het opvallend dat respondenten vaak besloten om problemen op eigen initiatief op te lossen. Dit zou kunnen komen doordat men niet de juiste hulp vindt, omwille van de complexiteit en uitgebreidheid van het hulpverleningslandschap.

Dat laatste leidt meteen naar de **aanbevelingen** op basis van het huidige onderzoek. Hierbij kan een onderverdeling worden gemaakt in aanbevelingen naar de concrete praktijk, het bredere beleid en verder onderzoek. Ten eerste wordt ingegaan op de aanbevelingen naar de **concrete praktijk (1)**. Het zou volgens de onderzoeker zeker nuttig zijn om te onderzoeken of een

dergelijk ‘**instapklaar**’ model en/of centrale instantie mogelijk zijn in de praktijk en hoe deze er dan zouden moeten uitzien. Aangezien dit eventueel te ambitieus is, zou een andere suggestie zijn om een **standaardbrochure** te maken voor elke gedetineerde nog voordat hij of zij de gevangenis verlaat. Hierin zou per sociaal vangnet vermeld kunnen worden welke instanties aangesproken moeten worden voor informatie of ondersteuning daaromtrent. Daarbij zou dan per provincie bijvoorbeeld een contactpersoon of hoofdbureau vernoemd kunnen worden, zodat de ex-gedetineerden ook weten bij wie of waar ze concreet terecht kunnen. Het zou ook nuttig kunnen zijn om deze brochure beschikbaar te stellen in de wachtruimte voor het bezoek in de gevangenis. Op die manier kunnen naast van gedetineerden ook een beeld krijgen van de beschikbare hulp- en dienstverleningsmogelijkheden, zodat zij hen kunnen motiveren en op weg helpen in de zoektocht naar deze informatie en hulp.

Ten tweede werd er in dit onderzoek voor geopteerd om niet de focus te leggen op het huidige **beleid in Vlaanderen** omtrent de hulp- en dienstverlening aan (ex-)gedetineerden (2). Hoewel dit een zwakte is van het huidige onderzoek werd er, om hiervoor uitvoerig beschreven redenen, gekozen om de focus te leggen op de subjectieve beleving van ex-gedetineerden. De onderzoeker is namelijk van mening dat het buiten de *scope* van een in tijd en middelen beperkt thesisonderzoek valt om voldoende diep in te gaan op beide invalshoeken. Dergelijk beleidsgericht onderzoek in Vlaanderen verdient zeker aanbeveling voor de toekomst. Hierbij zou de focus vooral gericht kunnen worden op de beperkingen van de huidige voorzieningen in Vlaanderen, die uit de interviews naar voren kwamen. Om te beginnen zou men kunnen nagaan op welke manier **informatie en ondersteuning** zowel tijdens als na detentie meer spontaan aangeboden kunnen worden, aangezien meerdere respondenten vermeldden dat dit nuttig en aangenaam zou zijn. Ten tweede zou men kunnen onderzoeken welke diensten momenteel de langste wachttijden hebben om eventueel hun **werklast** te kunnen verdelen over andere diensten. Zo bleek bijvoorbeeld dat het merendeel van de respondenten de gesprekken met een psycholoog van het CGG nutteloos vond. Dit kan betekenen dat deze middelen mogelijk anders geïnvesteerd kunnen worden. Ten slotte zou het nuttig kunnen zijn om te bekijken hoe men ex-gedetineerden meteen na hun vrijlating kan opvangen in de psychiatrie of verslavingszorg. Eventueel in de vorm van een **crisiscentrum** dat voorbehouden is aan ex-gedetineerden met een verslaving en/of psychische problemen.

Op basis van andere beperkingen van het huidige onderzoek, kunnen ook verdere suggesties gedaan worden voor **toekomstig onderzoek** (3). Zo zou het ten eerste nuttig kunnen zijn om ex-gedetineerden relatief snel na hun vrijlating te bevragen en vervolgens opnieuw na een aantal

maanden. Op die manier kan bekeken worden of hun eventueel kwetsbare **situatie verbeterd na verloop van tijd**. In het huidige onderzoek werden de respondenten namelijk slechts op één moment na hun detentie geïnterviewd. Ten tweede zou het nuttig zijn om een **vergelijkend onderzoek** te doen waarbij de sociale vangnetten van personen die een persoonsdelict hebben gepleegd, geplaatst worden tegenover die van personen die een vermogensdelict hebben gepleegd. Uit het huidige onderzoek kwamen er bij verwant- en gemeenschap namelijk verschillen tussen beide groepen naar voren, maar aangezien er werd gekozen voor een pragmatische steekproef kon dit niet voldoende worden uitgediept. Tot slot zou het nuttig zijn om een volledig onderzoek te wijden aan de **vrijtijdsbesteding** van ex-gedetineerden en de manier waarop dit bijdraagt tot hun re-integratie. Er werd namelijk tot nog toe relatief weinig onderzoek naar dit thema gedaan en het huidige onderzoek nam dit slechts als één facet op.

Bibliografie

1. Niet-wetenschappelijke bronnen

Bond zonder Naam. (2019). Prison Talk: met open mond luisteren. Geraadpleegd op <https://www.bzn.be/nl/kansen-creeren/212417/gevangenenwerking/prison-talk>

Centrum Algemeen Welzijnswerk. (2019). Begeleiding van gedetineerden en familie. Geraadpleegd op <https://www.caw.be/hoe-wij-helpen/begeleiding/slachtoffer-of-dader/gevangenen-en-familie/begeleiding-van-gedetineerden-en-familie/>

De Rode Antraciet. (2015). Missie en Visie. Geraadpleegd op <https://www.derodeantraciet.be/missie-en-visie/>

Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin Vlaanderen. Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Geraadpleegd op <https://www.departementwvg.be/welzijn-en-samenleving-hulp-en-dienstverlening-aan-gedetineerden-hulp-en-dienstverlening-aan>

Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin Vlaanderen. Leefloon. Geraadpleegd op <https://www.vlaanderen.be/nl/gezin-welzijn-en-gezondheid/leefloon>

Federale overheidsdienst Justitie. (2018). Kandidaten gevraagd voor de uitbating van transitiehuizen. Geraadpleegd op https://justitie.belgium.be/nl/nieuws/andere_berichten_114

Federale overheidsdienst Justitie. (2019). Belgische gevangnissen. Geraadpleegd op https://justitie.belgium.be/nl/themas_en_dossiers/gevangnissen/belgische_gevangnissen

Grommen, S. (06.04.2019). Eerste "transitiehuis" voor gedetineerden komt in Mechelen. *VRT NWS*. Geraadpleegd op <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/04/06/eerste-transitiehuis-voor-gedetineerden-komt-in-mechelen/>

kv. (19.06.2018). Agenten in Luik niet neergeschoten door terrorist, maar door collega's. *Het Laatste Nieuws*. Geraadpleegd op <https://www.hln.be/nieuws/binnenland/agenten-in-luik-niet-neergeschoten-door-terrorist-maar-door-collega-s~a74d66c7/>

Mijn Woordenboek. (2019). Nederlandse synoniemen. Geraadpleegd op <https://www.mijnwoordenboek.nl/synoniem.php>

Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn Gent. (2019). Voorwaarden voor leefloon. Geraadpleegd op <http://www.ocmwgent.be/assets/documents/Financiele%20en%20juridische%20hulp/Voorwaarden%20leefloon.pdf>

Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening. (2012). Hebt u recht op uitkeringen na een onderbreking van volledige werkloosheid? Geraadpleegd op <https://www.rva.be/nl/documentatie/infoblad/t39>

TK. (30.05.2018). Verloven en uitgangsvergunningen strenger maken, heeft omgekeerd effect. *Het Laatste Nieuws*. Geraadpleegd op <https://www.hln.be/nieuws/binnenland/-verloven-en-uitgangsvergunningen-strenger-maken-heeft-omgekeerd-effect~a8751eb7/>

Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding. (09.03.2018). VDAB en het Vlaams Steunpunt voor Vrijwilligerswerk gaan samen voluit voor competenties. Geraadpleegd op <https://www.vdab.be/nieuws/pers/vdab-en-het-vlaams-steunpunt-voor-vrijwilligerswerk-gaan-samen-voluit-voor-competenties>

2. Wetenschappelijke bronnen

Adorjan, M., & Chui, W. H. (2012). Making sense of going straight: personal accounts of male ex-prisoners in Hong Kong. *British Journal of Criminology*, 52(3), 577-590. doi:10.1093/bjc/azr093

Bain, A., & Parkinson, G. (2010). Resettlement and social rehabilitation: are we supporting success? *Probation Journal*, 57(1), 63-74. doi:10.1177/0264550509354669

Baldry, E., McDonnell, D., Maplestone, P., & Peeters, M. (2002). *Ex-prisoners and accommodation: what bearing do different forms of housing have on social reintegration for ex-prisoners?* Paper gepresenteerd op Housing, crime and stronger communities conference, Melbourne, Australië.

Baldry, E., McDonnell, D., Maplestone, P., & Peeters, M. (2006). Ex-prisoners, homelessness and the state in Australia. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 39(1), 20-33. doi:10.1375/acri.39.1.20

Barry, M. (2000). The mentor/monitor debate in criminal justice: 'what works' for offenders. *British Journal of Social Work*, 30(5), 575-595. doi:10.1093/bjsw/30.5.575

- Bender, K. A., Cobbina, J. E., & McGarrell, E. F. (2015). Reentry programming for high-risk offenders: insights from participants. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 60(13), 1479-1508. doi:10.1177/0306624X15578204
- Beyens, K., Dirkzwager, A., & Korf, D. (2014). Detention and the consequences of detention: research in the Netherlands and Belgium. *Tijdschrift voor Criminologie*, 56(2), 3-30.
- Beyens, K., Kennes, P., & Tournel, H. (2018). Mijnwerkers of ontdekkingsreizigers? Het kwalitatieve interview. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 188-222). Leuven: Acco.
- Blokland, A., Wermink, H., Robert, L., & Maes, E. (2015). Wederopsluiting na elektronische detentie en reguliere detentie in België. *Tijdschrift voor Criminologie*, 57(1), 31-58. doi:10.5553/TvC/0165182X2015057001002
- Bradley, K. H., Oliver, R., Richardson, N. C., & Slayter, E. M. (2001). No place like home: housing and the ex-prisoner. *Community Resources for Justice*, 1-12.
- Brown, M., & Bloom, B. (2009). Reentry and renegotiating motherhood: maternal identity and success on parole. *Crime & Delinquency*, 55(2), 313-336. doi:10.1177/0011128708330627
- Brown, M., & Ross, S. (2010). Mentoring, social capital and desistance: a study of women released from prison. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 43(1), 31-50. doi:10.1375/acri.43.1.31
- Bryman, A. (2012). *Social research methods* (4 ed.). New York: Oxford University Press.
- Buijs, A. E., & Van Kralingen, R. B. A. S. (2003). *Het meten van beleving: inventarisatie van bestaande indicatoren en meetmethoden*. Geraadpleegd op <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/136628>
- Cherney, A., & Fitzgerald, R. (2014). Finding and keeping a job: the value and meaning of employment for parolees. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 60(1), 21-37. doi:10.1177/0306624X14548858
- Davis, C., Bahr, S. J., & Ward, C. (2012). The process of offender reintegration: perceptions of what helps prisoners reenter society. *Criminology & Criminal Justice*, 13(4), 446-469. doi:10.1177/1748895812454748

Day, A., Ward, T., & Shirley, L. (2011). Reintegration services for long-term dangerous offenders: a case study and discussion. *Journal of Offender Rehabilitation*, 50(2), 66-80. doi:10.1080/10509674.2011.546225

Erkamp, A. (1980). *Ervaringsleren: praktijkinformatie voor vorming en onderwijs*. Amersfoort: De Horstink.

Farrall, S., Sharpe, G., Hunter, B., & Calverley, A. (2011). Theorizing structural and individual-level processes in desistance and persistence: outlining an integrated perspective. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 44(2), 218-234. doi:10.1177/0004865811405136

Ferfolja, T., & Burnett, L. (2002). Getting started on your literature review: a general guide for postgraduate research students. 1-4.

Garland, B., Wodahl, E., & Saxon, C. (2014). What influences public support of transitional housing facilities for offenders during reentry? *Criminal Justice Policy Review*, 28(1), 18-40. doi:10.1177/0887403414564866

Graffam, J., & Shinkfield, A. J. (2012). The life conditions of Australian ex-prisoners: an analysis of intrapersonal, subsistence, and support conditions. 56(6), 897-916. doi:10.1177/0306624x11415510

Graffam, J., Shinkfield, A. J., & Hardcastle, L. (2008). The perceived employability of ex-prisoners and offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 52(6), 673-685. doi:10.1177/0306624x07307783

Johns, D. F. (2015). Defining post-release 'success': using assemblage and phenomenography to reveal difference and complexity in post-prison conceptions. *Critical Criminology*, 23(3), 295-309. doi:10.1007/s10612-014-9262-3

Lin, N. (1986). Conceptualizing social support. In *Social support, life events, and depression* (pp. 17-30). Orlando: Academic Press.

Maesschalck, J. (2018). Methodologische kwaliteit in het kwalitatief onderzoek. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 132-160). Leuven: Acco.

Markson, L., Losel, F., Souza, K., & Lanskey, C. (2015). Male prisoners' family relationships and resilience in resettlement. *Criminology & Criminal Justice*, 15(4), 423-441. doi:10.1177/1748895814566287

McMay, D., & Cotronea, M. (2015). Developing a leisure time management program to aid successful transition to community: a program template with recommendations for practitioners. *The Prison Journal*, 95(2), 264-284. doi:10.1177/0032885515575323

Miles, M. B., & Huberman, M. A. (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook*. Thousand Oaks: SAGE.

Moore, K. E., Gregorian, M. J., Tangney, J. P., Folk, J. B., Stuewig, J. B., & Salatino, A. C. (2018). Changes in community integration from pre- to post-incarceration: the influence of psychological and criminal justice factors. *Crime & Delinquency*, 64(8), 975-1000. doi:10.1177/001128718756037

Mortelmans, D. (2013). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Leuven: Acco.

Mortelmans, D. (2017). *Kwalitatieve analyse met nvivo*. Leuven: Acco.

Naser, R. L., & Visher, C. A. (2006). Family members' experiences with incarceration and reentry. *Western Criminology Review*, 7(2), 20-31.

Palermo, G. B. (2015). Offender recidivism: an international dilemma. 59(2), 119-120. doi:10.1177/0306624x14566358

Ramakers, A. A., Van Wilsem, J. A., Nieuwbeerta, P., & Dirkzwager, A. J. (2015). Returning to a former employer: a potentially successful pathway to ex-prisoner re-employment. *British Journal of Criminology*, 56(4), 668-688. doi:10.1093/bjc/azv063

Rolston, B., & Artz, L. (2014). Re-entry problems: the post-prison challenges and experiences of former political prisoners in South Africa and Northern Ireland. *International Journal of Human Rights*, 18(7-8), 861-880. doi:10.1080/13642987.2014.960922

Shinkfield, A. J., & Graffam, J. (2009). Community reintegration of ex-prisoners: type and degree of change in variables influencing successful reintegration. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 53(1), 29-42. doi:10.1177/0306624x07309757

- Staring, R., & Van Swaaningen, R. (2018). Kwalitatief onderzoek en criminologische theorie. Over de relatie tussen theorie, onderzoeksvragen en methode. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 34-80). Leuven: Acco.
- Taxman, F. S., Young, D., & Byrne, J. M. (2003). Transforming offender reentry into public safety: lessons from OJP'S reentry partnership initiative. *Justice Research and Policy*, 5(2), 101-128. doi:10.3818/JRP.5.2.2003.101
- Tripodi, S. J., Kim, J. S., & Bender, K. (2010). Is employment associated with reduced recidivism? The complex relationship between employment and crime. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 54(5), 706-720. doi:10.1177/0306624x09342980
- Visher, C. A., & Travis, J. (2003). Transitions from prison to community: understanding individual pathways. *Annual Review of Sociology*, 29, 89-113. doi: 10.1146/annurev.soc.29.010202.095931
- Wallace, D., Fahmy, C., Cotton, L., Jimmons, C., McKay, R., Stoffer, S., & Syed, S. (2016). Examining the role of familial support during prison and after release on post-incarceration mental health. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 60(1), 3-20. doi:10.1177/0306624X14548023
- Ward, T., & Brown, M. (2004). The good lives model and conceptual issues in offender rehabilitation. *Psychology, Crime & Law*, 10(3), 243-257. doi:10.1080/10683160410001662744
- Western, B., Braga, A. A., Davis, J., & Sirois, C. (2015). Stress and hardship after prison. *American Journal of Sociology*, 120(5), 1512-1547.
- Wodahl, E. J. (2006). The challenges of prisoner reentry from a rural perspective. *Western Criminology Review*, 7(2), 32-47.
- Zandbergen, P. A., & Hart, T. C. (2006). Reducing housing options for convicted sex offenders: investigating the impact of residency restriction laws using GIS. *Justice Research and Policy*, 8(2), 1-24. doi:10.3818/JRP.8.2.2006.1

Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G., & Farley, G. (1988). The multidimensional scale of perceived social support. *Journal of Personality Assessment*, 52(1), 30-41. doi:10.1207/s15327752jpa5201_2

Zwick, R. (2018). *Brother's keeper: self-discovery, social support, and rehabilitation through in-prison peer mentorship*. Paper gepresenteerd op Institute for the Study of Human Service, Health, and Justice of Nova Southeastern University Florida, Verenigde Staten.

3. Wetgeving

Wet 26 mei 2002 betreffende het recht op maatschappelijke integratie, BS 31 juli 2002.

Bijlagen

Bijlage 1. Interviewleidraad voor onderzoeker²

Doel: in kaart brengen van ervaring rond ondersteuning door sociale vangnetten bij re-integratie

1. Introductie:

- Bedanking voor deelname
- KU Leuven: Master in de Criminologische Wetenschappen
 - Onderzoek in kader van masterthesis
 - Relevant omwille van maatschappelijke redenen: samenleving kan ook een belangrijke rol spelen bij re-integratie en laatste jaren veel negatieve actualiteit
 - Relevant omwille van wetenschappelijke redenen: onderzoek focust weinig op ervaring van ex-gedetineerden zelf en vooral op negatieve aspecten van re-integratie
- Duur: ongeveer 1 uur
- Opname en anonimiteit (zelf kiezen van pseudoniem)
- Drop-off

(Laat drop-off invullen)

2. Opening: waren er bepaalde zaken die u gepland of voorbereid had in de gevangenis voor na uw vrijlating?

Alternatief: waren er bepaalde zaken al geregeld of afgesproken in de gevangenis voor na de vrijlating?

3. Transitie naar re-integratie: hoe ervaarde u de overstap van de gevangenis naar de samenleving?

Subvragen: welke zaken verliepen goed? Welke zaken verliepen minder goed?

Alternatief: verliep de overgang van de gevangenis naar de samenleving vlot? Hoe zou u die overgang omschrijven?

4. Verdere transitie naar vangnetten: waren er bepaalde zaken die u geholpen hebben bij die overstap?

Subvraag: waren er ook bepaalde personen die u hierbij geholpen hebben?

Subvraag: waren er ook bepaalde zaken die de overstap bemoeilijkt hebben?

(nu zal ik enkele specifieke vangnetten bevragen om op die manier zicht te krijgen op uw ondersteuning tijdens de re-integratie, met vangnetten bedoel ik diverse steunposten zoals bijvoorbeeld steun door familie, tewerkstelling, huisvesting et cetera)

5. Tewerkstelling en vrijetijdsbesteding

- Tewerkstelling
 - Hoe verliep het vinden van werk voor u?
 - Wat verliep er goed?
 - Wat verliep er slecht?
 - Had u tijdens de gevangenisstraf bepaalde zaken voorbereid omtrent tewerkstelling?
 - Welke zaken of personen hebben u geholpen bij het vinden van werk?

² Deze interviewleidraad werd opgesteld door een combinatie te maken van het voorbeeld van Mortelmans (2013, pp. 247-252) voor een vragenprotocol en een topiclijst.

- Is er een verschil tussen uw tewerkstelling voor de straf en uw tewerkstelling erna?
- Vrijtijdsbesteding
 - Had u na de straf vrijwilligerswerk of andere hobby's?
 - Indien niet: had u dit graag wel gehad?
 - Indien niet: wist u waar u hiervoor terecht kon?
 - Hebben deze zaken u geholpen bij het creëren van een nieuw imago?
 - Welke ervaring of gevoel had u bij deze zaken?
- *Heeft u het gevoel dat u uitmunten in werk en spel als basisbehoefte voldoende kan vervullen in uw leven? Daarmee bedoel ik bijvoorbeeld op het gebied van werk of hobby's het gevoel hebben dat u ergens in kan uitblinken, dat u ergens goed in bent³.*

6. Huisvesting en inkomen

- Huisvesting
 - In welke mate heeft u stabiele huisvesting gevonden na de straf?
 - Indien ja: was dit op eigen initiatief?
 - Indien niet: door wie heeft u dit gevonden?
 - Had u tijdens de gevangenisstraf bepaalde zaken voorbereid omtrent huisvesting?
 - In welke mate werd u omtrent huisvesting geïnformeerd of ondersteund tijdens de straf?
 - In welke mate werd u omtrent huisvesting geïnformeerd of ondersteund na de straf?
 - Is er een verschil tussen uw huisvesting voor de straf en uw huisvesting erna?
- Inkomen
 - In welke mate lukte het om goed rond te komen met uw inkomen na de straf?
 - Indien niet:ervaarde u dit als problematisch voor uw re-integratie?
 - Indien niet: was dit gevoel bekend voor u wegens het niet hebben van een inkomen of laag inkomen tijdens de straf?
 - In welke mate hebt u overheidssteun ontvangen op het gebied van uw inkomen?
 - Indien ja: ging het dan om een leefloon, werkloosheidsuitkering of andere overheidssteun?
 - Indien ja: kon u makkelijk voldoen aan de gestelde voorwaarden voor deze steun?
- *Heeft u het gevoel dat u voldoende kan voorzien in zelfonderhoud en zelfstandigheid als basisbehoefte in uw leven?*

7. Steun door familie, vrienden en (huwelijks)partner

- In welke mate heeft u steun ontvangen van uw familie?
 - In welke mate heeft u steun ontvangen van uw broers of zussen?
 - Welke steun was dat specifiek? (verschillende vormen mogelijk: bv. financieel, emotioneel...)
 - Welke steun miste u van hen?
 - In welke mate heeft u steun ontvangen van uw ouders?
 - Welke steun was dat specifiek? (verschillende vormen mogelijk)
 - Welke steun miste u van hen?
 - In welke mate heeft u steun ontvangen van uw kinderen?
 - Welke steun was dat specifiek? (verschillende vormen mogelijk)
 - Welke steun miste u van hen?
 - In welke mate heeft u steun ontvangen van andere familieleden (bijvoorbeeld ooms, tantes, neven, nichten...)?

³ Zie Ward en Brown (2004, p. 247).

- Welke steun was dat specifiek? (verschillende vormen mogelijk)
 - Welke steun miste u van hen?
- In welke mate heeft u steun ontvangen van uw vrienden?
 - Welke steun was dat specifiek? (verschillende vormen mogelijk)
 - Welke steun miste u van hen?
- In welke mate heeft u steun ontvangen van uw (huwelijks)partner?
 - Welke steun was dat specifiek? (verschillende vormen mogelijk)
 - Welke steun miste u van hem of haar?
- *Heeft u het gevoel dat u verwant- en gemeenschap als basisbehoefte voldoende kan vervullen in uw leven? Daarmee bedoel ik bijvoorbeeld het hebben van voldoende warme, familiale en andere relaties⁴.*

8. Transitiediensten en -programma's georganiseerd door de overheid of andere instellingen

(met deze categorie vangnetten bedoel ik bepaalde diensten of programma's die de overheid of andere organisaties opzetten om u te helpen met de re-integratie, dit kan op verschillende manieren bijvoorbeeld door het bieden van steun rond tewerkstelling, emotionele opvang et cetera)

- Heeft u ervaringen gehad met dergelijke diensten of programma's?
 - Zo ja: wat was de inhoud ervan?
 - Zo ja: ging het uit van de overheid of een andere instelling?
 - Zo ja: welke zaken vond u er positief aan?
 - Zo ja: welke zaken vond u er negatief aan?
 - Zo ja: wat zou er volgens u beter gekund hebben?
 - Zo nee: had u graag wel deelgenomen aan dergelijke programma's of diensten?
- Specifieke situatie: ouderschap opnemen
 - Heeft u hierbij bepaalde moeilijkheden ondervonden?
 - Waren er programma's of diensten die hierbij geholpen hebben?
 - Zo nee: had u graag wel deelgenomen aan dergelijke programma's of diensten?
- In welke mate had u het gevoel dat u ergens met uw problemen of vragen terecht kon?
 - Zo ja: hoe was u op de hoogte van deze contacten?
 - Zo ja: welke zaken vond u er positief aan?
 - Zo ja: welke zaken vond u er negatief aan?
 - Zo ja: wat zou er volgens u beter gekund hebben?

9. Welke zaken ontbraken naar uw ervaring voor een goede re-integratie naar de samenleving? Dit mogen ook zaken zijn die tot nu toe nog niet aan bod gekomen zijn.

Alternatief: waren er bepaalde vormen van steun die u miste tijdens uw re-integratie?

10. Daarop verdergaand: wat was het belangrijkste ontbrekend vangnet tijdens uw re-integratie?

Alternatief: welke vorm van steun miste u het meest tijdens de re-integratie?

11. Wat was het belangrijkste ondersteunend vangnet tijdens uw re-integratie?

Alternatief: van alle vormen van steun die u gekregen hebt tijdens de re-integratie, welke was daarvan het belangrijkste?

12. Vergeten of onderbelichte ervaringen/onderwerpen

⁴ Zie Ward en Brown (2004, p. 247).

13. Bedanking en afscheid (aanbieden resultaten)

Bijlage 2. *Drop-off* voor respondenten⁵

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID
AFDELING STRAFRECHT EN CRIMINOLOGIE
LEUVENS INSTITUUT VOOR CRIMINOLOGIE
H. HOOVERPLEIN 10
BE-3000 LEUVEN

KATHOLIEKE
UNIVERSITEIT
LEUVEN

Beste heer/mevrouw

Via deze drop-off wil ik graag uw schriftelijke toestemming vragen om deel te nemen aan het onderzoek over de sociale vangnetten van ex-gedetineerden. Dit onderzoek verloopt in het kader van mijn studie Criminologische Wetenschappen aan de KU Leuven.

Ik vind het heel belangrijk te weten hoe u uw ondersteuning tijdens de re-integratie ervaren hebt. Daarom doe ik een onderzoek dat inhoudt dat ik u zal interviewen gedurende ongeveer één uur. Alle informatie wordt volledig vertrouwelijk en anoniem verwerkt en gerapporteerd. Zo zal u op de achterkant van deze pagina de mogelijkheid krijgen om een zelfgekozen pseudoniem in te vullen dat gebruikt zal worden voor het verwerken van al uw gegevens.

Deelname aan het onderzoek is vrijwillig en kan op ieder moment stopgezet worden.

Als u vragen hebt voor, tijdens of na het onderzoek, of als u een samenvatting wil bekomen van de resultaten, kunt u terecht bij de onderzoeker of via: Marjolein.Robert@student.kuleuven.be.

Alvast bedankt en met vriendelijke groeten

Marjolein Robert

Ik

(kruis aan wat past)

- neem deel aan het onderzoek
- neem niet deel aan het onderzoek.

Handtekening en datum:

(ga nu over naar het tweede deel van de drop-off op de achterkant van deze pagina)

⁵ Deze *drop-off* werd opgesteld op basis van het voorbeeld van Mortelmans (2013, pp. 253-254) en het *informed consent* formulier 18+ van het Leuvens Instituut voor Criminologie.

In te vullen door onderzoeker

Datum en uur van interview:

Locatie van interview:

In te vullen door respondent

Gelieve hieronder enkel die gegevens in te vullen waar u zich comfortabel bij voelt, geen enkele vraag vereist een antwoord. Het gaat hier enkel om achtergrondgegevens die mij niet zullen beïnvloeden bij het afnemen van dit interview. Om dit laatste te garanderen mag u deze vragenlijst bij zich houden tot het interview is afgelopen.

Persoonskenmerken:

- Zelfgekozen pseudoniem:
- Leeftijd:
- Opleiding (hoogst behaalde diploma):
- Beroep:
- Huidige burgerlijke stand:
- Aantal kinderen:

Detentiekennmerken:

- Aantal keer verbleven in detentie:
- Duur van detentie (eventueel optelsom van meerdere detentieperiodes):
- Locatie(s) van detentie:
- (Type) gepleegde feiten:

Bijlage 3. Beschrijvende matrix van respondenten

	R1: Ludo	R2: Stijn	R3: Sara	R4: Vik	R5: Lieven	R6: Wouz	R7: Wim	R8: Erik	R9: Ludwig
Persoonskenmerken									
Leeftijd	65	39	38	23	63	40	43	59	44
Opleidingsniveau	TSO	Lager onderwijs	ASO	BuSO	Master	BSO	Lager onderwijs	Lager onderwijs	BSO
Beroep	Gepensioneerd	Heftruckchauffeur	Poetsvrouw	Werkloos	Werkloos	Ploegleider spoorwegen	Houthakker	Werkloos (invaliditeit)	Werkloos (tijdelijke invaliditeit)
Burgerlijke stand	Ongehuwd	Samenwonend (met Sara)	Samenwonend (met Stijn)	Ongehuwd	Gescheiden	Ongehuwd	Ongehuwd	Gehuwd	Gescheiden
Aantal kinderen	0	0	1	0	3	0	0	3	2
Detentiekenmerken									
Aantal keer	1	2	1	1	1	3	1	6	1
Totale duur	3 maanden	12 jaar	3 maanden	16,5 maanden	10 jaar	1 jaar	2 jaar	3 jaar en 8 maanden	2 weken
Locatie(s)	Hasselt	Ieper, Gent, Brugge, Leuven-Hulp en Ruiselede	Gent en Brugge	Mechelen, Brugge en Antwerpen	Leuven-Centraal, Brugge en Turnhout	Gent	Leuven-Hulp	Hasselt, Hoogstraten, Merksplas, Turnhout en Leuven-Hulp	Turnhout en Leuven-Hulp
Feiten waarvoor veroordeeld	Zedenfeiten	Doodslag, poging doodslag, gewapende overval, slagen & verwondingen, en diefstal met geweld	Drugsfeiten, vuurwapengevaarlijk en misbruik van vertrouwen	Drugsfeiten en inbraak	Doodslag	Drugsfeiten	Rijden onder invloed	Slagen & verwondingen, diefstal, drugsfeiten, heling en rijden zonder rijbewijs	Slagen & verwondingen, brandstichting en vandalisme

Bijlage 4. Codeboom

1. Overstap naar samenleving algemeen

- a. Makkelijke overstap: beperkte detentie als voorbereiding – leven meteen weer opnemen – motivatie cruciaal – speciaal traject DBK – uitgangsvergunningen als voorbereiding
- b. Moeilijke overstap: doctoraat niet toegestaan – ET als moeilijkheid – hervallen in slechte gewoontes – intimidatie door slachtoffer via pers – niet akkoord met veroordeling – opnieuw van nul beginnen – rijbewijs kwijtgeraakt – stigma bij gerecht – stigma bij politie – stigma bij samenleving – te hoge lat voor zichzelf leggen – tempoverschil
- c. Surreële overstap: weinig verwachtingen
- d. Vangnetten als uitvalsbasis: nood aan instapklaar plan – nood aan rechtsbijstand en wegwijs

2. Verwant- en gemeenschap

- a. Ondersteuning door (huwelijks)partner
 - a. *Positieve aspecten*: financiële steun – geen stigma – motivatie om het goed te doen – steun van familie partner – terecht kunnen met problemen en vragen – wederzijds begrip rond detentie en verslaving
 - b. *Moeilijke aspecten*: schaamte rond financiële steun
- b. Ondersteuning door familie
 - a. Broers en zussen
 - i. *Positieve aspecten*: bezoek tijdens detentie – financiële steun – hulp bij behouden werk – hulp bij vinden werk – regelmatig bezoek na detentie – samen ontspannen – terecht kunnen met problemen en vragen – tijdelijke huisvesting
 - ii. *Moeilijke aspecten*: slecht contact sinds proces – weinig ondersteuning bij problemen en vragen
 - b. Kinderen

- i. *Positieve aspecten:* geen nood aan hulp bij heropnemen ouderschap – genieten van apart kinderbezoek – goede band
 - ii. *Moeilijke aspecten:* bezoek tijdens detentie als *shaming* – bezoek tijdens detentie moeizaam – detentie als probleem bij voorgedij – geen contact na detentie – gemis tijdens detentie – weinig contact voor en na detentie
 - c. Ouders
 - i. *Positieve aspecten:* bezoek tijdens detentie – emotionele steun – financiële steun – open ontvangst – terecht kunnen met problemen en vragen – tijdelijke huisvesting
 - ii. *Moeilijke aspecten:* overbezorgdheid – schaamte rond detentie – voor detentie al geen steun
 - d. Ruimere familie
 - i. *Positieve aspecten:* bezoek tijdens detentie – geen stigma – open ontvangst – tijdelijke huisvesting – vervoer naar verplichtingen
 - ii. *Moeilijke aspecten:* bezoek financieel niet haalbaar
- c. Ondersteuning door vrienden
 - a. *Positieve aspecten:* aantal vrienden overhouden – bezoek tijdens detentie – geen stigma – open ontvangst – samen ontspannen – terecht kunnen met problemen en vragen – tijdelijke huisvesting – verbeterde contacten na verloop van tijd – vrienden overhouden aan detentie
 - b. *Moeilijke aspecten:* geen contact meer na feiten – kieskeuring omtrent vrienden – sociale druk op vrienden – vriendschap vanuit eigenbelang

3. Uitmuntten in spel en werk

- a. Ondersteuning door vrijetijdsbesteding
 - a. *Positieve aspecten:* café als uitlaatklep – invaliditeit compenseren – muziek (tot rust komen) – sport (beter zelfbeeld, focus weg van verslaving, gezonde geest in gezond lichaam, oud imago & sociaal contact) – vrijwilligerswerk (geen stigma, herstel & sociaal contact)

- b. *Moeilijke aspecten:* bij vorige hobby niet meer welkom – financieel niet haalbaar – motorrijbewijs kwijtgeraakt – profiteren van vrijwilligerswerk
- b. Ondersteuning door tewerkstelling
 - a. *Positieve aspecten:* behouden werk – geen stigma – informatie en ondersteuning door VDAB – meer kwaliteitsvol werk na detentie – ondersteuning door collega’s en bazen – relatief snel werk gevonden – remming tegen piekeren – tewerkstelling via kennissen – tewerkstelling via OCMW
 - b. *Moeilijke aspecten:* fysieke intimidatie op het werk – goedkeuring SURB als drempel – graad defensie verloren (ontslag van ambtswege) – hogere leeftijd als drempel – lege tijdsspanne op cv – minder kwaliteitsvol of geen werk na detentie – stigma – te snel te veel willen werken – uitgaanswereld als valkuil – verder studeren financieel moeilijk

4. Uitmunten in agency

- a. Ondersteuning door huisvesting
 - a. *Positieve aspecten:* eigen woning als buffer – geen nood aan informatie en ondersteuning – informatie en ondersteuning door OCMW – meer kwaliteitsvolle huisvesting na detentie – woning blijven huren tijdens detentie – woning huren op eigen initiatief – woning huren via contactpersoon detentie
 - b. *Moeilijke aspecten:* goedkeuring SURB als drempel – informatie en ondersteuning tijdens detentie gebrekkig – minder kwaliteitsvolle huisvesting na detentie (desondanks beter gevoel) – moeizame zoektocht – onstabiele huisvesting voor en na detentie
- b. Ondersteuning door inkomen
 - a. *Positieve aspecten:* behouden helft loon tijdens detentie – behouden loon zoals voor detentie – goede collectieve schuldenregeling – leefloon OCMW (makkelijke voorwaarden) – na verloop van tijd beter rondkomen – partner zorgt voor tweede inkomen – sober leven als *mindset* – spaargeld als buffer – werkloosheidsuitkering RVA (makkelijke voorwaarden)
 - b. *Moeilijke aspecten (rondkomen moeilijk na detentie):* geen overheidssteun ondanks moeilijke situatie – hoge kosten advocaten en vakbond – hoge kosten

alimentatie en schoolgeld (stigma bij gerecht) – leefloon OCMW (laag & moeilijke voorwaarden) – medische hulp niet betaalbaar – moeizame zoektocht naar hulp – ontspanning niet betaalbaar – recidive vanwege financiële drijfveren – rondkomen moeilijk ook voor detentie – zware schuldbemiddeling

5. Transitieprogramma's en -diensten

- a. Begeleiding in het algemeen: begeleiding naar buiten toe gebrekkig – geen nood aan – informatie of ondersteuning enkel op eigen initiatief – justitie moet inzetten op kansenbeleid – nood aan betere samenwerking justitie en Vlaamse gemeenschap – nood aan directe opvang na vrijlating – nood aan meer uitgangsvergunningen – wantrouwen omtrent hulp- en dienstverlening
- b. Praktische begeleiding
 - a. *B.Leave project Ruiselede*: bak-imago blijft hangen – open regime met nultolerantie – sommige deelnemers slechte intenties – totale klaarstoming naar buiten toe
 - b. *CAW*: hulp bij contact heropbouwen met kinderen – hulp bij verder studeren – terecht kunnen met problemen en vragen
 - c. *Justitie-assistent*: controle – doorsturen naar andere diensten – intimidatie bij initieel contact – luisterend oor – nutteloze begeleiding – terecht kunnen met problemen en vragen – weinig begrip voor problemen
 - d. *OCMW*: terecht kunnen met problemen en vragen
- c. Psychologische begeleiding
 - a. *Anti-agressie cursus*
 - b. *CAW*: goede babbel – inzicht krijgen in gebreken – nood aan meer langdurige opvolging – nutteloze begeleiding – terecht kunnen met problemen en vragen – voorwaarde
 - c. *Psychiatrie*: niet aangenomen worden – voorwaarde
 - d. *Psycholoog CGG*: inzicht krijgen – luisterend oor – nutteloze begeleiding – terecht kunnen met problemen en vragen – vervelende wissels van therapeuten

– voorwaarde – wantrouwen tegenover psycholoog – zelf zoeken en aanvaard worden – zowel tijdens als na detentie

e. *‘Slachtoffer in beeld’ project van De Rode Antraciet: empathie voor slachtoffers*
– opstap naar eigen bemiddeling

d. Verslavingszorg

a. *Acute hulpnood na vrijlating*

b. *Ambulante begeleiding (onder andere De Kiem & Het Alternatief):* contact gelegd via DBK – contact gelegd via justitieel welzijnswerk – controle – goede therapeut – langdurige therapeutische begeleiding – luisterend oor en vertrouwen – terecht kunnen met problemen en vragen – vervelende wissels van therapeuten – voorwaarde – vrijblijvende hulp

c. *Plug-INN: gratis dokterspraktijk* – samenwerking met andere diensten – terecht kunnen met problemen en vragen – vrijblijvende hulp

d. *Therapeutische gemeenschap De Spiegel:* autonomie – leven op hoog stressniveau – nood aan meer individualisering – zelfontwikkeling

e. *Weinig verslavingszorg tijdens detentie*